SLOVENSKÁ REČ

56|1991|1|

CENA 17 KČS

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

F. Gregor, Jančovičov slovník a niektoré jeho vzťahy k spisovnej slovenčine ■ V. Uhlár, Jazykoveda o etnogenéze Slovanov a ich jazyka

DISKUSIE

Ľ. Ďurovič, Vzťah slovies *esse* a *habere* v slovanských jazykoch a otázka pasíva v slovenčine ■ K. Palkovič, Druhotné prípony v slovenčine

SPRÁVY A RECENZIE

Prof. Jozef Mistrík sedemdesiatročný. J. Mlacek ■ Súpis prác prof. Jozefa Mistríka za roky 1980—1989. L. Dvonč ■ Životné jubileum Jána Žigu. K. Palkovič ■ Súpis jazykovedných prác Jána Žigu za roky 1936—1946. L. Dvonč ■ Za dr. Jozefom Orlovským. F. Kočiš ■ Štefan Jančovič ako prvý lexikograf Štúrovej slovenčiny. K. Palkovič ■ Správa z valného zhromaždenia SJS pri SAV. M. Nábělková ■ Správa o činnosti SJS pri SAV za funkčné obdobie 8. 12. 1987—11. 4. 1990. M. Nábělková

ROZLIČNOSTI

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Juraj Dolník, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Milan Majtán, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Anna Oravcová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

F. Gregor, Jančovičov slovník a niektoré jeho vzťahy k spisovnej slovenčine 3
V. Uhlár, Jazykoveda o etnogenéze Slovanov a ich jazyka 14

DISKUSIE

Ľ. Ďurovič, Vzťah slovies *esse* a *habere* v slovanských jazykoch a otázka pasíva v slovenčine 20
K. Palkovič, Druhotné prípony v slovenčine 27

SPRÁVY A RECENZIE

Prof. Jozef Mistrík sedemdesiatročný. J. Mlacek 35
Súpis prác prof. Jozefa Mistríka za roky 1980—1989. L. Dvonč 37
Životné jubileum Jána Žigu. K. Palkovič . 51
Súpis jazykovedných prác Jána Žigu za roky 1936—1946. L. Dvonč 51
Za dr. Jozefom Orlovským F. Kočiš . . . 52
Štefan Jančovič ako prvý lexikograf Štúrovej slovenčiny. K. Palkovič 53
Správa z valného zhromaždenia SJS pri SAV. M. Nábělková 55
Správa o činnosti SJS pri SAV za funkčné obdobie 8. 12. 1987—11. 4. 1990. M. Nábělková 56

ROZLIČNOSTI

O niektorých cudzích slovách v slovenčine. L. Trup 60
Ešte raz o používaní neadekvátneho vidu. F. Sabol 61

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK
56 - 1991

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 56—1991
ČÍSLO 1

Ferenc Gregor (Budapešť)

JANČOVIČOV SLOVNÍK A NIEKTORÉ JEHO VZŤAHY K SPISOVNEJ SLOVENČINE

Pri utváraní lexiky spisovnej slovenčiny sa štúrovci snažili opierať o ľudový jazyk, ale v odbornej terminológii ich hlavným zdrojom bola čeština, ktorá v minulosti slúžila aj Slovákom ako spisovný jazyk. Pritom čerpali aj zo slovnej zásoby príbuzných jazykov, a tak sa do mladého slovenského spisovného jazyka dostalo viac ruských, poľských a srbochorvátskych lexikálnych prvkov (porov. Kondrašov, 1974, s. 226—242), spomedzi ktorých zdomácneli predovšetkým slová ruského pôvodu sprostredkované češtinou. Štúrovci v značnej miere používali aj medzinárodné výrazy a neodolali ani vplyvu jazykovej neologizácie. Neologizácia sa však v slovenčine neuplatňovala ani zďaleka tak živelne ako napr. v maďarčine a češtine, a to predovšetkým preto, že Slováci preberali do slovenčiny veľa prvkov neologizácie v češtine. Okrem toho bolo rozhodujúce aj to, že medzi štúrovcami boli síce aj nadšení novátori, ktorí jednak chceli utvoriť odborné názvoslovie, jednak obohacovať básnickú reč — najmä M. M. Hodža (porov. jeho pochvalné slová o českom novátorstve v diele Větín o slovenčine, 1848, s. 117), S. B. Hroboň a M. Godra, ale väčšie neologizačné pokusy v slovenčine boli vlastne ovplyvnené teóriou a praxou Ľ. Štúra, J. M. Hurbana a iných (porov. Horecký, 1946—1948, s. 283 n.; Kondrašov, 1974, s. 243).

Hoci pre štúrovcov nebol charakteristický silný jazykový purizmus, v prípade potreby aj sám Ľ. Štúr tvoril nové výrazy (Dujčíková, 1956, s. 235—236), ale aj vystúpil proti používaniu cudzích slov, ktoré pokladal za zbytočné.[1]

[1] Tak napr. v kritickom článku (Slovenskje pohľadi, 5, 1851, s. 184) o S. Vozárovi píše takto: „Slová cudzje: Takje aňi ňevipočitujeme ako *akt, dualism, chemia, forma* a t. ď., tje ujdú, ale ako... *organisacia* (prečo ňje *ustrojenosť, ústrojnosť*) ..., *kritika* (prečo ňje *súd?*), *princip* (prečo ňje už prijatuo *zásada?*), *charakter* (prečo ňje prijatuo *ráz?*)..., *intelligencia* (prečo ňje *vzďelanstvo* a v druhom smisle *vzďelanosť*), *regenat* (kdeže naše vibornuo *odroďilec?*) ..., *correspondencia* (každí vje že *dopisuvaňja* užívame a každí obecní človek to pochopí)..., *reforma (oprava)*...,

Nadšencom štúrovských jazykovedných úsilí bol sarvašský kňaz Š. Jančovič (o jeho živote a činnosti porov. podrobnejšie Krupa, 1972, s. 225—243), ktorý sa podujal na slovníkové spracovanie lexiky novozaloženého slovenského spisovného jazyka, ako sa na to odvolával sám Ľ. Štúr už r. 1846 (porov. Jóna, 1966, s. 70, poznámka 7).

Zdá sa, že slovenská lexikografia nedocenila Jančovičovu slovnikársku prácu. V doterajších štúdiách sa mu vyčíta, že sa v potrebnej miere neopiera o slovnú zásobu súvekej literatúry, že jeho slovník je iba slabým repertoárom slovenských a sporne slovenských slov (porov. Horecký, 1946—1948, s. 282; Jóna, 1966, s. 73). S týmito úsudkami nemožno súhlasiť, lebo napriek všetkým nedostatkom Jančovičov slovník predsa dosť verne zachytáva významnú časť vtedajšieho spisovného i ľudového jazyka. Zároveň sa v ňom dajú postihnúť aj snahy, ktoré boli zamerané na to, aby na ten čas nemnohé nové pojmy sa vyjadrili slovenskými jazykovými prostriedkami. A nehovoríme už o tom, že chyby vyčítané Jančovičovi sotva boli chybami pred 100—125 rokmi, keď tento slovník sa pre jeho veľký praktický osoh pokladal za také dielo, ktoré vypĺňalo citeľnú medzeru. Prezrádza nám to i dlhý zoznam jeho predplatiteľov, ako aj druhé vydanie dvojzväzkového diela (porov. Krupa, 1972, s. 240). Najnovšie aj M. Hayeková (1979, s. 126) hodnotí Jančovičov slovník ako na ten čas osožnú publikáciu.

Je fakt, že Š. Jančovič vo svojom slovníku, resp. v jeho gramatických častiach nebral do úvahy úplnú slovnú zásobu súvekých slovenských literárnych diel, ale nebola to ani jeho úloha a ani nemal na to možnosti, najmä keď uvážime, že štúrovci sa rozhodli zaviesť nový spisovný jazyk v lete r. 1843, prvé publikácie vychádzali v tomto jazyku r. 1844 a Jančovičovo slovníkové spracovanie vyšlo zo sarvašskej tlačiarne v r. 1848. To už samo osebe je znakom horlivej usilovnosti a vedeckej zanietenosti a to nemožno podceňovať, najmä vtedy nie, keď zisťujeme aj Jančovičovu snahu registrovať v slovníku výrazy, ktoré sú podľa neho dôležité. Tak napr. v gramatickej časti uvádza také nové Štúrove gramatické termíny, ako je *všemeno* (ale v slovníkovej časti uvádza už len výraz *zámeno), innamnameranuo v. činnuo* (sloveso), *innamnameranuo alebo činnuo* (sloveso), *odinulnameranuo v. trpíco* (sloveso), *odinulnameranuo alebo trpjace* (sloveso), *nasebäohraničuje* (t. j. sloveso — F. G.), *na sebä ohraničenuo* (sloveso), Részesülö *(menoslova),* Részesülö, *menoslovja* atď. (o Štúrových gra-

lajster (soznam), interess (už užívame *záujem* alebo *prospech*) ..., *journalistica (časopisectvo, novinárstvo)* ..., *historia* (dejiny slovo výbornuo lepšie od réckeho), *moralnosť (mravnosť), kulminacia (vrch — vrcholeňja), stab* (novuo, v tomto smisle ale dobruo slovo *berla), intriga* (na to máme výbornuo slovo *úskoki; podvod* je dobruo ale meňej príhodnuo) ..., *emolucia* (všetkje takje slova ňemuožeme jednakim slovom prekladať) ..., *inšpekcia (dozor)* ..., *štrang (povraz), offensíva (útok)* ..., *losi (žrebi,* dobruo domáce) ...

matických neologizmoch porov. Jóna, 1956, s. 166; Habovštiak, 1956, s. 229).

O Štúrovej gramatickej terminológii by som pripomenul ešte toto: podľa V. Dujčíkovej (1956, s. 236) Štúrov termín *spoluhláska* vznikol pravdepodobne na základe výrazu *spoluhlasné*, ktorý sa nachádza v Bernolákovom diele Grammatica Slavica. Celkom bezpečne však môžeme tvrdiť, že aj termíny *spoluhláska* a *samohláska* (tá je podľa V. Dujčíkovej, 1956, s. 233, u Ľ. Štúra českého pôvodu), ako aj výraz *dvojhláska* (porov. Jóna, 1956, s. 166) nie sú Štúrove produkty, ale prevzatia od A. Bernoláka (porov. Diphtongus, *Dwoghláska, Dwogzwučka;* Consonans, *Sopluzwučka, Súzvučka, Spoluhláska, Spoluhlásná).* Š. Jančovič prináša, prirodzene i tieto termíny: Kettöshangzó, *dvojhláska* (I, s. 238), Magánhangzó, *samohláska* (s. 282), Mássalhangzó, *spoluhláska* (s. 286).

Vo svojej slovnikárskej práci sa Š. Jančovič dôsledne usiloval o to, aby podľa možnosti zaregistroval množiace sa lexikálne prvky novej spisovnej slovenčiny, resp. ju aj sám obohacoval, a to nie iba niekoľkými odvodeninami, ako sa nazdáva M. Hayeková (1979, s. 126), ale vo výraznom počte najmä svojimi kalkmi. Veľa nových slov z českého neologizujúceho procesu sa dostalo do štúrovčiny, ktoré sú u Š. Jančoviča obyčajne zachytené práve tak ako nemalá časť pôvodných slovenských neologizmov. Samozrejme, tu nemožno predstaviť celý jeho slovník, ale i príklady, ktoré uvedieme, spoľahlivo ilustrujú, ako umne a rýchle zareagoval Š. Jančovič na vplyvy, ktoré zasahovali slovenskú lexiku.

Spomedzi nepočetných termínov prevzatých z češtiny E. Pauliny (1981, s. 186) vypočítava 26 podstatných mien, z ktorých — a to je veľmi charakteristické — u Š. Jančoviča chýbajú iba slová *dusík* a *kyslík,* resp. on uvádza výrazy *poznatok* ako *poznat* a *zámer* ako *námer.* Všetky ostatné a, pravda, aj mnoho ďalších nájdeme v jeho slovníku.

Štúrovci sa usilovali pomenovať mesiace slovenskými názvami. Zdá sa, že časť týchto názvov sú neologizmy (porov. Jóna, 1956, s. 75), ktoré však sčasti mohli mať aj ľudové korene (Palkovič, 1974, s. 246). E. Jóna zostavil podľa materiálu časopisu Slovenskje národňje novini a kalendára Domová Pokladňica r. 1848 túto tabuľku slovenských názvov mesiacov: 1. *Veľki Sečen — Velkí Sečeň,* 2. *Malí Sečen — Malí Sečeň,* 3. *Brezen — Brezeň,* 4. *Duben — Dubeň,* 5. *Kveten — Traveň,* 6. *Lipen — Lipeň,* 7. *Červenec — Klaseň,* 8. *Klasen — Srpeň,* 9. *Malí Rujen — Jaseň,* 10. *Velkí Rujen — Rujeň, 11. Listopad — Studeň, 12. Prosiňec — Mrazeň.* V Jankovičovom slovníku sú zachytené skoro všetky názvy z obidvoch stĺpcov, iba názvy *Traveň, Studeň* a *Mrazeň* chýbajú. Pritom však Š. Jančovič prináša aj iné, pôvodom české alebo medzinárodné pomenovania, porov.

Boldogasszony-hava, *velkí Sečeň, Leden, Január* (I, s. 46), *velkí Sečen, Január*

(II, s. 280); Böjtelö-hava, *Únor, Február, malí Sečeň* (I, s. 51), *Februarius, Február, Unor* (I, s. 126); Böjt-más-hava, *Brezen, Marec* (I, s. 51), *Mártius, Marec, Brezeň* (I, s. 286), *Brezoň, Mártius*, Böjthava (II, s. 25); Szent-György hava, *Apríl, Dubeň* (I, s. 378); *Aprílis, April, Duben* (I, s. 18); *Május, Máj, Kveten* (I, s. 283); Szent Iván-hava, *Junius, Lipeň* (I, s. 378); *Červeň, Junius* (II, s. 34); Szent Jakab-hava, *Julius, klaseň* (I, s. 378), *Červenec, Julius* (II, s. 34); Kis-asszony-hava, *srpeň, august* (I, s. 246), *August, Augustus mesjac, Srpen* (I, s. 24); Szent-Mihál-hava, *September, Jasen* (I, s. 378); Mindeszent-hava, *Rujen, October* (I, s. 303); Szent-András-hava, *November, Listopad* (I, s. 377); *Prosiňec*, december hó (II, s. 256) atď.

Na vyjadrenie pojmu ‚chémia' sa v češtine utvorilo slovo *lučba* (porov. Jungmann, II, s. 358), jeho odvodenina je *lučebník* (tamže). Je celkom prirodzené, že Slováci prevzali i tento termín, porov. 1847 *lučba* (Kondrašov, 1974, s. 225), *lučebník* (chemik; SP, 2, 1847, s. 195), u Štúra v r. 1845: *Rozbor lučobní (analysis chemica)* (Jóna, 1966, s. 74) atď. Slovo neuniklo ani Jančovičovej pozornosti, uňho je: Vegytan, *łučba* (I, s. 422), Vegytan tudós, *lučbovňík* (tamže; možno je to vlastná odvodenina), *Lučebník*, vegytanár (II, s. 132); toto bolo zachytené v Loosovom slovníku r. 1871 v poslovenčenej podobe: Chemiker, vegyész, *lučobník* (III, s. 127).

Mohli by sme uviesť celé rady podobných príkladov na ilustráciu spomenutých Jančovičových snáh. Teraz ešte aspoň jeden príklad: na označenie pojmu ‚lokomotíva' slúžilo v štúrovčine viac výrazov, menovite *parostroj, parovoz* (tie podľa češtiny), *skorovoz, rušeň* (porov, Kondrašov, 1974, s. 246). Š. Jančovič prináša všetky štyri slová, hoci nie je vždy celkom jednoznačné, že sa daný výraz naozaj vzťahuje na lokomotívu, porov. *Parostroj*, gőzerőmű (II, s. 186), *Parovoz*, gőzkocsi (tamže), Gyorskocsi, *skorovoz* (I, s. 170), jeho odvodenina je *Skorovozba*, gyorskocsizás; gyorskocsi (II, s. 287), Mozdony, *rušeň* (I, s. 306), *Rušeň*, mozdony (II, s. 277). Vieme, že posledné slovo tvoril D. Lichard od slovesa *rušať* (porov. Kondrašov, 1974, s. 246; horlivú pochvalu Lichardových neologizmov, tak aj výrazu *rušeň* porov. ešte Hurban, SP, 1, s. 68). A tu sa ihneď prebudí v človeku podozrenie, že pri tvorení slova *rušeň* sa D. Lichard opieral pravdepodobne o maďarské vzory. V maďarčine totiž bolo utvorené slovo *mozgony* (1835: TESz II, s. 968), resp. všeobecne zaužívané *mozdony* (1840—1849 /1893: tamže) od *mozog, mozdul, mozdít* „rušať, rušiť (sa)" ako neologizmus už dávnejšie (porov. NyÚSz I, s. 226; TESz II, s. 968). Ďalšou bádateľskou úlohou bude pre nás podrobne preskúmať činnosť slovenských neológov a ich produkciu porovnať s maďarskými ekvivalentmi; vykázať skutočne existujúce paralely a vplyvy. J. Horecký (1946—1948, s. 288 n.) už skôr poukázal na niektoré svojráznosti a formálne svojskosti neologizmov štúrovčiny, otázku novšie krátko zhrnul N. A. Kondrašov (1974, s. 242—262), ale eventuálne maďarské súvislosti a vzťahy dosiaľ unikli po-

zornosti bádateľov. Je však nesporné, že pri tvorení nových slovenských výrazov, najmä v prípade kalkov a sémantických kalkov slúžila ako východisko nielen latinčina alebo nemčina, ale aj maďarčina. Na to nájdeme dobré príklady medziiným aj u Š. Jančoviča.

Je všeobecne známe, že najčastejším spôsobom obohacovania slovnej zásoby je tvorenie slov. Spomedzi rozličných riešení tohto druhu postupu pozrime si teraz z Jančovičovho slovníka trochu bližšie skladanie, a to iba pri podstatných menách.

Ako v slovanských jazykoch vôbec, tak i v slovenčine skladanie slov sa používa v skromnejšej miere ako napr. v nemeckej alebo v maďarskej jazykovej praxi. Predsa v prípade dvojčlenných zložení nemožno povedať, že sa s nimi stretneme iba zriedka. Tento slovotvorný model sa totiž práve v dôsledku doslovných prekladov pomerne často dostal k slovu, ako sa to stalo i v českej jazykovej neologizácii (porov. Becker, 1848, s. 73—74) a dostáva sa k slovu aj dnes natoľko, že jeho výskyt v dnešnej slovenčine „rapídne vzrastá" (Mistrík, 1984, s. 57).

Medzi obľúbené modely štúrovcov patrilo kompozitum s druhou časťou *-slovie*, resp. *-rečie*. Pritom jeho prvá zložka mohla byť neodvodená alebo odvodená (porov. Horecký, 1946—1948, s. 291). Spôsob používania zložky *-slovie* isteže nie je nezávislý od českej neologickej praxe. Totiž české *-sloví* ‚Kunde', ktoré sa samostatne sotva vyskytuje, sa stalo produktívnou zložkou nepočetných novoutvorených zložení; podobne to bolo v maďarčine s obľúbeným *-tan* ‚to isté' (porov. Becker, 1848, s. 55). A tak sa to stalo i v slovenčine, kde sa z českého *-sloví* tvaroslovnou analógiou utvorilo *-slovie* (v štúrovčine zakončenie je *-ia*, písané *-ja*). N. A. Kondrašov (1974, s. 250) uvádza na tento jav od štúrovcov tieto údaje: *múdroslovja, víchovoslovja, zemeslovja, dušeslovja* (psychológia), *strojoslovja* (mechanika), *jazikoslovja, rodoslovja*. Spomedzi nich Š. Jančovič prináša výrazy Lélektudomány, *duchoslovja* (I, s. 274) a Neveléstan, *vichoslovja* (I, s. 313), ale na tento neobyčajne produktívny slovotvorný model sa ešte uňho uvádzajú:

Hittudomány, *bohoslovja* (I, s. 195), Hadtudomány, *vojenskuo umeňja, bojoslovja* (I, s. 174), *Časoslovja*, idöszámítás (II, s. 31), Érctan, Érctudomány, *kovoslovja* (I, s. 114), Embertan, *ludoslovja*, človekoveda (I, s. 111), Víztan, *vodoslovja*, hidraulika (I, s. 430), Madártan, *vtákoslovja* (I, s. 282), Éptan, *zdravoslovja* (I, s. 114), Czímertudomány, znakoznamstvo, *znakoslovja* (I, s. 76), Élettudomány, životoved, *životoslovja* (I, s. 99) atď.

Podrobnou analýzou by sme iste mohli dokázať, že niektorá odvodenina je výsledkom Jančovičovej slovotvornej činnosti, a to (i) na základe maďarských vzorov. Z uvedených príkladov také môžu byť *bojoslovja* (Jungmann ho nepozná, ale ani v slovenských slovníkoch sme ho nenašli), porov. však maď. *hadtudomány* ‚Kriegskunst' (Ballagi, I, s. 503), *zdravoslovja,*

porov. maď. neologické *éptan* (1839: NyÚSz I, s. 322, 323), *životoslovja*, porov. maď. neologické *élettan* (NyÚSz I, s. 322: *tan-*), élettudomány ‚to isté' (1831: NyÚSz II, s. 439) atď. Indukčný prameň tvorenia slovenského výrazu sa dá obyčajne ťažko určiť, keďže i maďarská odvodenina, ktorá sa má brať do úvahy ako prameň, je najčastejšie tiež kalkom z nemčiny alebo z latinčiny. A tie v danom prípade mohli slúžiť ako bezprostredné východiská aj pre Š. Jančoviča. Tak napr. maď. neologické slovo *embertan* (porov. NyÚSz I, s. 323: *tan-*) je u Š. Jančoviča *ludoslovja* a *človekoveda* (porov. vyššie), posledné vo význame Anthropologie prináša aj J. Loos, lenže uňho je synonymum *človekoslovie* (III, s. 65) a nie *ludoslovie*. I *ludoslovja* i *človekoslovie* je neologizmus, ale okolnosti ich vzniku a niekdajšieho používania (ak sa vôbec používali) vyžadujú ďalšie bádania. Platí to aj v mnohých iných prípadoch. Také je napr. aj slovo *vtákoslovja* (porov. vyššie), porov. ešte *Vtákoslovie*, madártan, Ornithologie, Vogellehre (Loos, III, s. 610). Otázka je, či to bolo živé slovo štúrovčiny, od koho pochádza a ktorý jazyk (ktoré jazyky) bol(i) jeho vzorom. Maďarské slovo *madártan* je tiež produktom jazykovej neologizácie (porov. NyÚSz I, 323: *tan-*).

Z významovej stránky sú blízke k zloženinám s druhou zložkou *-slovie* kompozitá s druhou časťou *-veda* a *-pis* (porov. SSSJL, s. 132), resp. *-spyt*. V Jančovičovom slovníku sú všetky tri typy hojne doložené. Treba tu pripomenúť, že druhá časť *-veda* sa nachádza uňho aj v mužskom rode v podobe *-ved*, a to v zhode so súvekou praxou, pretože vtedy sa aj v slovenčine používalo veľa slov utvorených skracovaním v mužskom i ženskom rode, práve tak ako v češtine (k tomu porov. Becker, 1848, s. 78). Je pravda, že takéto dvojtvary často mali odlišný obsah, ale to nebolo pravidelné, porov.

Casomer, időmérü (Janč., II, s. 31), máme ho aj dnes (SSJ I, s. 194) — *Časomera*, időmérték (Janč., II, s. 31), Emberszeretö, *ludmil*, *ludmila* (I, s. 111) — dnes je iba *ľudmil* (SSJ II, s. 63), Feladat, *náloh* (Janč., I, s. 129) — *Náloha*, elörajz, idom, árzat (Janč., II, s. 149), *Rub*, favágás; hátfél (II, s. 276), Faizás, *drevorub* (I, s. 122), porov. čes. *Dřeworub* (Jg., V, s. 972) — Nyaktiló, gilotína, *hrdloruba* (Janč., I, s. 315), Túlsúly, *prevaha* (I, s. 408), tak je to i dnes (SSJ III, s. 520) — *Prevah*, lejtösség (Janč, II, s. 243), porov. čes. *přewah* (Jg., III, s. 530), *Prezor*, szemle (Janč., II, s. 245) — *„vojenská prezora"* (Lichard: Kondrašov, 1974, s. 245), Érdúz (‚érdaganat': CzF, II, s. 529), *prísťih*, *prístiha* (Janč., I, s. 115), porov. čes. *přjstih*, *přjstiha* (Jg., III, s. 624), *Zárub*, *záruba*, bevágány (Janč., II, s. 395) zriedka i dnes: *zárub*, *záruba*, „rám, v ktorom sú vsadené dvere, dveraje, zárubňa" (SSJ V, s. 515), *zárub* „zátin, zátinok" (tamže), *záruba* „zatarasenie cesty, zátarasa (obyč. zoťatými kmeňmi stromov); zarúbaná cesta" (tamže), *Zmer*, irány (Janč., II, s. 410), i dnes: *smer* ‚to isté' (SSJ IV, s. 125) — Életviszony, *životosmera* (Janč., I, s. 99) atď. A práve tak: *Krásoveda*, széptan (Janč., II, s. 117), dnes je už zastarané, bežné je *estetika* (SSJ I, s. 764), Számtanm, aritmetika, *počtoveda* (Janč, I, s. 371); J. Loos (III, s. 374) ho ešte

uvádza, ale dnes je už zastarané (SSJ III, s. 116), Hallástudomány, akustika, *sluchoveda* (Janč., I, s. 174); J. Loos (III, s. 303) ho ešte tiež má, ale dnes sa nepoužíva atď. Z druhej strany však porov. údaje ako Csillaglás, *hvjezdoved* (Janč., I, s. 65), Égtudomány, *hvezdoved* (I, s. 90), porov. *Hvezdoveda,* csillagászat, Astronomie (Loos, III, s. 153), dnes nežije, Élettudomány, *životoved,* životoslovja (Janč., I, s. 99) atď.

Z nepočetných zložených podstatných mien s druhou časťou *-pis* sme sa snažili ukázať také, ktoré sa podľa našich vedomostí nachádzajú iba v Jančovičovom slovníku, napr.

Ajándéklevél, list propujčujúci, *daropis* (I, s. 6), Kelet, *ďenopis* (I, s. 225), Csodatörténet, *ďivopis;* zázračná povjedka (I, s. 68), Adosság-levél, list-dlžobní, *dlžobopis,* obligácia (I, s. 3), Bizonyságlevél, *istotopis* (I, s. 44), Alkulevél, Kontrakt, list smluvi, *kúpopis* (I, s. 12), *Menopis,* névjegyzék (II, s. 137), Sürgöny, *náhlopis,* náhloposel (I, s. 368), Égtudomány, *ňebepis* (I, s. 90), Hirdetvény, vihláška, *ohláškopis* (I, s. 194), Térítvény, *slúbopis,* reversál (I, s. 397), Bizonyítvány, istota, svedctvo, *svedectvopis* (I, s. 44), *Svědectvopis,* bizonyítvány (II, s. 311), Biztosítvány, *ubezpečnopis* (I, s. 44), Utalvány, *upravopis,* víkaz, assignacia (I, s. 413), Záloglevél, *zálohopis* (I, s. 432) atď.

Zloženiny tvorené pomocou samostatne nepoužívaného slova *-spyt* boli v češtine veľmi svojrázne neologické produkty. Vyskytujú sa často i v štúrovčine, tak potom aj u Š. Jančoviča, porov. napr.

Csillagvizsgálás, hvezdárstvo, *hvjezdozpit* (Janč. I., s. 65), porov. *Hviezdozpyt,* égtan; Uranologie (Loos, III, s. 153), Bogártudomány, *chrobákozpit* (Janč., I, s. 45), Nyelevtan, nyelvtanitmány, *jazikozpit* (I, s. 316), dnes *jazykospyt* je trochu zastarané (SSJ I, s. 640), porov. čes. *gazykozpyt,* Sprachforschung (Jg., I, s. 575), Ásványtudomány, *kovozpit* (Janč., I, s. 21), Természettan, prírodoskus, *prírodozpit* (I, s. 397), Szófürkészet, *slovozpit* (I, s. 382), *Slovozpit,* szónyomozás (II, s. 291), porov. *Slovozpyt,* szónyomozás, Etymologie (Loos, III, s. 502), čes. *Slowozpyt,* Wortforschung, etymologia (Jg., IV, s. 159) atď.

Sotva môže byť sporné, že časť týchto zložení sa opiera o české paralely, kým niektoré sú výsledkom Jančovičovej slovotvornej produkcie.

Iba v rámci obsiahlejšej úlohy by sa dala vypracovať analýza všetkých typov zložených podstatných mien so zreteľom na ich formu a obsah. Nemožno teda odbočiť na také zloženiny, ktorých prvým členom je prídavné meno, zámeno alebo príslovka, hoci u Š. Jančoviča sa nachádza viac i takých pozoruhodných odvodení, napr. Sürgöny, *náhlopis, náhloposel* (I, s. 368), Egyenmérték, *rovnozávažja, rovnomjera, rovnováha* (I, s. 91), Szabat menet, (salvus conductus) *slobodnochod* (I, s. 369), Önéletirás, *vlastnoživotopis* (I, s. 328), Közbirtok, *spolumajetok* (I, s. 261), Közbirtokos, *spoludržitel* (tamže), Kortárs, *spoluvekovník* (I, s. 254) atď. Spome-

dzi zložených podstatných mien slovníka poukážeme teraz iba na dvojaký typ kompozita.

1. *Substantívum + substantívum.* V slovenčine, teda i v Jančovičovom slovníku je to jeden z najčastejších postupov tvorenia. Z formálneho hľadiska máme rozlišovať nasledujúce typy:

a) prvá časť zloženého podstatného mena sa pripája k druhému členu najčastejšie pomocou spájacej morfémy *o*. Z veľkého množstva údajov uvádzame iba také príklady, ktoré nemá J. Jungmann, resp. podľa našich znalostí chýbajú aj v slovenských slovníkoch:

Bikahajsz, *bikohuck* (Janč., I, s. 42), Csíkász, *čikolovec,* lovec čikov (I, s. 65), Folttisztitó, *flakoviberač* (I, s. 147), Bajuszkenöcs, *fúzopoťer* (I, s. 26), Pedrö, *fúzopoťer* (I, s. 339), Telekbíró, *gruntdozorca* (I, s. 315), Csitri, *hlavostríhaňec* (žrebec) (I, s. 67), Csillagjárás, *hvjezdobeh* (I, s. 65), Csillagfény, *hviezdoligot* (tamže), Csillagjós, *hviezdovešťec* (tamže), *Hvjezdovid,* csillaglátás (II, s. 90), Tüszúrás, *ihlopich* (I, s. 409), Vállcsont, *kľúčokosť,* kosť nad prsami (I, s. 418), Válleprecz, *kľúčikosť* (tamže), Kakasharcz, *kohútoboj* (I, s. 220), Derekfájás, *krížobuol,* boleňja drieku (I, s. 80), Nyktörés, *krkozlom* (I, s. 315), *Krvosvadba,* vérnász (II, s. 122), Levéltár, archív, *listosklad,* listovna (I, s. 278), Névsor, *menorad* (I, s. 314), Fagypont, *mrazoboťka* (I, s. 122), Dögrovás, *mrcinorez* (I, s. 85), Tüzjáték, *ohňohra* (I, s. 410), Diadalének, *oslavospev* (I, s. 81), Gőzfürdö, *parokúpeľ* (I, s. 163), Bajjáték, zápasná hra, *pasohra* (I, s. 25), Csúfpénz, cena na posmech, *posmechopeňjaz* (I, s. 71), Ebharapás, uhriznuťja psa, *psohriz* (I, s. 88), Ebütö, *psolomec* (I, s. 89), Bombavetö, *pumohádzač* (I, s. 47), Csörge, *slaňinosvárek* (I, s. 70), Dicsfény, *slávoblesk,* oslave (I, s. 81), Dicsbeszéd, *slávoreč* (tamže), Szótáriró, *slovníkopisec* (I, s. 384), Pallosjog, *smrtomoc* (I, s. 335), Dalszó, *zpevohlas* (I, s. 78), Dalkönyv, *zpevokňiha* (tamže), Világpolgár, *svetomešťan* (I, s. 427), Disznótúrás, *sviňorilosť* (I, s. 82), Czinkefogó, *síkorkochlopka* (I, s. 76), Dugaszköröm, *špuntoťah* (I, s. 87), Duhpénz, *štoplíkopeňjaz* (tamže), Csordás, pasťjer volov, *volopasťjer,* čriedňik (I, s. 69), Vitelbér, ňesoplat, *vozoplat* (I, s. 429), Madárköltözes, presťahuvaňja vtákov, *vtákoťah* (I, s. 82), Élet-bölcsesség, *životomúdrosť* (I, s. 99) atď.

Právom možno predpokladať, že spomedzi týchto zložení by sa dali niektoré zachytiť zo súvekej spisovnej slovenčiny, najmä z osvetových prác a z publicistiky vôbec, ale ich nemalú časť utvoril pravdepodobne sám Š. Jančovič pomocou prekladu daného maďarského výrazu:

b) ako je známe, zložené slová vznikajú aj tak, že sa v prvej časti kompozita zachová pádová prípona niektorého nepriameho pádu. Sú to tzv. zrazeniny. Aj u Š. Jančoviča namiesto obyčajne používaného *ceno-* (porov. *cenopis:* Janč., I, s. 20, *cenozbit:* tamže atď.), *slávo-* (príklady porov. vyššie) býva niekedy gen. sg. *ceni-, slávi-,* porov.

Árcsökkenés, Áresés, *cenispad* (Janč., I, s. 19), Díszkocsi, *slávivoz* (I, s. 22). Ďalšie údaje na tento jav: Csontfájás, Csontfájdalom, *kosťibuol,* lámaňja kosťí

(I, s. 69; zrejme analogicky podľa známeho modelu *kostijed, kostival),* Anyagyilkos, *matkivrah* (I, s. 17), Anyagyilkosság, *matkivražda* (tamže), Bosszú kívánat, *pomsťižjadosť* (I, s. 50), Bosszu vágy, *msťižjadosť* (tamže), Egerész, *mišilap, mišilapaj* (I, s. 89), Lábtörés, *nohizlom* (I, s. 269), Ökolviadal, *pesťiboj* pesťikuvaňja (I, s. 327), Veriték, veriték, *tváripot* (I, s. 424), Arczvonal, -vonás, -vonat, raz, ťah v obličaji, *tváriťah* (I, s. 20), Bünvallató, *vinizpitaťel* (I, s. 57) atď.

Tento slovotvorný postup sa oveľa zriedkavejšie používa ako skladanie pomocou spájacej morfémy *o*, ale prirodzene sa nachádza i v dnešnom spisovnom jazyku, porov. *ctižiadosť* (SSJ I, s. 179), *pamätihodnosť* (SSJ III, s. 16), *smrtihlav* (SSJ IV, s. 130), *vlastiveda* (SSJ V, s. 118), *vlastizradca* (tamže) atď. (porov ešte Letz, 1943, s. 168).

Máme, pravda, doklady aj na zrazeniny s inou pádovou príponou, nielen s *i*, porov.

Bruchatok, hasmenés, hasfolyás (Janč., II, s. 27), *Bruchatok,* hashajtás; Abweichen, Diarhoe (Loos, III, s. 36), *Bruchotok,* hasfolyás; Bauchfluss (Loos, III, s. 37), Álomital, *snapitok* (Janč., I, s. 14); porov. čes. *snapitek,* ein Trung (Jg., IV, s. 202), Hírharang, *chíruzvon,* roznášaťel (Janč., I, s. 194), Szemfolyás, *očútok* (I, s. 376), Kalauz, kalaúz, voďiťel, *cestupokazatel* (I, s. 221), Gutaütés, *šlakomporazeňja* (I, s. 165), Szélütés, *vetromzašinuťja* (I, s. 376), Vérontás, *krveprolaťja* (I, s. 424; miesto všeobecne používaného tvaru *krvo-* doloženého aj uňho), Historia, *dejepis,* historia (I, s. 195), Égforgás, *ňebebeh* (I, s. 90), Égtudomány, *ňebepis* (tamže), Égabrosz, ňebeská mapa, *ňebevid* (I, s. 89), Földmérés, *zememer* (I, s. 150), Földöv, *zemepás* (tamže), Földleirás, *zemepis* (tamže), Tértan, *zemepis* (I s. 397) atď.

Treba poznamenať, že morfému *e* v prvej časti zloženiny niektorí bádatelia nepokladajú za pádovú príponu, ale podobne ako *o* za spájaciu morfému (porov. napr. Horecký, 1946—1948, s. 292). Avšak historicky bezpochyby ide o pádovú príponu, a to i v prípade prvej časti *nebe-,* práve tak ako v češtine (príklady porov. ešte Letz, 1943, s. 163). Naposledy J. Mistrík (1984, s. 85) považuje za spájaciu hlásku taktiež iba *o,* lebo *e* nespomína. Z hľadiska tvaru si osobitnú pozornosť zaslúži inštr. sg. v prvej časti kompozita. Zdá sa, že tieto formy sú výsledkami Jančovičovej univerbizačnej snahy.

c) máme viacej prípadov v slovníku, keď obidve časti zloženiny sú v nominatíve, porov.

Hadvezér, *bojvod,* plukovodca (Janč., I, s. 174), ale Hadcsel, vojenský fígel, *bojozvod* (tamže), Csipefájás, *drjekbuol* (I, s. 66), Csalkép, *klamobraz* (I, s. 59), Balfasz, *kokotbeňo* (I, s. 27), Részvét, *poďjelbraňja,* spoluútrpnosť (I, s. 354), Czinczi-finczi, ňeborák, mizerák, *slámkahusár* (I, s. 76), Erömüvész, strojňík, *strojumelec* (I, s. 117), Rigolya, paskala, *škrekplesk,* hášťer (I, s. 354), Italmérés, *trunkmeraňja,* šenkuvaňja (I, s. 2111) atď.

Vzhľadom na spájaciu morfému *o* tento typ je celkom prirodzený pri podstatných menách stredného rodu zakončených na *-o*. Práve preto mohlo v slovenčine vzniknúť celé množstvo zložení pomocou takých slov, ako sú *brucho, drevo, hrdlo, jedlo, meno, pero, právo, slnko, slovo, víno* atď., z ktorých nemálo zachytil aj Š. Jančovič.

Inak je fakt, že kompozitum s nominatívom v oboch častiach nie je v slovenčine príliš časté, predsa sa však vyskytuje práve v prevzatých slovách a kalkoch (polokalkoch) v dávnejších dobách i v dnešnej praxi, porov.:

cechmajster (aj u Š. Jančoviča, porov. I, s. 74), Czines, *čingisjar,* cinolejec (Janč., I, s. 76), Önműves, *cingisjar* (I, s. 323; nem. *Zinngiesser), elektrotechnika* (SSJ I, s. 266), *Krajobraz,* mapa (Hurban: Kondrašov, 1974, s. 247; podľa neho je to preklad z nem. *Landschaftsgemälde,* ale to vôbec nie je isté, o tom inokedy), *kilowathodina* (SSJ I, s. 693), *minimaslo* (Pauliny, 1981, s. 74), *monočlinok* (tamže), *pincetok* (aj u Š. Jančoviča, I, s. 342), *pipasár(a)* (aj Janč., I, s. 342; II, s. 190), Örmester, *vachtmajster, strážmajster* (Janč., I, s. 329), *strážamešter* zastarané (porov. SSJ IV, s. 278), *strojmajster* (SSJ IV, s. 302), *strojvodca* (tamže, s. 303), *vlakvodič* trochu zastarané (SSJ V, s. 116) atď.

Jančovičove príklady tohto typu nám prezradia predovšetkým dve veci: po prvé, že autor bol i na tomto poli silnejšie ovplyvnený pôsobením maďarčiny, napr. používa nominatív v preklade pri takých formálne nevyjasnených podradených zloženinách, kde vlastne ide o iný pád (porov. *csipefájás, oröszmüvész* a pod.), po druhé: i tu sa ukazuje Jančovičov zvýšený záujem o ľudový jazyk. Výrazy *kokotbeňo* a *slámkahusár* sú zrejme ľudové prvky v jeho slovníku, porov. hovorové, žartovné *slamkahusár* „posmešná nadávka chudému, chorému človeku" (SSJ IV, s. 111), Pilisszántó (Maďarsko): *slámkahusár* ‚to isté' (Gregor), ale na *kokotbeňo* nateraz nemáme iné doklady.

2. *Verbum + substantívum,* resp. *substantívum + verbum.* Takáto zloženina sa nachádza oveľa zriedkavejšie ako predchádzajúci typ a vyjadruje vždy nejakú činnosť. Dá sa citovať i z ľudovej lexiky a je pre ňu charakteristické, že má vždy štylistickú príznakovosť a odlišne od kompozít uvádzaných v 1. bode sa tu Jančovičova slovotvorná činnosť nedostáva do popredia. Má zaradené obyčajne slová, ktoré možno zaznamenať aj u iných autorov, ale výnimky nájdeme i tu.

Niekoľko príkladov na zloženiny so slovesom v prvej časti:

Választóvíz, *ďelvoda,* hlodavka (Janč., I, s. 418), Kenyérrontó, -vesztegetö, *hubichljeb* (I, s. 232), *Hubiľan,* aranka, lenrontó puszpáng (II, s. 89), *Kazichljeb,* ingyenélö, haszontalan (ember) (II, s. 104), Aranka, lňica, *kazilen* (I, s. 18), *Kazilen,* aranka (II, s. 104), *Lapikurka,* görény (II, s. 127), Hasók, brucháč, *masťibruch,* bruchopasňík (I, s. 185), Gyetya-hamvvevö, puclík, *traťiknout* (I, s.

169), Hamverö, puclík, *traťiknouť* (I, s. 180); porov. *Traťiknot* ‚to isté' (Bern.), Haszonovágyó, *vidriduch* (I, s. 186); porov. *vydriduch,* expr. „vydierač, úžerník, chmativec" (SSJ V, s. 210), *Vidrigroš,* kizsarolt garas (II, s. 363); porov. *vydrigroš,* expr. „chamtivec, lakomec, vydriduch" (SSJ V, s. 210) atď.

Ale napr. údaj Fütö, *kúripec* (Janč., I, s. 154) sme už inde nenašli. Momentálne nevieme rozhodnúť o tom, či je to ľudový výraz, alebo možno Jančovičovo tvorenie. Spoľahlivú odpoveď môžeme dostať iba po vyjdení historického slovníka slovenčiny a podrobného nárečového slovníka. Inak tento slovotvorný model sa v spisovnom jazyku uplatňuje zriedka (porov. SSSJL, s. 132).

V poradí substantívum + verbum druhú časť zloženiny tvorí sloveso, ktoré vzniklo skracovaním a ktoré má, prirodzene, vždy substantívnu platnosť. Od Š. Jančoviča môžeme sem zaradiť také výrazy, ako sú napr.

Bolhász, *blcholapaj* (I, s. 66), *Darmodaj,* ingyenadó; *zomreu darmodaj, nastáv vidrigroš,* a Krisztus Koporsóját sem örizték ingyen (II, s. 46); porov. 1790: *„Umrel Darmodag, nastal Widriğroš.* Nihil gratis" (BernES, s. 287; porov. ešte SSJ I, s. 232), *Darober,* ajándékvevö (Janč., II, s. 46); porov. čes. *darober,* Geshenknehmer (Jg., I, s. 336), Nyelvromboló, *jazikohub* (Janč., I, s. 316), *kovkop,* havér, bányász (II, s. 115); porov. čes. *Kowkop,* Berghauer, Bergmann, Bergknapp, der Schürfer (Jg., II, s. 149), Egerész, *mišilap, mišilapaj* (Janč., I, s. 89), Eczetfözö, octár, *octovar* (I, s. 89), Rákász, *rakilap* (I s. 350), Szélcsapö, *vetroplach* (I, s. 375); porov. čes. *Wětroplach* ‚to isté' (Jg., V. s. 85; porov. ešte SSJ V, s. 77), Boráros, krčmár, šenkír, *vinodaj* (Janč., I, s. 48) atď.

Z dokladového materiálu možno vari právom konštatovať, že pri zaregistrovaní jednej časti zložením tohto typu sa Š. Jančovič opieral aj o češtinu, v istých prípadoch treba však počítať so slovotvornou činnosťou autora alebo aj iných súčasných filológov novátorov.

I tento nevyhnutne stručný obraz možno prezrádza niektoré črty slovnikárskeho postupu Š. Jančoviča, jeho pomeru k štúrovčine a prezradí nám aj jeho slovotvornú aktivitu. Ako nadšený prívrženec Ľ. Štúra sa usiloval o to, aby čím skôr zaradil do slovníka lexikálne prvky nového slovenského spisovného jazyka, aby v duchu neologizácie aj sám obohacoval jeho slovnú zásobu a sprístupnil ju čo najširším masám.

Literatúra

BALLAGI, M.: A magyar nyelv teljes szótára. I—II. Pest 1873.
BECKHER, H.: Zwei Sprachanschlüsse. Leipzig — Berlin 1848.
BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenskí, Česko-Latinsko-Ňemecko-Uherskí. I—IV. Budae 1825—1827 (skratka Bern.).
BERNOLÁK, A.: Etymologia vocum slavicarum. Tyrnaviae 1791 (BernES).
BERNOLÁK, A.: Grammatica Slavica. Posonii 1790 (BernGS).
CZUCZOR, G. — FOGARASI, J.: A magyar nyelv szótára. I.—VI. Pest, 1862—1874 (CzF).

DUJČÍKOVÁ, V.: Štúrova gramatická terminológia. Slovenská reč, *21*, 1956, s. 232—237.
HABOVŠTIAK, A.: Ľudovít Štúr a slovenské nárečia. Slovenská reč, *21*, 1956, s. 218—232.
HAYEKOVÁ, M.: Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979.
HORECKÝ, J.: K charakteristike štúrovského lexika. Lingvistica Slovaca, 4—6, 1946—1948, s. 279—298.
JANCOVIČ, S.: Noví obšírni maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí slovňík. — Jancsovics, I.: Új kimerítö szláv-magyar és magyar-szláv szótár. I—II. V Presporku[2] 1863 (Janč.).
JONA, E.: Štúrovské základy slovenského slovníka. Slovenská reč, 31, 1966, s. 69—75.
JUNGMANN, J.: Slownjk česko-německý. I—V. Praha 1835—1839 (Jg.).
KONDRAŠOV, N. A.: Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1974.
KRUPA, A.: Jancsovics István nyelvtanai és szótára. Békési Élet, 7, 1972, s. 225—243.
LETZ, B.: Kmeňoslovné úvahy. Turč. Sv. Martin, Matica slovenská 1943.
LOOS, J.: Slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči. III. Pest 1871.
MISTRÍK, J.: Moderná slovenčina. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984.
ONDRUS, P. — HORECKÝ, J. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980 (SSSJL).
PALKOVIČ, K.: O slovenských názvoch mesiacov. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 241—246.
PAULINY, E.: Slovenská gramatika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981.
Slovenskje Pohladi. V Skalici 1846—1852 (SP).
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv. (SSJ).
SZILY, K.: A magyar nyelvújítás szótára. I—II. Budapest 1902—1908 (NyÚSz).
A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Red. L. Benkö. I—IV. Budapest 1967—1984 (TESz).

Vlado Uhlár

JAZYKOVEDA O ETNOGENÉZE SLOVANOV A ICH JAZYKA (od P. J. Šafárika k O. N. Trubačovovi)

Antickí autori ešte nepoznali Slovanov a ich sídla, hoci Slovania nepochybne žili v Európe aspoň tisícročie pred nimi. Gréckemu Herodotovi, tomuto otcovi dejepisu (písal po r. 490 pred n. l.), bola dnešná Ukrajina krajinou kočovného (iránskeho) plemena Skýtov; spomínal ich severných susedov Oráčov a Neurov, v ktorých kedysi slovanskí vedci chceli vidieť Slovanov.

Na území terajšej našej vlasti pozná predhistória najprv Keltov (Bojov a Volskov) s kultúrou mladšej doby železnej (od 4. stor. pred n. l.), po nich ich premožiteľov Germánov (Markomanov a Kvádov), a to od začiatku

n. l., v ktorých (rovnako ako v Sarmátoch a Jazygoch medzi Dunajom a Tisou) naši autori do začiatku 18. stor. tiež chceli vidieť našich predkov.

O krajinách za Karpatmi a Krkonošmi rímski autori Tacitus a Plínius, ako aj Ptolemaios mlčia. Spomínajú tam Venetov (Vindov alebo Vendov), praeurópsku etnickú skupinu riedko obývajúcu územie prestierajúce sa od sev. Talianska (po nich i názov Venezia — Benátky) cez Nemecko až na sever k Baltickému moru dakde k Odre. Slovanské kmene, ktoré žili za Karpatmi na východ od nich, ich neskorší susedia Germáni-Nemci nazývali práve menom Vendi (Vindi).[1] Historická veda v stredoveku dlho poznala slovanské etnikum iba v rozsiahlych krajinách na severe za Karpatmi a trvalo jej veľmi dlho, kým ich spoznala a odlíšila od okolitých neslovanských kmeňov.

P. J. Šafárik (1795—1861), prvý veľký slavista, hlbokým prienikom do historických prameňov a literatúry, ale osobitne aj dôkladným vedeckým skúmaním jazyka v epochálnom diele národného obrodenia Slovanské starožitnosti (1837) obhájil autochtónnosť a starú kultúru Slovanov v Európe (odsúdiac nesprávne a zlomyseľné tvrdenia o ich dovlečení z Ázie Hunmi alebo potom Avarmi) hlbokou interpretáciou historických prameňov a opatrným etymologickým bádaním, ktoré sám označoval za nedostatočné, a dospel k presvedčeniu a istote, že prvotné sídla Slovanov v Európe boli v podunajských krajinách, v našej vlasti, v starej Panónii a Ilyriku až k Jadranu. Z týchto končín ich prudký rozmach vyspelých a bojovných Keltov vytlačil až za Tatry (ako sústavne nazýva Karpaty) a len malé zvyšky ostali v uzavretých tatranských dolinách a na Balkáne, kde zanikli (tu medzi Trákmi a neskoršími Ilýrmi).

Dokladom dávnych sídiel Slovanov v Podunajsku bolo Šafárikovi aj pri najprísnejšom heuristickom skúmaní niekoľko miestnych názvov, ktoré sa tam udržali až do ovládnutia Rimanmi. Tak uviedol meno *pleso* (jazero) v názve *Pelso, Peiso, Pelzois* (potom pleso Blatno, jazero Balaton v Maďarsku), mesto *Tsierna* (porov. srbské Crna rika), *Pathissus* (čiže

[1] Jordanes v Dejinách Gótov z r. 552 píše: „... od prameňa rieky Visly cez nesmierne priestranstvá sa rozložil ľudnatý kmeň Vinidov. Hoci ich mená sa teraz podľa rozličných rodov a sídiel menia, predsa však ich predovšetkým nazývajú Slavinmi a Antmi. ... Tí z jedného kmeňa pochádzajú a teraz troje mien majú, totiž „Veneti, Antes, Sclavi" (Šafárik, Starožitnosti s. 57—58).

Byzantínec Prokopios (r. 552) píše: „Ďalšie krajiny na sever od Čierneho mora zaujímajú nesčítateľné národy Antov. ... Predtým i Slovania a Anti jedno meno mali; obidvoji sa istotne volali Spori" (P. J. Šafárik sa nazdával, že pôvodný názov Slovanov bol *Srbi*, vraj Prokopiov zápis *Spori* namiesto *Srbi* bol v písme zdeformovaný — porov. aj P. Ratkoš, Pramene k dejinám Veľkej Moravy, 1968, s. 34).

Stredovekí Nemci i Slovákov volali Vindi, napr. v Bardejove bola „Windisch Gasse", „Wyndisch Plathea", v Gelnici r. 1442 „Windische Gasse", obdobne v Michalovciach a Košiciach. Obec Slovenská Ves na Spiši sa ešte r. 1808 uvádza ako Windischendorf (r. 1311 Villa Sclavonicalis). Obec Dolné Orešany v oblasti Trnavy sa r. 1773 uvádza aj ako Windisch-Nussdorf.

Potisie s riekou Tisa), mesto *Serbinum* (azda Srbce na Sáve), osadu *Bersovia* (porov. rieka Berzava v Banáte), *Granna* (rieka Hron), mesto *Pelva* (porov. rieka a osada Pleva, Pliva v Bosne), *Bustricius* (rieka Bystrica), ale i *Karpatis* (čiže Tatry).[2]

V lokalizácii Slovanov do Podunajska v knihe Slovanské starožitnosti, obdobne už predtým v rozsiahlom historickom a etnografickom úvode Dejín slovanských jazykov a literatúry všetkých nárečí (po nemecky r. 1826), kde už uviedol aj väčšinu svojich prameňov z antických, stredovekých a iných autorov, sa P. J. Šafárik opieral o správy staroruského kronikára Nestora (po r. 1056, umrel r. 1111 ako mních Pečerského kláštora pri Kyjeve), známe z vydania Povesť vremennych let. A hoci niektorí vedci v uprílišnenom kriticizme (tak aj J. Dobrovský a ruský historik Karamzin) tieto správy vyhlasovali iba za povesti, bájky a výmysly, P. J. Šafárik objektívne spoznal ich pravdivé jadro v zachytení pôvodných sídiel Slovanov na Dunaji pod Tatrami-Karpatmi (v tom aj Matra) a na nich osnoval najstaršie, pradávne dejiny Slovanov aj po ich vytisnutí za Karpaty a potom po ich rozchode na sever, východ a juh, kde ich pomerne jasne spoznali autori 6. stor. a nasledujúcich storočí.

Napriek iným názorom sa preukázalo, že Šafárikov zmysel pre vystihnutie jadra udalostí, vyškolený sústavnou, dôkladnou a jemnou heuristickou prácou môže viesť k istote o najdávnejších dejinách Slovanov. Štúdium etnogenézy, pôvodu Slovanstva už pol storočia vykazuje pozoruhodný rozvoj najmä v poľskej vede (v nej škola Lehra-Spławińskeho hľadá pravlasť Slovanov medzi Vislou a Odrou), novšie O. N. Trubačov podopiera svoje bádanie o jazyku a pravlasti Slovanov najmä štúdiom onomastiky (vlastných mien miestnych, osobných a iných) a etymológie (o pôvode a význame slov); hlási sa k P. J. Šafárikovi, uznávajúc jeho skúmanie a viaceré dosiahnuté výsledky.[3]

Pomocou jemnejšieho metodického postupu v bádaní a na základe novšie získaného a overovaného materiálu O. N. Trubačov[4] zisťuje, že predkovia Slovanov ako jedno z veľkých indoeurópskych plemien v dávnom

[2] Porov. Slovanské starožitnosti, 1837, s. 206—207.

[3] Lubor Niederle svoje dielo Slovanské starožitnosti I—IV (1901—1924) venoval síce Šafárikovi, ale odmieta jeho pramene, najmä Nestora, o pravlasti Slovanov na Dunaji. Proti jeho povýšeneckej kritike Šafárika vystúpil J. Zbořil v štúdii P. J. Šafárik a jeho Slovanské starožitnosti (Historické štúdie III, 1957, s. 323—338). Tak i J. Novotný v spise Pavel Josef Šafařík, Praha 1961, obdobne cituje z diela Česká literatura 19. století II, s. 448—452 z Niederleho state o Šafárikovi: „S dnešního hlediska jsou, slovem, skoro všechny svrchu uvedené these Šafaříkovy neudržatelny, a sloupy, na nichž stavba Starožitností spočívá, zbořeny a z části zříceny." Upieral Šafárikovi aj originálnosť diela.

[4] Jazykoznanije i etnogenez slavian. Drevnije slaviane po dannym etimologii i onomastiki. Voprosy jazykoznanija, 1982, s. 10—26 a s. 3—17 s citovaním 186 položiek k bibliografii zväčša najnovšej literatúry.

praveku (popri Germánoch, Keltoch, Italikoch, Ilýroch, Trákoch a Grékoch) sídlili v Európe na strednom Dunaji, kým ich odtiaľ bojovní Kelti z Galie-Francúzska nezatlačili za Karpaty. Pochopiteľne, uznáva pozoruhodný vplyv Keltov na materiálnu kultúru Slovanov, ktorí s nimi žili (aj v Čechách a na Slovensku) v istej symbióze. To sa odzrkadlilo aj v niektorých zemepisných názvoch; pochopiteľné sú aj zásahy kočovných iránskych Skýtov zo severných čiernomorských stepí i v oblasti sociálnych vzťahov najmä v Podneprí, napr. aj kultu boha nebies Svaroga (v indičtine svarga označuje nebo). Už tu načim spomenúť, že podľa O. N. Trubačova sa na strednom a dolnom Podunajsku už v mladšej dobe kamennej postupne kryštalizovali nárečovo rozčlenené indoeurópske plemená (kompaktný praindoeurópsky areál onomasticky sa nachádza len v Európe), z ktorých Arméni, Iránci a Indoárijci v priebehu zložitých migrácií zašli až do ázijských končín, ako aj zaniknutí Chetiti do Malej Ázie a Tochari do Tarimskej panvy vo východnom Turkestane. O. N. Trubačov v zložitej problematike baltsko-slovanských vzťahov neuznáva ich spoločný pôvod; z neho sa vraj vydelili Slovania, kým iní bádatelia majú aj iné a opačné mienky. Podľa O. N. Trubačova mali Balti svoje pôvodné sídla za Karpatmi až v strednom Poľsku; ich jazykový vzťah k Slovanom sa preceňuje. Balti sa postupne posúvali približne do terajších sídiel k starým severoeurópskym fínsko-ugrickým plemenám (Čudom) v severnom Rusku, kde sa z oblasti stredného Podnepria na ich účet rozmáhali východní Slovania. V zložitých migračných vlnách sa slovanské kmene potom presúvali spoza Karpát i na juh (Balkán) a časť Srbov i Chorvátov tu ostala, alebo — ako uvažujú iní — sa opäť sťahovala za Karpaty (porov. Lužickí Srbi a niekdajší Bieli Chorváti v Sliezsku a Malopoľsku, ale aj vo vých. Čechách).

Podunajsko pod Karpatským oblúkom bolo na tie časy pomerne husto osídlené Slovanmi. Maďari po zaujatí týchto končín na prelome 9. a 10. stor. (po „zaujatí" svojej terajšej, poslednej „vlasti" — honfoglálás, keď zutekali pred Kumánmi z Etelközu pri dolnom Dnestri a Čiernom mori; tam prišli z Prikaukazska a najprv z pôvodnej vlasti pri severnom Urale) našli tu, pochopiteľne, i bohatú a pestrú slovanskú toponymiu. Tú objavne zisťoval a skúmal lingvista a onomastik J. Stanislav v knihe Slovenský juh v stredoveku (1948) a O. N. Trubačov z jeho výskumov uvádza zo slovanských kmeňov názvy: *Tirnava, Sztuga, *Вьrzъ, *Rěčina, *Bystrica, *Sopot, *Toplica, *Kaliga, *Bělьgrad, *Prěvlak, *Konotopa, *Dьrbicinъ, *Požega, *Crъngradъ*. Od P. J. Šafárika uvádza aj názov *Pathissus* (z Plínia v 1. stor. n. l.), v ktorom sa odráža nielen názov rieky, ale i jej poriečia s typickým slovanským slovotvorným modelom s predponou *po-* (v lat. zápise *pa-: Pathissus, Pathissum)*, slovanské *Potisie* (ako je *Polabie, Po-*

vislie, Považie, Pohronie). O. N. Trubačov uvádza ďalej z Potisia teritoriálne i štruktúrne blízke hydronymá *Maroš, Samoš, Temeš,* očividne indoeurópskeho pôvodu so zrejmou slovotvornou príponou *-išь (*is-i̯o),* ktoré prevzali Maďari. K slovanskému toponymickému fondu patrí aj názov *Tsierna* (porov. Čierna voda), ktorý spomenul už P. J. Šafárik.

Za lexikálny iranizmus (od Skýtov) zo sociálnej sféry sa uvádza slovo *špan, pán, *(gъ)pan* (známe u nás v názvoch *Španie Pole, Špania Dolina,* v početných chotárnych názvoch a ešte v 15.—16. stor. ako apelatívum s označovaním zemanov v Turci). O. N. Trubačov na podobný pôvod poukazuje pri vzniku etnonyma *Srb, Chorvát* a azda aj *Slovan (Slověninъ),* ktoré Slovania pôvodne nepoznali, lebo takéto kolektívne pomenovanie všetkých ľudí svojho jazyka dlho nepotrebovali. Uvedomovanie si potreby stálych pevných miestnych sídiel (osád, obcí), a teda aj miestnych názvov vznikalo a upevňovalo sa pomerne neskoro, no iste už pred 10. stor. Slovania žili dosť rozptýlene, ich osídlenie bolo priepustné, napr. pomedzi Slovanov sa vrátili Heruli ku Germánom na sever ešte r. 493 (niekde od sútoku Drávy a Sávy cez slovanské územia, cez Varnov i Dánov do Nórska) a takisto i starí Uhri sa presunuli cez územie Kyjevskej Rusi popod Kyjev do Karpát a horného Potisia (r. 895 a neskôr).

Štyri mapy v texte lingvogenetických súvislostí Slovanov dobre pomáhajú pochopiť Trubačovov názor na rozšírenie indoeurópskych jazykových skupín v priebehu vekov v Európe; sám pripomína schematickosť zakresľovania a podmienečné zachytávanie etnoným na týchto mapách. Všeobecné časové zaradenie od 3. tisícročia pred n. l. (mapa č. 1) až do prelomu 1. tisícročia pred n. l. (rok 500) tento zámer robí pochopiteľným, ale nadovšetko názorným.

Problém etnogenézy Slovanov a jeho skúmanie nadovšetko jazykovedné na materiáloch onomastiky i pomocou uvážlivých etymológií, ako aj archeológie, národopisu, sociológie a iných vedných disciplín je nesmierne zložitý. Ako v temnotách praveku a predhistórie sa jazykovo formovala indoeurópska vetva Slovanov, a to aj slavizáciou starších etnických skupín, ale aj novších („pôvodne bývalo veľké množstvo jazykov!"), obdobne zložité, jemné a opatrné sú náročné Trubačovove úvahy a vývody. Osobitne sa pritom pripomína výrazný podiel a zakladateľský význam veľkého zakladateľa a rozvíjateľa slavistiky P. J. Šafárika, ktorého dielo Slovanské starožitnosti pred 150 rokmi naplno roztvorilo problematiku etnického a jazykového pôvodu, pravekej histórie našich národov.

Bol by už najvyšší čas, aby naša slavistika jednak z podnetu P. J. Šafárika, ale i O. N. Trubačova a Ľ. Nováka, ako aj etymológií Š. Ondruša súhrnne knižne publikovala dosiahnuté výsledky o etnogenéze a dávnovekých sídlach Slovanov aj u nás na podklade historického i lingvistické-

ho výskumu opretého o spoľahlivé etymológie najmä vodných tokov (hydronymie).

Osobitnou etnogenetickou štúdiou prispel dodatočne (po Trubačovovi) do tejto náročnej problematiky aj Ľ. Novák[5], keď svoj názor, opierajúci sa o Nestorov letopis, uverejnil až po 40 rokoch v časopise Slavica Slovaca.

O. N. Trubačov[6] v rozsiahlom článku zamietavo reaguje na Novákove vývody o vzniku Slovanov a ich jazyka.

Novákovým smelým kombináciám o rozdelení pôv. jednoty Baltov a Slovanov náporom Hunov (r. 375 po Kr.) a o priamej účasti vedúcich vojenských a obchodných avarských skupín na vzniku mocenských skupín *Sovenov* medzi inými slovanskými kmeňmi nemožno uprieť invenčné a kombinačné schopnosti jazykovedca a zorientovanie sa i v rozsiahlej historickej literatúre. Jeho štúdia je prístupná, preto sa o jeho autorských názoroch zmieňujeme iba stručne.

Pripomienka: Jadro tohto článku odznelo ako diskusný príspevok na konferencii (jeseň 1986) o živote a diele P. J. Šafárika v Košiciach pri príležitosti 125. výročia smrti tohto veľkého slavistu. Pre ochorenie (porážka) som nestačil tento príspevok včas odovzdať zostavovateľovi zborníka článkov a materiálov z konferencie (r. 1987 už bolo po termíne).

[5] NOVÁK, Ľ.: Vznik Slovanov a ich jazyka. (Základy etnogenézy Slovanov.) Slavica Slovaca, *19*, 1984, č. 3, s. 202—232. Štúdia má do istej miery až esejistický ráz, necituje ani literatúru.

[6] TRUBAČOV, O. N.: Jazykoznanije i etnogenez slavian... Samonazvanije i samopoznanije. Voprosy jazykoznanija, 1985, č. 4, s 3—17 (celá poznámka č. 2 na s. 7 je venovaná štúdii Ľ. Nováka).

Ľubomír Ďurovič

VZŤAH SLOVIES **ESSE** A **HABERE** V SLOVANSKÝCH JAZYKOCH A OTÁZKA PASÍVA V SLOVENČINE

1. Problém vzťahu slovies *esse* a *habere* možno názorne priblížiť obľúbenou historkou A. V. Isačenka[1]:

Žena príde domov z nákupu a hovorí mužovi: „Tak som kúpila pol kila mäsa, maslo, trochu zeleniny a to máš hneď 50 korún!" Na čo muž repliku je: „Čo hovoríš máš 50 korún?! 50 korún nemáš!"

1.1. Veta *To máš hneď 50 korún* neznamená, samozrejme, posessiu päťdesiatich korún. Význam tejto vety je totožný s vetou *To je 50 korún* a transformácia slovesa *byť → mať* má jedinú funkciu: vztiahnuť predikáciu nejakej existencie na zainteresovanú osobu (príp. i predmet). To sa v tomto prípade dosahuje tak, že sa použije sloveso *mať,* ktoré má vo svojej valencii o jeden argument viac než sloveso *byť,* a tento nový argument, gramaticky vyjadrený ako subjekt slovesa *mať,* je denotatívne tá osoba *(ty* v Isačenkovej historke), ku ktorej hovoriaci vzťahuje obsah predikovanej existencie.

1.2. Ten istý význam vztiahnutia možno dosiahnuť aj inak — v našom príklade adverbálnym datívom:

(1) *To máš hneď 50 korún. / / To ti je hneď 50 korún.*

Vztiahnutie sa tu gramaticky dosahuje nie tým, že sa jednoargumentové sloveso *esse* zmení na dvojargumentové sloveso *habere,* ale vsunutím adverbálneho výrazu pri ponechaní východiskovej exinstenčnej predikácie:

(2) *To je 50 korún* + R(ty). → *To máš 50 korún.* / *To ti je 50 korún.*

[1] V čase formulovania môjho referátu začiatkom leta 1975 nebola ešte prístupná, ani v separáte, Isačenkova štúdia On 'have' and 'be' Languages. (A Typological Sketch) zo zborníka M. Flier (ed.), Slavic Forum: Essays in Linguistics and Literature. The Hague-Paris 1974, hoci mnoho z Isačenkových ideí som poznal z osobného styku a z korešpondencie s ním. Tým treba vysvetliť to, že medzi jeho a mojou štúdiou je rad miest podobných, bez toho, aby som v jednotlivých prípadoch na zhodu poukazoval, alebo pri nezhodách polemizoval.

1.3. Vztiahnutie existenčnej predikácie na nejakú zainteresovanú osobu možno ďalej v istých prípadoch dosiahnuť i atribútom k predikovanému substantívu. Výčitku *To je zasa ten Kafka!* možno vztiahnuť k osobe *Oľga* nielen v podobe *To má Oľga zase toho Kafku!*, ale aj v podobe *To je zase ten Oľgin Kafka!*. Možeme teda predložiť návrh systematiky:

(3) *Kniha je na stole* + R(ty). →
- *Knihu máš na stole.*
- *Kniha ti je na stole.*
- *Tvoja kniha je na stole.*

1.3.1. Je vecou osobitnej diskusie, či vlastná posesivita je synchronicky špeciálnym prípadom vztiahnutia, alebo či možno dokázať, že je inou sémantickou kategóriou s osobitnou transformačnou štruktúrou. Zdá sa, že za osobitnú sémantickú kategóriu hovorí fakt, že čisté posesívne sloveso *mať* nemožno — ak ostávame v rámci reálnych viet slovenčiny — vyvodiť z existenciálnych predikácií:

(4) *Pavel má veľkú knižnicu* — Ø.

V (4) sa jednoznačne konštatuje vlastnícky (posesívny) vzťah Pavla k veľkej knižnici. Avšak vztiahnutie

(5) *Pavel má veľkú knižnicu v pracovni*

je transformované (v jednom zo svojich dvoch významov) z vety

(6) *Veľká knižnica je v pracovni* + R (Pavel).

Vetou (5) sa vôbec nič nehovorí o posesívnych vzťahoch: veľká knižnica nemusí, ale práve tak dobre môže patriť Pavlovi. To zreteľne svedčí o tom, že (5) aspoň v jednom zo svojich významov nemôže byť vyvodené zo (4).

1.4. Uvedené tri typy (1.3.) vztiahnutia existenciálnej predikácie na zainteresovanú osobu využívajú rôzne gramatické prostriedky. Základné delenie je založené na tom, či sa využíva intencia predikátu, a podľa toho dostaneme vztiahnutie intenčné *(mať)* a neintenčné *(byť)*. Neintenčné vztiahnutie môže byť atributívne (adnominálne) alebo adverbálne (porov. napr. ruské *Kniga u vas na stole, Éto tebe ne šutka).*

Vztiahnutie
- intenčné *(Knihu máš na stole.)*
- neintenčné
  - adverbálne *(Kniha ti je . . .)*
  - adnominálne *(Tvoja kniha je . . .)*

1.5. V tomto štádiu argumentácie treba postaviť otázku, či pri výbere vztiahnutia je prius opozícia slovies *esse : habere (to be* vs. *to have* languages), alebo či táto opozícia je až posterius, inými slovami či opozícia *esse : habere* je až v tých jazykoch, ktoré na prisudzovanie existenciálnych predikácií využívajú intenčnú reláciu.

1.5.1. Vcelku sa všeobecne prijíma názor, že ruština je typický *„to be* language" (Isačenko, 1954; Birnbaum, 1978), ale v súvise s tým R. Mrázek (1973, s. 176) namieta, že ani v ruštine „není hegemonie verba *esse* také tak neúměrná", pretože sa dosť často používa reflexívne *imeťsia* a je i možnosť použiť possidentné *imeť*. V skutočnosti je použitie slovesa *imeť* obmedzené predovšetkým na kalkované frazeologizmy typu *imeju česť (soobščiť . . .), imeju pravo, imeju udovoľstvije* a pod., takže je hlavne reflexívne *imeťsia*. Treba postaviť otázku, prečo ruština voľne používa len toto reflexívum a okrem spomínaných frazeologicky viac-menej viazaných spojení vylúčila nereflexívne sloveso *habere*, hoci sloveso *imeť* ako lexikálna jednotka tu existuje.

Výklad možno postaviť typologicky na prítomnosti, resp. neprítomnosti istého typu prisudzovania v istom jazyku. Zdá sa, že predovšetkým zvratná forma *habere (imejetsia, imejutsia)* sa v ruštine používa preto, že reflexívnosť anuluje druhý argument zo slovesa *imeť* a tým ho intenčne úplne stotožňuje so slovesom *byť:*

(7) *V magazine / U nego* [*jesť* / *Ø* / *imejutsia*] *chorošije knigi.*

Všetky tri vety v (7) implikujú ten istý, t. j. adverbálny typ prisudzovania bez ohľadu na to, že sa raz používa *esse* a raz *habere*. A rozdiel medzi aktuálnym a virtuálnym vlastnením, ktorý A. V. Isačenko (1954, s. 143) odhalil v ruštine, je vybudovaný na tomto istom vetnom vzorci, porov. *u nego novyj galstuk — u nego jesť novyj galstuk.*

1.5.2. A naopak: v slovenčine a češtine neexistuje reflexívny tvar *má sa (*Kniha sa má na stole),* hoci inak reflexívny tvar pasívny alebo neosobný tu má paradigmatický charakter (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 387 n.), napr. *Kniha sa číta (balí, trhá . . .) na stole, Tu sa pracuje (spí, hovorí . . .) do siedmej večer.* Dôvod je ten, že zmyslom reflexívneho tvaru nereflexívnych slovies je vylúčiť agens zo subjektu, resp. vylúčiť subjekt vôbec, zatiaľ čo sloveso *habere* je (aspoň v prípadoch prisudzo-

vania) na to, aby jedným zo svojich argumentov signalizovalo „zainteresovanú osobu" ako gramatický subjekt vety. Ako sme videli na prípade ruštiny, reflexívne *má sa* by znamenalo presne to isté ako nereflexívne *je*.

V poľštine, kde reflexívnosť nemení intenciu slovesa, zvratný tvar *má się* nestratil svoj raison d'etre a normálne sa používa *(Książke się ma na stole)*.

1.5.3. Na základe povedaného možno predpokladať, že na vyjadrovanie sémantickej kategórie vztiahnutia predikovanej existencie sa v každom jazyku vyberá niektorý zo spomenutých typov (1.3—1.4) ako prius a tomu sa potom ako posterius gramaticky prispôsobuje opozícia *esse : habere*, v praxi zrejme vždy *habere*.

2.1. O slovenských spojeniach *mať* + particípium pasíva dokonavého slovesa *(Matka má obed navarený, Matka má navarené)* V. Krupa (1959, s. 51) dokázal, že sú gramaticky dvojaké: a) Ak si particípium zachováva svoj dejový perfektívny charakter, vzniká analytický slovesný tvar, ktorý sa už dávnejšie volá stavové perfektum[2]: sloveso *mať* tu stráca svoj vidový (imperfektívny) význam a celý gramatický integrovaný tvar dostáva perfektívny vidový význam. b) Ak sa podľa V. Krupu particípium adjektivizuje, platí vidový význam určitého slovesa, t. j. imperfektívneho *mať*.

V. Krupa prišiel k svojej téze pomocou niektorých veľmi presvedčivých diagnostických testov.

2.1.1. V spojení so spojkami *dokiaľ, kým* (čes. *dokud*, maced. *dodeka*, rus. *poka)* sa pri dokonavých slovesách neutralizuje opozícia afirmácia — negácia a obidva tvary majú ten istý význam, resp. dá sa použiť len negácia (angl. *until)*, zatiaľ čo pri nedokonavých slovesách sa zachováva protikladný význam afirmácie a negácie (angl. *while)*:

Perfektívum:

(8) *Kým (im) cestu vyasfaltovali / / nevyasfaltovali, museli chodiť do mesta peši.*

(8a) *Kým bola / / nebola cesta vyasfaltovaná, museli chodiť . . .*

(8b) *Kým mali / / nemali cestu vyasfaltovanú, museli chodiť . . .*

Oproti tomu imperfektívum:

(9) *Kým mali cestu zasnežená, museli chodiť do mesta okľukou.*

(9a) *Kým bola cesta zasnežená, museli . . .*

na rozdiel od negovaného:

(10) *Kým nemali cestu zasnežená, nemuseli chodiť do mesta okľukou.*

[2] V. Krupa (1959, s. 47) cituje z českých autorov V. Mathesia, V. Šmilauera a B. Havránka, zo slovenských E. Paulinyho (krátku neargumentovanú zmienku z Paulinyho polemického spisu Slovenské časovanie, 1949), J. Ružičku, ktorý stavové perfektum za tvar neuznal a to sa potom premietlo do všetkých ďalších gramatických popisov slovenčiny.

(10a) *Kým nebola cesta zasnežená, nemuseli . . .*

(9) a (9a) nie je synonymné s aktívnou vetou *Kým im cestu zasnežilo, . . .* a podľa toho dôsledne, pretože *zasnežilo* je perfektívum, je táto veta totožná s negovaným *Kým im cestu nezasnežilo, nemuseli chodiť do mesta okľukou* (V. Krupa, 1959, s. 51 n. používa iné príklady a v inom zostavení).

2.1.2. Rozdiel medzi (8) a (9, 10) sa potvrdzuje i ďalšími Krupovými diagnostickými testmi.

2.1.2.1. Len perfektívne tvary môžu stáť po spojke *len čo, akonáhle* (čes. *jakmile*, maced. *štom*, rus. *kak toľko*, angl. *as soon as*), imperfektívne sú vylúčené (Krupa, 1959, s. 51):

(11) *Len čo mali cestu vyasfaltovanú, začali všetci kupovať autá.*

Nezmyselné je:

(12) **Len čo mali cestu zasneženú, . . .*

(12a) **Len čo bola cesta zasnežená, . . .*

2.1.2.2. Pri perfektívnych tvaroch je pri afirmácii možná len častica *už*, pri negácii len častica *ešte*. Pri imperfektívach sú prípustné obe tieto častice vo svojom základnom význame (Krupa, 1959, s. 52—53):

(13) *(Boli dve hodiny) a už mali cestu vyasfaltovanú.*

(13a) . . . **a ešte mali cestu vyasfaltovanú.*

(14) *(Boli dve hodiny) a ešte nemali cestu vyasfaltovanú.*

(14a) . . . **a už nemali cestu vyasfaltovanú.*

Oproti tomu s imperfektívom:

(15) *(Boli dve hodiny) a už asfaltovali cestu.*

(16) *(Boli dve hodiny) a ešte asfaltovali cestu.*

To isté patí o spojení *mať* s participiom *zasnežený:*

(17) *(Boli dve hodiny) a už mali cestu zasneženú.*

(18) *(Boli dve hodiny) a ešte mali (stále) cestu zasneženú.*

2.2. Rozdiel fungovania syntagiem *mali cestu vyasfaltovanú* a *mali cestu zasneženú* je daný rozdielom ich gramatickej formy, ktorý, pravda, nevidno priamo v danom texte a teda treba ho odhaliť pomocou istých procedúr (ktoré, nepochybne, zďaleka nie sú nesporné). *Vyasfaltovať* je sloveso s výrazným agentívnym (činnostným) a teda procesuálnym významom: takéto slovesá sú náklonné tvoriť pasívum, v tomto prípade opisné. Tvar *vyasfaltovaný* je tu súčasťou opisných pasívnych tvarov *(je vyasfaltovaný, má vyasfaltovaný)*, kde nastáva gramatická integrácia pomocného a významového slovesa, takže výsledný vid je vid významového slovesa, t. j. perfektívum. Naopak, neosobné *zasnežiť* je bezagentné a teda pasívne participium má blízko k rezultatívnemu významu (Lönngren, 1970, s. 108; Svartvik, 1966, s. 117, 138 a n.). To znamená, že tu nemožno hovoriť o opisnom pasívnom tvare, kopula *(byť, mať)* sa neintegruje s pa-

sívnym particípiom, jej nedokonavý vid nijako nie je dotknutý vidom participia a stáva sa výsledným vidom celého predikátu.

Tento rozdiel možno dobre demonštrovať napr. na particípiu pasíva *zasypaný*, ktoré je tvarom alebo agentívneho slovesa *zasypať*, alebo neosobného a teda bezagentného *zasypať (Po búrke zasypalo cestu pod priesmykom, Jana zasypalo v bani)*. — V prvom prípade sa spojenie s *byť* alebo *mať* v identifikačných testoch správa ako perfektívum a musíme ho teda pokladať za jeden celok, za gramatický tvar:

(19) *Kým chlapci mali / / nemali jamu zasypanú, robili ako draci.*

(19a) *Kým jamu zasypali / / nezasypali, robili chlapci ako draci.*

Naopak, keď prticípium pasíva *zasypaný* je transformom vety s neosobným *zasypalo*, má negácia svoj normálny význam, protikladný afirmácii:

(20) *Kým mali dedinčania cestu zasypanú, museli chodiť do mesta okľukou* (t. j. potom, čo im zasypalo cestu . . .).

(21) *Kým nemali cestu zasypanú, nemuseli chodiť do mesta okľukou.*

Pretože vety (20) a (21) nie sú pasívom (a majú imperfektívny vid), nemožno k nim nájsť funkčný ekvivalent s aktívom agentívneho *zasypať*.

Ako vidno, rozdiely sú tu veľmi subtílne, na ich odhalenie treba mať zložitý dôkazový aparát a o nejakom výraznom rozhraničení pasívnych perfektívnych morfologických tvarov a nepasívnych imperfektívnych syntaktických spojení nemožno hovoriť (porov. Svartvikovu koncepciu pasívnej škály — 1966, s. 138; porov. aj Kopečný, 1958, s. 120).

Výskum je tu sťažený i tým, že skúmané spojenia nie sú v spisovných textoch príliš časté. I preto som operoval s konštruovanými príkladmi.

3.1. Aké je miesto opisného tvaru *má navarené* v slovenskej slovesnej paradigme?

Názov stavové perfektum pomenúva síce výstižne význam tvaru *mať* + particípium pasíva dok., ale nič nehovorí o jeho mieste v systéme verbálnych tvarov, tým viac, že inak v slovenčine perfektum nemáme. Rovnako nehovorí nič o jeho rodovom význame (aktívum?, pasívum?), ale práve rodový význam pokladám za kľúč na odhalenie jeho miesta v slovenskej slovesnej paradigme.

V. Krupa (1959, s. 50) polemizuje s Havránkovým (1937, s. 125) ponímaním, že „stavové perfektum" je rodove neutrálne a nadhadzuje možnosť, že je „akýmsi osobitným slovesným rodom" so zatlačením agensa a zdôraznením „prijímateľa, adresáta". Formálne je tento osobitný rodový význam vyjadrený tým, že v podmete je adresát deja. Najčastejšiu synonymnú konštrukciu vidí V. Krupa v aktívnom slovese s adverbálnym datívom: *Máš tu nafajčené — Nafajčili ti tu.* Nevenuje však pozornosť pomeru tvarov *Máš tu nafajčené* a *Je tu nafajčené*, hoci per exten-

sum cituje Ružičkovu (1959, s. 8—9) argumentáciu proti morfologickému ponímaniu skúmaných spojení, založenú práve na paralelizme *mať* a *byť*.

Môj ďalší výklad bude založený práve na tomto vzťahu.

Termín perfektum je tu zavádzajúci, pretože vytvára zdanie, akoby perfektný význam bol špecifickou diferenciou tvaru *mať* + particípium pasíva dok. oproti iným tvarom. Faktom však je, že rovnaký perfektívny význam má každá analytická pasívna forma:

(22) *Prácu máme (už) ukončenú. — Práca je (už) ukončená.*

3.2. Vety typu *Cesta bola vyasfaltovaná, Cestu mali vyasfaltovanú* (spojenia s *mať* celkom bezvýnimočne) kontraindikujú osobný agens, čo je jedna zo základných vlastností slovenského pasíva. (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 555 hovorí o „pomerne zriedkavých prípadoch": v dokladoch nie je ani jeden nesporný prípad perfektívneho slovesa s osobným agensom v inštrumentáli a iný neexistuje.)

Skúmané tvary *mať* + particípium pasíva dok. vzťahujú význam vyjadrený pasívnym tvarom *byť* + particípium pasíva nedok. na nejakú zainteresovanú osobu a táto zainteresovaná osoba môže byť — len a len na základe kontextu, resp. mimojazykovej situácie — aj agensom, aj paciensom deja, i partnerom v dialógu, ktorého treba zainteresovať (a nemôžem vylúčiť ani iné významy).

A. Agens (hovorí sa o robotníkoch na stavbe): *A keď mali cestu vyasfaltovanú, poslali ich na iný úsek stavby.*

B. Paciens (hovorí sa o obyvateľoch dediny): *Keď mali konečne cestu vyasfaltovanú, mohol k nim do dediny chodiť i autobus.*

C. Partner v dialógu: *Keď máš, človeče, cestu vyasfaltovanú, môžeš si to pustiť aj stovkou* (pravda, tento prípad pripomína skôr vety typu (20), (21)).

To všetko sú významy, ktoré nesie so sebou prisudzovanie (v tomto prípade intenčné) východiskovej predikácie.

3.3. Ak teda platí, že

a) *mám vyasfatovaný (-ú, -é ...)* je za istých podmienok analytický slovesný tvar s perfektívnym vidovým významom,

b) má základnú vlastnosť pasíva, t. j. zatlačenie či vlastne vylúčenie agensa ako gramatickej pozície a že

c) je vyvodené z analytického pasívneho tvaru s pomocným slovesom *byť* tým, že bol dodaný význam vztiahnutia na zainteresovanú osobu (relatačnou transformáciou),

potom máme právo povedať, že slovesné tvary tohto typu patria do slovenskej pasívnej subparadigmy a môžeme ich pokladať za relatačné pasívum na rozdiel od neosobného pasíva (s *byť*).

Literatúra

BIRNBAUM, H.: To be or not to have. Some Notes on Russian Surface Data and their Typological and Universal Implications. Studia Linguistica. A. V. Issatschenko a Collegis Amicisque oblata. Lisse, 1978, s. 27—33.
HAVRÁNEK, B.: Genera verbi v slovanských jazycích. Zv. 2. Praha 1937.
ISAČENKO, A. V.: Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. Bratislava 1954.
ISAČENKO, A. V.: — porov. pozn. 1.
KOPEČNÝ, F.: Základy české skladby. Praha 1958.
KRUPA, V.: Stavové perfektum v slovenčine. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 11—12. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1959, s. 47—55.
LÖNNGREN, L.: Upotreblenije kratkoj formy stradateľnogo pričastija prošedšego vremeni v sovremennom russkom jazyke. Studia Slavica Upsaliensia. 8. Uppsala 1970.
MRÁZEK, R.: Funkční distribuce *habere* a *esse* v slovanské větě. In: Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů (Varšava 1973). Praha 1973, s. 175—182.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľs,tvo SAV 1966.
PAULINY, E.: Slovenské časovanie. (Skriptum.) Bratislava 1949.
SVARTVIK, J.: On Voice in the English Verb. The Hague-Paris 1966.
TOPOLIŃSKA, Z.: Miejsce konstrukcji z czasownikiem *mieć* v polskim systemie werbalnym. Slavia Orientalis, *17*, s. 427—431.

Poznámka redakcie: Text štúdie predniesol Ľ. Ďurovič na diskusii o postavení slovesa *mať* v slovanských a balkánskych jazykoch v rámci seminára macedónskeho jazyka, literatúry a kultúry v Ochride (august 1975) a publikoval v časopise Makedonski jazik, *31*, 1980, s. 45—56 a v zborníku Slavica Ludensia, *8*, 1980, s. 19—28.

Konštantín Palkovič

DRUHOTNÉ PRÍPONY V SLOVENČINE

Medzi typické znaky slovenčiny patria aj druhotné slovotvorné prípony, ktoré sa začínajú na spoluhlásku č. Vznikli splynutím poslednej spoluhlásky slovotvornej bázy zakončenej na -č (< -*c*, < -*k*) a prvotných slovotvorných prípon (resp. gramatických prípon v slovotvornej funkcii) -*a*, -*an*, -*ie*, -*í*, -*ík*, -*iť*, -*ina*, -*ek*. Takto vznikli druhotné prípony -*ča*/-*ťa*, -*čan*/-*ťan*, -*čie*, -*čí*, *čík*/-*tík*, -*čiť*, -*čina* a -*ček*/-*tek*. Pozičné varianty prípon so začiatočným -*ť* (v písme aj -*t*) súvisia so zmenou spoluhláskových skupín *šč* > *šť*, *žč* > *žť* a *čč* > *čť*.

Prvotné prípony sa začínajú mäkkými samohláskami *i*, *í*, *e*, príp. dvojhláskou *ie*, ale aj samohláskou *a*, ktorá je striednicou za pôvodne mäkkú samohlásku *ę* (> *ä*). V prípone -*an*, ktorá vznikla zo sufixu -*jan*, pred sa-

mohláskou *a* bola pôvodne mäkká spoluhláska *j* (porov. Stanislav, 1956, 1958). Pred týmito mäkko sa začínajúcimi príponami nastávajú v báze základového (fundujúceho) slova rozličné spoluhláskové zmeny (nemenia sa perné spoluhlásky, ale ani spoluhlásky *r, s, z,* napr. *farba — farbiť, Modra — Modran, hus — húsa, koza — kozí): d > ď: had — háďa, d > dz: hovädo — hovädzí, dz > dž: Prievidza — Prievidžan, t > ť: kabát — kabátik, n > ň: srna — sŕňa, l > ľ: Belá — Beľan, c > č: zajac — zajačik, k > č: bok — bôčik, h > ž: sneh — sniežik.*

Na slovotvornej hranici takto utvorených slov sa môžu stretnúť aj dve spoluhlásky. Pri slovách s prvotnými príponami sú takéto spoluhláskové skupiny tautomorfematické a patria k báze, pri slovách s druhotnými príponami sú heteromorfematické, a tak jedna spoluhláska patrí k báze, druhá k prípone, napr. *prst — pršt-ek, líška — líšť-a,* ale *obraz — obráž-tek, vrch — vŕš-tek.*

Hláskoslovné zmeny nastávajú aj pri spoluhláskových skupinách. Pri tautomorfematických skupinách spoluhlások nastáva zmena *st > šť: prst — prštek, šk > šť: líška — líšťa, sk > šť: panský — panština, ck > čť: grécky — gréčtina.* Pri heteromorfematických skupinách nastáva zmena *šč (< chč) — šť: kožuch — kožuš-tek, mech — meš-tek, žč (< hž) — žť: krčah — krčiaž-tek, paroh — parož-tek, čč (< kč) — čť: sedliak — sedliač-ťa.*

Ako príklady ukazujú, útvary rovnakého fonematického zloženia môžu mať odlišnú morfematickú štruktúru, napr.

-ča: zajac — zajač-a, druhák — druháč-a, Bratislava — Bratislav-ča, cigán — cigán-ča;
-čan: Košice — Košič-an, Hlboké — Hlboč-an, Trnava — Trnav-čan, Žilina — Žilin-čan;
-čie: kukurica — kukurič-ie, borievka — borievč-ie, maliny — malin-čie, kameň — kamen-čie (variant slova *kamenie);*
-čí: mravec — mravč-í, zajac — zajač-í, býk — býč-í, motýľ — motýl-čí (zastar., dnes *motýlí);* pred č sa ľ mení na *l* (podobne aj *motýlček);*
-čiť: kupec — kupč-iť, záhradník — záhradníč-iť, stolár — stolár-čiť, furman — furman-čiť;
-čík: kupec — kupč-ík, vlak — vláč-ik, guľomet — guľomet-čík (popri *guľometník),* koniar — koniar-čik (zastar.);
-čina: zajac — zajač-ina, plytký — plytč-ina, somár — somár-čina, frajer — frajer-čina (popri *frajerina);*
-ček: vrabec — vrabč-ek, kopec — kopč-ek, dom — dom-ček, strom — strom-ček;
-ťa: líška — líšť-a, tulák — tuláč-ťa (popri *tuláča),* žobrák — žobráč-ťa (častejšie *žobráča);*
-ťan: mesto — mešť-an, Važec — Važť-an, Prietržka — Prietržť-an, (Spišská, Lakšárska . . .) Nová Ves — Novoveš-ťan;
-tík: prst — prst-ík, nebohý — nebož-tík;
-tek: prst — pršt-ek, nos — noš-tek, orech — orieš-tek.

Pred druhotnými príponami nastáva zmena mäkkej spoluhlásky na tvrdú: *Sereď — Seredčan, Muráň — Muráňčan, motýľ — motýlči*, v niektorých prípadoch odpadá slovotvorná prípona bázy a druhotná prípona sa pripája priamo ku koreňu, resp. k prvotnej báze (po odtrhnutí derivačnej morfémy), napr. *Brodské — Brodčan, Humenné — Humenčan, švédsky — — švédčina.*

Aj pred prvotnými príponami niekedy odpadá koncová spoluhláska (napr. *Malacky — Malačan, Senné — Seňan),* alebo sa spoluhlásková skupina zjednodušuje: *Lotyš — lotyšský — lotyština* (*šš́ — š́*) a i. (o tvorení názvov tohto typu porov. Koperdan, 1958; Jóna, 1948—1949; Dvonč, 1967, 1969, 1973; Uhlár, 1967).

Niektoré z druhotných prípon sú zriedkavejšie, napr. *-čie: malinčie, -čík: guľometčík,* iné sú zasa zastarané, napr. *-čí: motýlčí, -ťa: tuláčťa.* Časté sú druhotné prípony *-čan* a *-čina.* Prípona *-čan* je veľmi progresívna a začína konkurovať prvotnej prípone *-an.* Bude preto namieste preskúmať frekvenciu týchto prípon a podmienky ich výskytu. Pri výskume vychádzame z kodifikácie v 6. zv. Slovníka slovenského jazyka.

Výskyt prípon *-an* a *-čan* je podmienený zakončením bázy, ale aj inými okolnosťami. Na deriváty obyvateľských názvov s príponami *-an* a *-čan* (rozšírená druhotná prípona) nadväzujú ďalšie deriváty, ktoré označujú ženské podoby obyvateľských názvov a vzťahové prídavné mená k názvom miesta (obce, mesta a pod.). S prvotnou príponou *-an* súvisia formanty (zložené druhotné prípony) *-ianka (-anka), -iansky (-anský): Brezno — Brezňan — Brezňanka — breznianský,* druhotnú príponu *-čan* sprevádzajú prípony *-(čan)ka, -ský (-sky, -ký, -ky): Prešov — — Prešovčan — Prešovčanka — prešovský.* Vyskytujú sa však aj miešané typy. Pôvodná mäkkosť začiatku prvotnej prípony *-an (-jan)* sa prejavuje zmenou koncovej spoluhlásky bázy i dvojhláskou v príponách *-ianka* a *-iansky.*

Pri názvoch, ktoré sa končia na spoluhlásky *-č, -š, -ž,* je prvotná prípona *-an* so sprievodnými príponami *-(an)ka* a *-ský: Naháč — Naháčan, Poproč — Popročan, Pribiš — Pribišan, Beňuš — Beňušan, Stráža — Strážan, Prietrž — Prietržan.* Prvotnú príponu a ďalšie deriváty s formantmi *-ianka* a *-iansky* majú jednoslabičné názvy *Dojč, Koš, Proč,* ale aj niektoré dvojslabičné, napr. *Bokša, Pstruša, Iža, Ptrukša.* Pri názve *Mikuláš* (Borský, Liptovský . . .) je druhotná prípona *-čan (-ťan): Mikulášťan — Mikulášťanka — mikulášsky.*

Prvotnú príponu *-an,* ale ďalšie deriváty na *-(an)ka, -ský,* majú aj názvy so zakončením na spoluhlásky *c* a *dz.* Pritom pred príponou nastávajú hláskové zmeny *c > č, žč > žť a dz > dž: Skalica — Skaličan, Bojnice — Bojničan, Prievidza — Prievidžan, Paludza — Paludžan, Zbudza — Zbu-*

džan. Derivačný rad od názvu *Važec — Važťan — Važtianka — važtiansky* (ale je aj podoba *važecký)* poukazuje na prvotnú príponu *-an (Važec — Važc-a — Važč-an — Važť-an).*

Názvy s bázou na spoluhlásku *k* majú prvotnú príponu *-an* a ďalšie deriváty na *-(an)ka, -ský,* pričom sa po predchádzajúcej samohláske *k* mení na *č: Potok — Potočan, Poniky — Poničan, Smrdáky — Smrdáčan, Ráztoky — Ráztočan.* Prvotná prípona je aj pri názvoch so zakončením *-ok: Hrádok — Hrádočan, Turčok — Turčočan.*

Ak sa koncové *k* vyskytuje v skupine so sykavou spoluhláskou, deriváty majú prípony *-an, -ianka, -iansky (-anka, -anský).* Po zmene *k* > *č* sa spoluhlásková skupina rovnakých alebo blízkych sykaviek zjednodušuje (resp. *k* odpadá): *Malacky — Malačan, Vrícko — Vríčan, Bojničky — Bojničan, Palúdzka — Palúdžan, Revúčka — Revúčan.* Ak je pred koncovým *k* iná ako sykavá spoluhláska a názov má deminutívny význam, deriváty majú tiež prípony *-an, -ianka, -iansky: Hriadky — Hriadčan, Kalinka — Kalinčan, Osádka — Osádčan, Polomka — Polomčan,* zriedkavejšie sú prípony *-(č)an, -(č)anka, -ský: Porúbka — Porúbčan, Trnávka — Trnávčan, Závadka — Závadčan.*

Zložitejšia situácia je pri názvoch s bázou zakončenou na spoluhláskovú skupinu *sk.* Ak sa skupina *sk* pociťuje ako derivačná morféma, obyvateľský názov sa tvorí príponou *-čan,* pred ktorou skupina *sk* odpadá. To je jedna možnosť hodnotenia koncového *-čan.* Ďalšie deriváty s príponami *-ianska a -iansky (-anka, -anský)* však umožňujú príponu obyvateľského názvu hodnotiť ako prvotnú *(-an)* a spouhásku č pokadať za výsedok alternácie *sk/č.* Ide o názvy *Brodnské —Brodčan, Drábsko — Drábčan, Jezersko — Jezerčan, Kostiviarska — Kostiviarčan, Podbanské — Podbančan, Rovensko — Rovenčan, Smolinské — Smolinčan, Stránske — Stránčan, Udavské — Udavčan.* Prvotnú príponu *-an* po alternácii *sk/šť* majú názvy s bázou na samohlásku *i* a *ie,* a to také, v ktorých je skupina *sk* heteromorfematická *(Vieska — Viešťan, Piesky — Piešťan),* alebo ak ide o príponu *-isko (Košariská — Košarišťan, Lazisko — Lazišťan, Hradisko — Hradišťan)* a názvy, pri ktorých predchádza iná samohláska ako *i, ie: Osuské — — Osušťan, Pruské — Prušťan, Valaská — Valašťan,* ako aj také názvy, v ktorých základe je známe proprium, resp. apelatívum: *Záborské — Záboršťan, Uhorské — Uhoršťan, Konské — Konšťan.* Podobne sa tvoria deriváty aj od názvov so skupinou *zk* a *ck,* pričom nastáva zmena *zk* >*žť* a *ck* > *čť: Slizká — Sližťan, Turecká — Turečťan, Nemecká — Nemečťan.* Zmena *zk* > *žť* (po zjednodušení *žs — šš — š,* písané *ž*) je aj pri derivátoch od názvu *Strážske — Strážťan* (v SSJ *Strážšťan).* Od názvu *Partizánske* je derivát *Partizáncan* (porov. Pauliny, 1949).

Po spoluhláskach *h, ch, g* sú trojaké typy derivátov. Prvotná prípona

-an s ďalšími derivátmi na *-ianka, -iansky* a alternáciou *h/ž, ch/š* je pri domácich názvoch: *Dlhá — Dlžan, Brehy — Brežan, Suchá — Sušan, Bacúch — Bacúšan,* výnimočne pri cudzích: *Kongo — Konžan.* Nemäkčiaci variant prvotnej prípony *-an* s ďalšími derivátmi na *-anka, -anský* je pri názvoch cudzieho pôvodu: *Šahy — Šahan, Hágy — Hágan, Figa — Figan, Hadviga — Hadvigan.* Prvotná prípona *-an,* ale ďalšie deriváty s príponami *-(an)ka, -ský* a s alternáciou *g* (foneticky *k*) — *č* je v názvoch *Balog — Baločan, Bodrog — Bodročan.* Druhotná prípona *-čan* a ďalšie deriváty na *-(čan)ka, -ský* je pri cudzích názvoch, koncové *g* pritom odpadá: *Peking — Pekinčan, Strassburg — Strassburčan, Taganrog — Taganročan* (v SSJ je *Taganrogčan).*

Bez alternácií sa k základu pripája prvotná prípona *-an* s ďalšími derivátmi na *-(an)ka, -ský* pri názvoch so spoluhláskou *s* a *z: Prusy — Prusan, Šterusy — Šterusan, Boleráz — Bolerázan, Prievoz — Prievozan.* Niektoré názvy majú ďalšie deriváty na *-ianka, -iansky: Nebojsa — Nebojsan, Lazy — Lazan.*

Po spoluhláske *r* nasleduje prvotná prípona so sprievodnými príponami *-ianka -iansky (-anka, -anský)* vtedy, keď je pred *r* spoluhláska: *Nitra — Nitran, Príkra — Príkran.* Z eufonických dôvodov vyhovuje aj forma *Čáry — Čáran,* ktorá je v miestnom úze (v SSJ je *Čárčan).* Ak pred spoluhláskou *r* predchádza samohláska, pripína sa k báze druhotná prípona *-čan* so sprievodnými príponami *-(čan)ka* a *-ský: Predmier — Predmierčan, Bočiar — Bočiarčan, Zohor — Zohorčan, Psiare — Psiarčan; Leváre — Levárčan, Tesáre — Tesárčan, Vajnory — Vajnorčan.*

Po spoluhláske *j* nasledujú prípony *-čan, -(čan)ka, -ský: Čavoj — Čavojčan, Beluj — Belujčan;* od názvu *Háj* sa v SSJ uvádzajú varianty *Hájčan* i *Hájan.*

Po spoluhláskach *t (> ť)* a *ť* je iba prvotná prípona so sprievodnými príponami *-(an)ka, -ský: Lehota — Lehoťan, Kúty — Kúťan.* Prípony *-an, -ianka, -iansky* majú deriváty od názvov *Mýto, Čata, Častá, Ústie.*

Po spoluhláskach *d (> ď), ď* je druhotná prípona *-čan* a ďalšie prípony *-(čan)ka, -ský: Priechod — Priechodčan, Závodie — Závodčan, Závada — — Závadčan, Závod — Závodčan, Poprad — Popradčan.* Zriedkavejšia je prvotná prípona *-an* s ďalšími príponami *-ianka, -iansky* (po skupine spoluhlások): *Borda — Borďan, Bordianka, bordiansky* alebo aj s príponami *-(an)ka, -ský: Kanada — Kanaďanka — kanadský.*

Druh prípony po spoluhláske *n (> ň)* a *ň* je podmienený fonologicky. Ak predchádza samohláska, nasleduje druhotná prípona *-čan, (-čan)ka, -ský: Žilina — Žilinčan, Unín — Uníčan, Báhoň — Báhončan.* Prvotná prípona *-an (-ianka, -iansky)* je po skupine spoluhlások: *Brezno — Brezňan, Bojná — Bojňan, Ľubochňa — Ľubochňan.* Prvotná prípona je aj

v derivátoch od názvu *Trenčín — Trenčan*, od názvov s dvoma *nn* (po zmene *nn* > *ň*, resp. po odpadnutí prípony *n*): *Kšinná — Kšiňan, Vinné — — Viňan*, ako aj od názvov *Sklené — Skleňan, Baňa — Baňan* (dvojslabičný názov). Druhotná prípona je v derivátoch od názvov so zakončením *-baňa* (viacslabičný názov): *Cinobaňa — Cinobančan, Lovinobaňa — Lovinobančan*, ale aj *Nová Baňa — Novobančan*.

Obidve prípony môžu byť aj po spoluhláske *l* (pred príponou *-an* sa *l* mení na *ľ*) a *ľ* (pred príponou *-čan* sa *ľ* mení na *l*). V ženskom rode východiskového názvu je prípona *-an (-ianka, -iansky, -anka, -anský): Píla — Píľan, Sihla — Sihľan, Teplá — Tepľan, Mužľa — Mužľan, Belá — Beľan, Soľ — Soľan*, v mužskom rode je zasa prípona *-čan (-(čan)ka, -ský): Podbieľ — Podbilčan, Zádiel — Zádielčan, Záskalie — Záskalčan, Štále — Štálčan*. V SSJ je aj názov *Gbely — Gbelčan*, hoci východiskový názov je mužského rodu a v miestnom úze je forma *Gbeľan*. Preto tu nie je prekážka kodifikovať deriváty s prvotnou príponou.

Po perniciach nasleduje druhotná prípona *-čan (-(čan)ka, -ský): Abrahám — Abrahámčan, Láb — Lábčan, Poruba — Porubčan, Pobedim — — Pobedimčan, Polom — Polomčan, Priekopa — Priekopčan, Ižop — — Ižopčan, Trnava — Trnavčan, Púchov — Púchovčan, Jakubov — Jakubovčan, Prešov — Prešovčan*. Zriedkavá je prípona *-an: Hybe — Hyban* (podľa miestneho úzu).

Druhotná prípona konkuruje prvotnej tam, kde sa z fonologických a iných dôvodov (ako je dĺžka názvu, rod, pôvod, významové zložky) nežiada prípona *-an*. Kde sú možné obidve prípony, v kodifikácii je tendencia uprednostňovať príponu *-čan* bez ohľadu na miestny úzus. Druhotná prípona *-čan* sa vyskytuje najmä po samohláskach a po pevných spoluhláskach.

Podobné zásady a hláskové zmeny sa uplatňujú aj pri názvoch s príponou *-ina* a *-čina*. Prejavuje sa to najmä pri tvorení názvov jazykov. Prvotná prípona *-ina* sa používa pri názvoch odvodených od adjektív zakončených príponou *-ský*, pred ktorou je samohláska alebo spoluhláska *š* a *z*, pričom nastáva zmena *sk* > *šť* a zjednodušenie *šš* > *š*, *žš* (vysl. *šš*) > *ž*: *český — čeština, ruský — ruština, lotyšský — lotyština, francúzsky — francúzština* (v SSJ *francúzština*), *kirgizský — kirgižtina* (v SSJ *kirgizština*). Používa sa aj pri derivátoch od adjektív na *-cký* s alternáciou *ck/čť*: *anglický — angličtina, grécky — gréčtina, uzbecký — uzbečtina*. Z eufonických dôvodov sa prípona *-ina* uplatňuje aj v názve *čínsky — činština* a z významových dôvodov v názve *poľský — poľština* (porov. Dvonč, 1967; Pravidlá slovenského pravopisu, 1971, s. 46).

Druhotná prípona *-čina* (resp. prvotná *-ina* po alternácii *sk'č*, porov. pri type *Brodské — Brodčan*) je bežná pri názvoch odvodených od adjektív

s príponou *-ský*, pred ktorou je iná ako sykavá spoluhláska, pričom skupina (prípona) *sk* odpadá: *srbský — srbčina, švédsky — švédčina, kórejský — kórejčina, portugalský — portugalčina, flámsky — flámčina, fínsky — fínčina, nórsky — nórčina, gótsky — gótčina, moldavský — moldavčina* (o prípone *-čina* pri iných názvoch porov. Marsinová, 1970). Pri ostatných príponách nie sú osobitné problémy.

Záver. V slovenčine sa pri tvorení slov uplatňujú aj druhotné prípony *-ča/-ťa, -čan/-ťan, -čie, -čí, -čiť, -čík/-tík, -čina a -ček/-tek*, ktoré vznikli prehodnotením zakončení bázy derivátov utvorených príponami *-a, -an, -ie, -í, -iť, -ík, -ina* a *-ek*. Varianty so začiatočným *ť* sú fonologicky závislé od predchádzajúcej koncovej spoluhlásky bázy. Pri druhotných príponách možno rozlišovať rozšírené typy, napr. *-čan, -čiť* a pod. a zložené typy, napr. *-ianka, -iansky*. Veľmi produktívna je najmä prípona *-čan*, častá je aj prípona *-čina*. Pre kodifikáciu je dôležitý poznatok, že pri tvorení slov druhotnými príponami sa pred príponou mení mäkká spoluhláska na tvrdú a odpadá derivačná morféma *sk*. Pred prvotnými i druhotnými príponami nastávajú popri bežných zmenách tvrdej spoluhlásky na mäkkú spoluhlásku, ktoré sú pri cudzích názvoch obmedzené, aj zmeny *sk — šč > šť, šk — šč > šť, zk — žč > žť, žk — žč > žť, žc — žč > žť, ck — čč > čť* ako výsledok disimilačného zákona, ktorého pôsobením sa v spojení dvoch temných spoluhlások, úžinovej a záverovej sykavky, na zvýraznenie kontrastu zmení druhá spoluhláska na nesykavú. Zmena *šč > šť* sa uskutočňovala v strednej slovenčine najprv v tautosylabických spojeniach pomaly od 13. do 16. stor. (Pauliny, 1963). Ako príklady s druhotnými príponami ukazujú, táto zmena sa rozšírila z tautosylabických spojení na heterosylabické, ale aj na iné príbuzné spoluhláskové skupiny, a tak sa v súčasnosti popri zmene *šč > šť* uplatňuje aj zmena *žč > žť* a *čč > čť*.

O tom, že disimilačný proces ešte nie je v heterosylabických spojeniach ukončený, svedčia jednotlivé slová so skupinami *šč, sč* kodifikované v SSJ a KSSJ, ako *líščí, trescí, piesčina, piesčitý, vráščitý* (porov. Palkovič, 1979).

Voľba prvotnej, resp. druhotnej prípony je v niektorých prípadoch podmienená fonologicky, ale aj dĺžkou, pôvodom, rodom a významovými prvkami názvu. Ak sú obidve možnosti, na výber prípony vplýva aj miestny úzus a uplatňujú sa eufonické dôvody.

Druhotné prípony so začiatočným č- sú jedným zo znakov, ktorým sa slovenčina odlišuje od češtiny (porov. *Bratislavčan — Bratislavan, tesárčiť — tesařit, obrážtek — obrázek, kamenčie — kamení*).

Literatúra

DVONČ, L.: K obyvateľským menám typu *Valašťan*. Slovenská reč, *32*, 1967, s. 345—356.

DVONČ, L.: *Bratislavčan.* Slovenská reč, *34,* 1969, s. 64.
DVONČ, L.: *Sliezsko – Slezan,* či *Sliezšťan?* Slovenská reč, *39,* 1969, s. 61—63.
DVONČ, L.: O produktivite niektorých slovotvorných prípon. Slovenská reč, *38,* 1973, s. 3—11.
JÓNA, E.: Mená obyvateľov k novým miestnym názvom. Slovenská reč, *14,* 1948—1949, s. 218—223.
KOPERDAN, Š.: K tvoreniu substantív z miestnych názvov. In: Jazykovedné štúdie. 3. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s, 83—106.
MARSINOVÁ, M.: Názvy typu *murárčina.* Slovenská reč, *35,* 1970, s. 152—161.
PALKOVIČ, K.: Spoluhlásková skupina *šť* v slovenčine. Kultúra slova, *13,* 1979, s. 79—82.
PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 177—179.
PAULINY, E.: *Partizánšťan?* Slovo a tvar, *3,* 1949, s. 76.
Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.
UHLÁR, V.: Z problematiky miestnych názvov a odvodených slov. Slovenská reč, *32,* 1967, s. 154—161.
Slovník slovenského jazyka. Zv. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s.
STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 1. Úvod a hláskoslovie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956, s. 330—332. Zv. 2. Tvaroslovie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s. 223, 231—232.

SPRÁVY A RECENZIE

Prof. Jozef Mistrík sedemdesiatročný

Začiatkom februára sa dožíva sedemdesiatich rokov jeden z najpoprednejších predstaviteľov slovenskej jazykovedy univ. prof. dr. J. Mistrík, DrSc. (narodil sa 2. 2. 1921 v Špranej Doline pri Banskej Bystrici). Hoci sa v tomto jubilejnom zamyslení upriamime najmä na posledných päť rokov, ktoré prešli od predchádzajúceho jubilea prof. Mistríka (o jeho činnosti a tvorbe v predchádzajúcom období sme písali v našom časopise — porov. Slovenská reč, *51*, 1986, s. 58—60), stojíme pred problémom, ako na malej ploche takéhoto príspevku zachytiť to, čím sa vyznačuje osobnosť a dielo nášho jubilanta, ako spomenúť všetko, čím on prispieva do slovenskej jazykovedy a cez ňu do celej slovenskej kultúry. S vedomím zreteľnej redukcie, ale zároveň s tichým predpokladom, že táto poznámka nebude jediným jubilejným článkom o prof. Mistríkovi, že jeho osobný vklad do rozvoja recitátorského hnutia na Slovensku podrobnejšie zaznamenajú niektoré osvetové a kultúrne organizácie a ich periodiká, že jeho príspevok do rozvoja slovenskej stenografie ocenia príslušní odborníci, že jeho prácu v oblasti výchovy a rečového formovania hluchonemých budú analyzovať zasa pracovníci z tejto špeciálnej oblasti pedagogiky, sústredíme sa tu na jubilantovu prácu, ktorá najzreteľnejšie korešponduje s orientáciou nášho časopisu, totiž na jeho prácu v slovenskej jazykovede a slovakistike vôbec.

Jadrom slovakistických jazykovedných záujmov J. Mistríka aj v tomto období zostáva súčasný slovenský jazyk a v ňom najmä štylistická, syntaktická a morfologická problematika. J. Mistrík ani v tomto období nezostáva pri doteraz získaných poznatkoch a postojoch; zhromažďuje nový materiál, ponúka nové riešenia niektorých čiastkových teoretických otázok svojho odboru, otvára nové koncepčné prístupy k niektorým jazykovým kategóriám. Vo svojej *Štylistike* prehodnocuje aj vlastné triedenie štýlov, pričom nový prístup k nemu dodáva celej teórii štýlov väčšiu hĺbku a presvedčivosť. V tej istej práci vidí autor problematiku dialógu v nových súvislostiach, pregnantnejšie a produktívnejšie interpretuje otázky slohových postupov. Všetky jeho výskumy sa pritom vyznačujú interdisciplinárnou otvorenosťou a hľadaním stále nových metód pri prehlbovaní jazykovedného poznania. Týmito vlastnosťami sa vyznačujú nielen jeho knihy, ale aj početné štúdie a články, ako aj prednášky, ktorými reprezentoval našu jazykovedu aj v zahraničí.

Ako v predchádzajúcich etapách svojej práce aj v sledovanom období ostáva jubilujúci prof. Mistrík aktívnym propagátorom jazykovedy v širšej verejnosti, jej sprístupňovateľom, popularizátorom. Aj v tejto oblasti hľadá nové, u nás nevychodené cesty, ktoré sa nachádzajú kdesi medzi vlastným vedecko-popularizačným prístupom a esejistickou interpretáciou sledovaných otázok. Kľúčovým bodom, ale aj úskalím takýchto postupov je vždy miera, v akej sa tu spája takmer nespájateľné: subjektívne s objektívnym, pojmové so zážitkovým,

osobné so všeobecným. J. Mistrík tu našiel vlastnú mieru, vlastnú cestu. Tá nemusí vo všetkom vyhovovať každému. Nad tým však evidentne prevláda a dominuje fakt, že napr. jeho knihy *Kapitolky zo štylistiky, Jazyk a reč, Moderná slovenčina* alebo najnovšie jeho *Variácie reči* sa na našom knižnom trhu iba mihli, že sa doslova rozchytali ako nijaké iné popularizačné práce s jazykovou problematikou. Ak k tomu pridáme známe zistenie, že autor v týchto svojich prácach nielen popularizuje, ale dosť často pertraktuje aj mnohé čiastkové otázky, ktoré neboli doteraz ani v našej teórii bežne spracované, potom možno uzatvárať, že tieto diela zohrávajú výrazne pozitívnu úlohu pri prehlbovaní záujmu širokej kultúrnej verejnosti o náš jazyk.

Práve v sledovanej etape práce a tvorby prof. Mistríka vystupuje do popredia ešte jedna osobitná sféra, ktorá má blízko k výskumným aj k náučno-popularizačným úsiliam jubilanta. Sú to jeho viaceré práce o slovenčine pre cudzincov. J. Mistrík spája v nich hlboké teoretické poznatky s bohatými skúsenosťami pri vyučovaní slovenčiny, ktoré nadobudol jednak pri svojich prednáškových pôsobeniach na viacerých zahraničných univerzitách aj na svojom materskom pracovisku, jednak ako dlhoročný riaditeľ letnej školy slovenského jazyka pre cudzincov. Jeho knihy *Langue slovaque, Slovackij jazyk, Slovak Language, Slowakische Sprache, Basic Slovak, Učebnik slovackogo jazyka* rozhodujúcou mierou prispievali a stále prispievajú k rozširovaniu znalostí o slovenčine v zahraničí.

J. Mistrík sa pri poznávaní nášho jazyka neuspokojuje s vychodenými cestami ani zabehanými spôsobmi jeho výkladu na vysokej škole. Hľadá nové metódy, nové okruhy zaujímavých tém, nové interpretácie poznaných faktov. Práve tým získava nielen svojich poslucháčov na fakulte a učiteľov na školách, ale ako obľúbený lektor a prednášateľ na rozličných odborných seminároch aj novinárov, hercov, rozhlasových pracovníkov a všetkých, ktorí s jazykom profesionálne alebo v amatérskom zaradení vystupujú pred verejnosťou, a tak spoluvytvárajú celkovú úroveň našej jazykovej praxe.

Pre prof. Mistríka je aj v tomto období príznačná mnohostranná odborná angažovanosť. Do konca šk. roku 1989/1990 bol vedúcim Katedry slovenského jazyka na Filozofickej fakulte UK, je riaditeľom letnej školy Studia Academica Slovaca, členom medzinárodných komisií pri komitéte slavistov, tri funkčné obdobia bol predsedom Slovenskej jazykovednej spoločnosti, je predsedom a členom viacerých odborných komisií, členom redakcií časopisov, zostavovateľom aj redaktorom každoročného zborníka *Studia Academica Slovaca* (vyšlo už 19 zväzkov).

Mnohostranná a až neuveriteľne plodná je práca prof. Mistríka na tejto „roli národa dedičnej". Poúča i radí, presviedča aj získava. Pre toto všetko v mene jeho poslucháčov, spolupracovníkov, kolegov, priateľov a najmä čitateľov jeho kníh, štúdií a článkov želáme prof. dr. J. Mistríkovi, DrSc., pri jeho životnom jubileu dobré zdravie, osobnú a pracovnú pohodu, aby mohol realizovať všetky svoje tvorivé zámery na osoh celej slovakistiky.

J. Mlacek

Súpis prác prof. Jozefa Mistríka za roky 1980–1989

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác prof. Jozefa Mistríka za roky 1971—1979, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, *47*, 1981, s. 52—61.

a) Doplnok k bibliografii za roky 1971—1979

1978

Hranice štylistiky. Teze přednášky v JS dne 8. 6. 1978. — Jazykovědné aktuality. Informativní zpravodaj česko-slovenských jazykovědců, 15, 1978, s. 152.

b) Bibliografia za roky 1980—1989

1980

Rýchle čítanie. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 116 s. — 2. vyd. 1982.

Ref.: 1. Augustinská, D.: Rýchle čítanie — originálna kniha. — Nedeľná Pravda, *14*, 1981, č. 13, s. 7. — 2. ks [= Kraus, J.]: Umíte také číst? — Práce, 11. 4. 1981, s. 7. — 3. (n): Kľúč k rýchločítaniu. — Večerník, 12. 1. 1981, s. 5.—4. Slabá, L.: Návod na rýchle čítanie. Teoretická príručka od Jozefa Mistríka. — Práca, 2. 3. 1983, s. 6 (o 2. vyd.).

Didaktické testy. Slovenský jazyk. (I., II., III., IX.) 1. vyd. Bratislava, Psychodiagnostické a didaktické testy 1980. 32 s. (spoluautor J. Minárik).

Ako recitovať. Stereo 9118 0831-32. 1. vyd. Bratislava, Opus 1980.

Ref.: Augustinská, D.: Kurz o recitovaní a prednášaní na gramofónových platniach. — Slovenský jazyk a literatúra v škole. 29, 1982/1983, s. 57—58 (aj o autorových platniach Umelecký prednes prózy a Rétorika, Bratislava 1981).

Asociačné zákony v prúde reči. — Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 21—25, rus. res. s. 25.

Idiolekt — individuálny jazyk. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 30. 1979. Red. J. Mistrík. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 159—163.

Dialóg. — Slovenská reč, *45*, 1980, s. 2—12.

Paradigmatika v štylistike. — In: Studia Academica Slovaca. 9. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1980, s. 213—222.

Rozhlasové literárne pásmo. — In: Rozhlasové literárne pásmo. Red. J. Zambor. Bratislava, Československý rozhlas — Metodicko-výskumný kabinet 1980, s. 5—14.

Kvantitatívna a štruktúrna analýza jednoslabičných slov v slovenčine. — In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 175—180.

Univ. prof. PhDr. Pavel Ondrus a jeho dielo. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 30. 1979. Red. J. Mistrík. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 5—9.

Causerie o *causerie*. — Pravda, 1. 8. 1980, s. 5.

Umelecký prednes na Slovensku vo svetle Hviezdoslavovho Kubína. — In: Tak

prišla k nám poézia. Pamätnica k XXV. Hviezdoslavovmu Kubínu. Red. P. Škrabák. Bratislava, Obzor 1980, s. 39—43.

[Diskusný príspevok.] — In: Rozhlasové literárne pásmo. Red. J. Zambor. Bratislava, Československý rozhlas — Metodicko-výskumný kabinet 1980, s. 75—76.

Poslanie slovenčiny v zahraničí. Pri príležitosti XVI. ročníka Studia Academica Slovaca. — Pravda, 16. 8. 1980, s. 5 (o 16 letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 27. 7.—24. 8. 1980 v Bratislave).

Jazyk — prostriedok zbližovania národov. Pred pripravovanou konferenciou o vyučovaní cudzích jazykov. — Pravda, 19. 11. 1980, s. 5 (pred 5. Komenského trienále, konaným v dňoch 1. —5. 10. 1980 v Dolnom Kubíne).

Profesor František Trnka šesťdesiatročný. — Slovenský stenograf, *35*, 1980/1981, s. 25.

Za univerzitným profesorom. — Pravda, 14. 3. 1980, s. 2 (k úmrtiu P. Ondrusa).

Dotyky so slovenčinou. — Smena, 11. 8. 1980, s. 1 (rozhovor P. Komára s J. Mistríkom o 16. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 27. 7.—24. 8. 1980 v Bratislave).

Opýtali sme sa univ. prof. dr Jozefa Mistríka, DrSc., ... — Večerník, 26. 2. 1980, s. 5 (rozhovor redakcie s J. Mistríkom o jeho knihe Dramatický text. Bratislava 1980).

Razgovor s profesorom Jozefom Mistríkom. — Meridiány. 12—23/4. Red. D. Slobodník. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1980, s. 76—77.

1981

Basic Slovak. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 160 s.

Ref.: 1. Augustinská, D.: Dve nové učebnice slovenčiny ako cudzieho jazyka. — Slovenská reč, *47*, 1982, s. 376—377 (aj o publikácii: Mistrík, J. — Tuguševová, R.: Učebnik slovackogo jazyka. Moskva 1981). — 2. Hammerová, L. G.: Slovakia (USA), *31*, 1984, s. 150. — 3. Záhorský, J: Kniha, ktorá si zaslúži pozornosť. — Pravda, 20. 8. 1981, s. 5.

Učebnik slovackogo jazyka. (Paralelný slov. názov.) 1. vyd. Moskva, Vyssaja škola — Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 424 s. (spoluautorka R. Tuguševa).

Ref.: 1. Augustinská, D.: Dve nové učebnice slovenčiny ako cudzieho jazyka. — Slovenská reč, *47*, 1982, s. 376—377. (aj o autorovej publikácii Basic Slovak. Bratislava 1981). — 2. Augustinská, D.: Slavica Slovaca, *18*, 1983, s. 298—299.

Umelecký prednes prózy. Stereo 9118 1133-34. 1. vyd. Bratislava, Opus 1981.

Ref.: Augustinská, D.: Kurz o recitovaní a prednášaní na gramofónových platniach. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *29*, 1982—1983, s. 57—58 (aj o autorových platniach Ako recitovať, Bratislava 1980 a Rétorika, Bratislava 1981).

Rétorika. Stereo 9118 1203-04. 1. vyd. Bratislava, Opus 1981.

Ref.: Augustinská, D.: Kurz o recitovaní a prednášaní na gramofónových platniach. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *29*, 1982/1983, s. 57—58 (aj o autorových platniach Ako recitovať, Bratislava 1980 a Umelecký prednes prózy, Bratislava 1981).

Die Kraft der paralinguistischen Elemente im Kommunikationsprozess. Prel. R. Heinisch. — Zeitschrift für Slawistik, *26*, 1981, s. 102—107.

Semiotika a sémantika textu. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 57—61.

Od dorozumievania k porozumeniu. — In: Jazyk — prostriedok zbližovania národov. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety 1981, s. 5—9.

Honoratív v slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 10. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 255—267. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská, 1985, s. 481—485.

Slovo a text. — In: Za ideovú a odbornú úroveň výučby cudzích jazykov na nefilologických vysokých školách. Red. E. Doktorová. Bratislava, Vysoká škola ekonomická 1981, s. 29—34.

Slovenčina doma a vo svete. Aby jazyk bol jedným z motorov vývoja. — Nové slovo, *23*, 1981, č. 6, s. 16.

O rýchlom čítaní. — Rodina a škola, 1981, č. 6, s. 10—11.

K metodike rýchleho čítania. — Osvetová práca, *31*, 1981, č. 20, s. 16—19.

Kultúra jazyka. — In: Vybrané pojmy vied o kultúre. Red. P. Paška. Bratislava, Výskumný ústav kultúry 1981, s. 132—140.

[Predhovor.] — In: Jazyk — prostriedok zbližovania národov. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety 1981, s. 3.

[O dialógu.] — In: Šebalieva, N.: Životo slovo — dialog na partijata s naroda. — Otečestven front (Sofija), *39*, 1981, 10. 8. 1981, s. 3 (článok obsahuje záznam príspevku J. Mistríka).

Aký bol tohtoročný Hviezdoslavov Kubín? — Pravda, 21. 10. 1981, s. 5 (o 27. Hviezdoslavovom Kubíne, konanom v dňoch 7.—11. 10. 1981 v Dolnom Kubíne).

Spoznávajú jazyk a kultúru. Seminár zahraničných slovakistov. — Pravda, 7. 8. 1981, s. 5 (o 17. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 26. 7.—22. 8. 1981 v Bratislave).

Je slovenčina jazyk moderný? — Večerník, 6. 2. 1981, s. 6—7 (rozhovor E. Kudličku s J. Mistríkom).

Brána jazykov otvorená. — Bratislava, *8*, 1981, č. 1, s. 53 (rozhovor redakcie s J. Mistríkom o 5. Komenského trienále, konanom v dňoch 11.—12. 11. 1980 v Bratislave).

Náročná vysoká škola. — Smena, 10. 8. 1981, s. 1 (rozhovor K. Ježíka s J. Mistríkom o 17. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 26. 7.—22. 8. 1981 v Bratislave).

Bohatý program. Sedem otázok riaditeľovi SAS. — Ľud, 8. 8. 1981, s. 4 (rozhovor V. Hujíka s J. Mistríkom o Studia Academica Slovaca, letnom seminári slovenského jazyka a kultúry).

Príležitosti jazykovedy. — Nedeľná Pravda, *14*, 1981, č. 11, s. 6 (rozhovor M. Ježíka s J. Mistríkom).

Opýtali sme sa. — Večerník, 10. 11. 1981, s. 5 (rozhovor redakcie s J. Mistríkom o jeho knihe Basic Slovak. Bratislava 1981).

Za hranicami jazykovedy. — Život, *31*, 9981, č. 5, s. 24—25 (rozhovor V. Vašečkovej s J. Mistríkom).

1982

Človek na obrazovke. 1. vyd. Bratislava, Odbor výskumu programov ČST a divákov SSR, Československá televízia v Bratislave 1982. 168 s. (spoluautor J. Koščo).

Ref. 1. Bílková—Belnayová, K.: Televizní tvorba, 1983, č. 2, s. 90—92. — 2. Konečná, V.: Úspešná spolupráca. Kontakt, 1983. č. 3, 64—71.

Grafológia. Synkritická analýza v modernej grafológii. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1982. 204 s.

Ref.: 1. Sabol, J.: Kniha o grafológii. — Pravda, 25. 8. 1982, s. 5. — 2. M. P.: Grafológia. — Život, 32, 1982, č. 37, s. 59.

Frekvencia a sémantika slova. — In: Studia Academica Slovaca. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 319—331. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 445—450.

Temporálny význam slovesa a jazykový i mimojazykový kontext. — Slovenská reč, *47*, 1982, s. 321—325.

Der Leser und die Kultur der sprachlichen Äusserung in der sozialistischen Gesellschaft. — In: Probleme der Literatursprache und der Sprachkultur in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft. (Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte.) Red. W. Bahner et al. Berlin, Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Sprachwissenschaft 1982, s. 51—59.

Retrograde Gesetzmässigkeiten in Wörtern. — In: Studien zum Tschechischen, Slowakischen und Deutschen aus vergleichender Sicht. Red. G. Jäger — R. Heinisch. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1982, s. 119—127.

Syntax dialógu. — In: Studie Gramatyczne. 5. Materiały z XIII posiedzenia Międzynarodowej Komisji Struktury Gramatycznej Języków Słowiańskich (Mogilany 22—24 października 1979 r.). Red. S. Urbańczyk et al. Wrocław — Warszawa — Kraków — Kdańsk — Łodź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1982, s. 165—169.

Dialogue and Hypersyntax. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 6. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1982, s. 159—162.

Korelacija meždu lektora i percipienta. — In: Aktualni teoretičeski i praktičeski problemi na retorika v socialističeskoto obšestvo. Red. V. Ivanov et al. Sofija, Družestvo za razprostranenie na naučni znanija „Georgi Kirkov" — Republikanski săvet 1982, s. 60—63.

Štylistika vo vyučovaní na stredných školách. — In: Študijné texty zo slovenského jazyka a literatúry pre učiteľov stredných škôl. Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 158—169.

Jazyk nie je len skloňovanie. — In: Jazyk a štýl publicistiky. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 11—16. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: Kultúra slova, *16*, 1982, s. 261—265.

Metódy rýchleho čítania. — Čitateľ, *31*, 1982, s. 94—95.

Viac než slovakistika. — Nové slovo, *24*, 1982, č. 31, s. 15.

Rétorika — forma rečovej komunikácie. — Osvetová práca, *32*, 1982, č. 15, s. 17—21.

Vorbemerkungen. — In: Studien zum Tschechischen, Slowakischen und Deutschen aus vergleichender Sicht. Red. G. Jäger — R. Heinisch. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1982, s. 3 (spoluautori G. Jäger, V. Křístek).

Uvod. — In: Jazyk a štýl publicistiky. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 3.

Záver. — In: Jazyk a štýl publicistiky. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982, s. 187—188.

Slovo na úvod. — Zápisník slovenského jazykovedca, *1*, 1982, č. 1, s. 1.

Korelácia medzi temporálnym vyznamom slovesa a textom. — Zápisník slovenského jazykovedca, *1*, 1982, č. 2, s. 12—15 (tézy prednášky konanej dňa 11. 5. 1982, v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Sloveso a kategória času. — Zápisník slovenského jazykovedca, *1*, 1982, č. 3, s. 9—11 (tézy prednášky konanej dňa 13. 5. 1982 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Školský dialekt a jazykové minimum. — Zápisník slovenského jazykovedca, *1*, 1982,

č. 3, s. 13—15 (tézy prednášky konanej dňa 14. 5. 1982 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Košiciach).

Medzinárodná konferencia v Oxforde o formovaní slovanských spisovných jazykov. — Slovenská reč, 47, 1982, s. 55—56 (správa o konferencii konanej v dňoch 6.—11. 7. 1981 v Oxforde).

Zasadanie Medzinárodnej gramatickej komisie slovanských jazykov, spojené s konferenciou v Moskve. — Slovenská reč, 47, 1982, s. 185—186 (správa o zasadaní Medzinárodnej komisie pre štúdium gramatickej stavby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitéte slavistov a o vedeckej konferencii o slovesnom vide a s ním súvisiacich kategóriách v ich syntaktických realizáciách a o rozličných typoch temporálnych významov a spôsoboch ich vyjadrovania, konaných v dňoch 9.—12. 12. 1981 v Moskve).

Jazyk a štýl novín, rozhlasu a televízie. Ku konferencii novinárov a jazykovedcov. — Pravda, 22. 4. 1982, s. 5 (správa o vedecko-praktickej konferencii, o jazyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii, konanej v dňoch 8.—9. 4. 1982 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

Slovakisti po osemnásty raz. — Pravda, 29. 7. 1982, s. 5 (správa o 18. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 25. 7.—21. 8. 1982 v Bratislave).

Aký bol Hviezdoslavov Kubín. — Pravda, 21. 10. 1982, s. 5 (správa o 28. Hviezdoslavovom Kubíne, konanom v dňoch 1.—5. 10. 1982 v Dolnom Kubíne).

Vansovej Lomnička prekonáva sama seba. — Pravda, 7. 10. 1982, s. 5 (správa o 17. Vansovej Lomničke, konanej v dňoch 24.—25. 9. 1982 v Starej Ľubovni).

Adresár slovakistických a bohemistických inštitúcií a pracovísk. — Zápisník slovenského jazykovedca, *1*, 1982, č. 2, s. 16—17.

Profesor Eugen Pauliny sedemdesiatročný. — Jazykovedný časopis, *33*, 1982, s. 181—182.

Kontakty so svetom. — Slovensko, 6, 1982, č. *6*, s. 8—9 (rozhovor V. Kunovskej s J. Mistríkom).

Cesta k slovenčine. — Smena, 7. 8. 1982, s. 1 (rozhovor M. Conzarovej s J. Mistríkom).

Písmo — zrkadlo človeka. — Smena na nedeľu, *17 (35)*, 1982, č. 27 (161a), s. 3 (rozhovor E. Slováka s J. Mistríkom o grafológii).

Opýtali sme sa... — Večerník, 8. 6. 1982, s. 5 (rozhovor D. Augustinskej s J. Mistríkom o jeho publikácii Grafológia. Bratislava 1982).

1983

A Grammar of Contemporary Slovak. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 160 s.

Jazyk a ľudová pieseň. — In: Studia Academica Slovaca. 12. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 343—355.

Konvergentné a divergentné tendencie vo vývine moderných slovanských jazykov. — In: Československá slavistika 1983. Lingvistika, historie. Red. J. Horecký. Praha, Academia 1983, s. 71—74.

Korelácia medzi temporálnym významom slovesa a textom. — In: Aspektuaľnyje i temporaľnyje značenija v slavianskich jazykach. Red. N. J. Švedovová et al. Moskva, Nauka 1983, s. 102—105.

Rečník je ústrednou postavou. — In: Sláva životu. Metodicko-inštruktážny materiál ZPOZ. 1. 1983. Red. M. Irša — D. Banga. Bratislava, Obzor 1983, s. 29—38.

Niekoľko poznámok k semináru. — In: O spravodajskej relácii Aktuality. Red. P. Grobarčík. Bratislava, Československá televízia Bratislava — odbor výskumu programov ČST a divákov v SSR 1983, s. 50—53.

Čo očakáva dnešný divák. — Film a divadlo, *27*, 1983, č. 4, s. 4.

Predhovor. — In: Studia Academica Slovaca. 12. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 5.

K otázkam pragmalingvistiky. — Zápisník slovenského jazykovedca, *2*, 1983, č. 3, s. 15—17 (tézy prednášky konanej dňa 7. 4. 1983 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

K otázkam pragmalingvistiky. Teze přednášky v JS v Praze dne 2. 6. 1983. — Jazykovědné aktuality, *20*, 1983, s. 110—111.

Tohtoročný Hviezdoslavov Kubín — ďalší krok vpred. — Pravda, 26. 10. 1983, s. 5 (o 29. Hviezdoslavovom Kubíne, konanom v dňoch 5.—9. 10. 1983 v Dolnom Kubíne).

Vansovej Lomnička — mierový festival pracujúcich žien. — Pravda, 2. 10. 1983, s. 5 (o súťaži Vansovej Lomnička konanej v dňoch 22.—24. 9. 1983 v Starej Ľubovni). — Ďalší autorov článok o tom istom podujatí: Festival žien. — Slovenka, *35*, 1983, č. 42, s. 16.

Letné kurzy jazyka, kultúry a národopisu. — Naša univerzita, *19*, 1982/1983, č. 10, s. 5 (o letnom kurze slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca).

O slovakistiku a Slovensko stále veľký záujem. — Pravda, 27. 7. 1983, s. 5 (o programe a koncepcii Studia Academica Slovaca, letného seminára slovenského jazyka a kultúry).

Za profesorom Eugenom Paulinym. — Slovenská reč, *48*, 1983, s. 364—366. — Ďalší autorov článok o úmrtí E. Paulinyho: Za profesorom Eugenom Paulinym. — Romboid, *18*, 1983, č. 8, s. 29.

Nevyhodili sme peniaze nadarmo. — Večerník, 22. 8. 1983, s. 5 (rozhovor D. Augustinskej s. J. Mistríkom o 19. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 25. 7.—22. 8. 1983 v Bratislave).

1984

Jazyk a reč. 1. vyd. Bratislava, Mladé letá 1984. 432 s.

Ref.: 1. Kočiš, F.: Aj také knižky pod vianočný stromček. — Nedeľná Pravda, *17*, 1984 č. 51, s. 7 (aj o publikáciách: 1. Dvonč, L.: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava 1984. — 2. Oravec, J. — Bajzíková, E. — Furdík, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava 1984). — 2. Pavlovič, J.: Pre mladých i nemladých. — Nové slovo, *26*, 1984, č. 47, s. 16. — 3. Augustinská, D.: Príťažlivá publikácia. — Pravda, 8. 1. 1985, s. 5. — 4. Gašinec, E.: Vzorová príručka o slovenčine. — Učiteľské noviny, 35. 1985, č. 13, s. 7. — 5. Ihnátková, N.: Slovenský jazvk a literatúra v škole, *31*, 1984/1985, s. 157—158. — 6. Kráľ, Á. — Ondruš, Š.: Uskalia popularizácie. — Nové slovo, *27*, 1985, č. 21, s. 16. — K tomu: Mistrík, J.: Kritika či pamflet? — Nové slovo, *27*, 1985, č. 21, s. 17 (odpoveď na príspevok Á. Kráľa — S. Ondruša). — 7. Kyseľová, L.: Chyby a „chyby". — Nové slovo, *27*, 1985, č. 21, s. 17 (stanovisko zodpovednej redaktorky publikácie k príspevku Á. Kráľa — S. Ondruša). — 8. Kraus, J.: O jazyce — nejen pro mladého čtenáře. — Naše řeč, *68*, 1985, s. 189—191. — 9. Nábělková, M.: Kniha na cestách dorozumievania. — Kultúra slova, *19*, 1985, s. 177—180. — 10. Polívková, A.: Jazyk a řeč. — Jazykovědné aktuality, 22, 1985, s. 88—89.

Moderná slovenčina. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 256 s. — 2. vyd. 1989. 264 s.

Ref.: 1. Augustinská, D.: Kniha o modernej slovenčine. — Nedeľná Pravda, *18*, 1985, č. 9, s. 7. — 2. Jančovičová, L.: Kniha o modernej slovenčine. Kultúra slova, *19*, 1985, s. 368—370. — 3. Horecký, J.: Moderná kniha o modernej slovenčine. — Otázky žurnalistiky, *29*, 1986, s. 44—45. — 4. Anettová, A.: Slovenská reč, *52*, 1987, s. 59—62. — 5. Huják, V.: Slovenčina najsúčasnejšia. — Nové knihy, 1989, č. 31—32, s. 2.

Correlation between the Emitent and Percipient of Oratorical Speech. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984, s. 225—228.

Štylistika textu. — In: Štylistické otázky textu. Red. F. Ruščák. Prešov, Peda-

gogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1984, s. 5—13.

Štylistika interpunkcie. — In: Studia Academica Slovaca. 13. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 365—376.

Žáner ako textová jednotka. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *30*, 1983/1984, s. 225—228.

Die Kategorie der Zeit und das Sujet. — Zeitschrift für Slawistik, *29*, 1984, s. 417—420.

En l'honneur du 70e anniversaire du professeur Eugen Pauliny. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984, s. 11—14.

Interakcia slova s textom ako sémantický impulz. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 124—127.

Interpretačné zásady prejavu diskotekára. — In: Diskotéky. Metodická príručka. Red. F. Bartko. Bratislava, Osvetový ústav Bratislava 1984, s. 84—97.

Úvod. — In: Studia Academica Slovaca. 13. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 5.

Tendencie vedúce k vývinu slovenského pravopisu. — Zápisník slovenského jazykovedca, *3*, 1984, č. 4, s. 5—6 (tézy prednášky konanej dňa 17. 4. 1984 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Epištoly o modernej slovenčine. Ako sa slovenčina vyvíja. — Československý svět, *39*, 1984, č. 1, s. 19; č. 2, s. 19. — Tamže: Slovenčina popri češtine (č. 3, s. 19; č. 4, s. 19; č. 5, s. 19). — Archaizmy a historizmy (č. 6, s. 19; č. 7, s. 19). — Multiverbizácia (č. 8, s. 19). — Univerbizácia (č. 9, s. 19). — Letný seminár slovenského jazyka (č. 10, s. 19; č. 11, s 19; o seminári Studia Academica Slovaca). — Nové skratkové slová (č. 12, s. 19). — Ako sa v slovenčine skloňujú cudzie slová (č. 13, s. 19; č. 14, s. 19). — Viacslovné pomenovania organizácií (č. 15, s. 19). — Hovorové skratky a skratkové slová (č. 16, s. 19). — Spisovný jazyk a nárečia (č. 17, s. 19). — Slang v súčasnej slovenčine (č. 18, s. 19). — Súčasný administratívny štýl (č. 19, s. 19). — O slovenskom pravopise (č. 20, s. 19). — Ako sa vyvíja slovenská štylistika (č. 21, s. 19). — Oslovovanie v súčasnej slovenčine (č. 23, s. 27; č. 24, s. 27). — O úvodzovkách (č. 25, s. 27; č. 26, s. 27).

Hviezdoslavov Kubín tridsaťročný. — Pravda, 24. 10. 1984, s. 5 (o 30. Hviezdoslavovom Kubíne, konanom v dňoch 3.—6. 10. 1984 v Dolnom Kubíne).

Záujem o našu kultúru rastie. — Pravda, 1. 8. 1984, s. 5 (o 20. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 29. 7.—25. 8. 1984 v Bratislave). — Ďalší autorov článok o tom istom podujatí: Už po dvadsiaty raz Studia Academica Slovaca. — Nedeľná Pravda, *17*, 1984, č. 32, s. 2.

Festival umeleckého slova — Vansovej Lomnička. — Pravda, 2. 10. 1984, s. 5 (správa o 19. Vansovej Lomničke, konanej v dňoch 20.—22. 9. 1984 v Starej Ľubovni).

Životné jubileum Jána Findru. — Slovenská reč, *49*, 1984, s. 103—106 (k 50. narodeninám J. Findru).

Rozhovor s univ. prof. PhDr. Jozefom Mistríkom, DrSc. — Nová cesta, *6*, 1984, č. 9, s. 2—3 (rozhovor Z. Vicianovej s J. Mistríkom o rétorike).

Svet sa zišiel pri slovenčine. — Smena, 31. 7. 1984, s. 1 (rozhovor A. Garayovej s J. Mistríkom o 20. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 29. 7.—25. 8. 1984 v Bratislave).

Jazyk je vlastne hudba. — Smena, 25. 10. 1984, s. 1. (rozhovor D. Augustinskej s J. Mistríkom o jeho knihe Jazyk a reč. Bratislava 1984).

Hlasy tvorcov dneška. Novoročná anketa denníka Práca. — Práca, 30. 12. 1984, s. 3 (aj s príspevkom J. Mistríka do ankety).

1985

Grammatika slovackogo jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 184 s. — 2. vyd. 1989.

Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Veda 1985. 320 s.

Ref.: 1. Augustinská, D.: Nový exaktný opis slovenčiny. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 250—252. — 2. Bosák, J.: Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 92—93. — 3. Confortiová, H.: Frekvence grafémů, tvarů a konstrukcí ve slovenštině. — Naše řeč, *71*, 1988, s. 145—150.

Štylistika. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s. — 2. vyd. 1989.

Ref.: 1. Augustinská, D.: Nová kniha o štylistike. — Nedeľná Pravda, *19*, 1986, č. 15, s. 18. — 2. Ihnátková, N.: Slovenský jazyk a literatúra v škole, *32*, 1985/1986, s. 157—158. — 3. Malec, F.: Moderná štylistika. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 124—127. — 4. Findra, J.: Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 86—90. — 5. Horecký, J.: Súborná štylistika slovenčiny. — Otázky žurnalistiky, *30*, 1987, č. 1, s. 53—54.

Rétorika pre učiteľov vysokých škôl. Učebný materiál. 1. vyd. Bratislava, Ústav rozvoja vysokých škôl Slovenskej socialistickej republiky 1985. 64 s.

Slovak Language. Opus Stereo 9918 0263-65. 1. vyd. Banská Bystrica, Učebné pomôcky 1985. 84 s. + magnetofónová nahrávka na kazetách. — Ďalšie jazykové mutácie s kazetovými nahrávkami: La langue slovaque a Slovackij jazyk.

Rytmus v ľudovej slovesnosti. — In: Studia Academica Slovaca. 14. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 391—401.

Redundanz der Wortfolge in der Grammatik. Prel. G. Nolteová. — Zeitschrift für Slawistik, *30*, 1985, s. 49—51.

The Modernization of Contemporary Slovak. — In: The Formation of the Slavonic Literary Languages. Proceedings of a Conference Held in Memory of Robert Auty and Anne Pennington at Oxford 6—11 July 1981. Red. G. Stone — D. Worth. Columbus, Ohio (USA), Slavica Publishers, Inc. 1985, s. 71—76

Honoratív v slovenčine. — In: Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 481—485. — Predtým publikované pod rovnakým názvom: In: Studia Academica Slovaca. 10. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 255—267.

Je slovenčina ľubozvučná? — In: Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 455—459. — Predtým publikované pod rovnakým názvom: In: Studia Academica Slovaca. 7. Red. J. Mistrík. Bratislava 1978, s. 293—305.

Modernizácia slovenčiny. — In: Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 451—454. — Predtým publikované pod rovnakým názvom: In: Studia Academica Slovaca. 8. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1979, s. 227—237.

Štylistika prevzatých a cudzích slov v slovenčine. — In: Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 423—427. — Predtým publikované pod rovnakým názvom. In: Studia Academica Slovaca. 5. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 257—270.

Perspektívy slovakistiky. — In: Slovakistické štúdie. Zborník prednášok letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 279—285.

Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. — Slovenská reč, *50*, 1985, s. 129—167 (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, L. Dvonč, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš, M. Majtán, I. Ripka, E. Sekaninová).

Komunikatívna zručnosť. — In: Teória a prax Socialistického zväzu mládeže. Učebné texty. 4. časť. Výchovná práca v SZM. Základy pedagogiky, psychológie, sociológie, komunikatívne zručnosti. Red. A. Nagyová. Bratislava, Slovenská ústredná politická škola SZM v Smene 1985, s. 167—196.

Slovakisti a Slovensko. — Nedeľná Pravda, *18*, 1985, č. 39, s. 3.

Úvod. — In: Slovakistické štúdie. Zborník prednášok letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 5—8.

Vansovej Lomnička... — In: Pamätnica Vansovej Lomničky. K 20. výročiu celoslovenského festivalu umeleckého prednesu pracujúcich žien. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu žien vo vydavateľstve Živena 1985, s. 37—40.

Posunková reč — reč bohatá. — Gong, 1985, č. 4, s. 64—65. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: O totální komunikaci. Knihovna časopisu Gong — svazek 5. Red. O. Jendrulek. Praha, federální výbor Svazu invalidů 1987, s. 9—11.

Univ. profesor Jozef Mistrík, DrSc. (1921), jazykovedec, pedagóg. — Bratislava, *12*, 1985, č. 2, s. 12 (odpoveď J. Mistríka v ankete časopisu).

Paradigmatický a syntagmatický aspekt pri konfrontácii systémových a textových štruktúr. — Zápisník slovenského jazykovedca, *4*, 1985, č. 4, s. 33—34 (tézy prednášky konanej dňa 30. 9. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

K úprave nových pravidiel pravopisu v slovenčine. — Zápisník slovenského jazykovedca, *4*, 1985, č. 1, s. 6—9 (tézy prednášky konanej dňa 5. 6. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Trnave).

K žánrovým a jazykovým otázkam prísloví a iných parémií. — Zápisník slovenského jazykovedca, *4*, 1985, č. 3, s. 33—35 (tézy prednášky konanej dňa 14. 3. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Trnave).

Marginálie Hviezdoslavovho Kubína. — Pravda, 10. 10. 1985, s. 5 (na okraj 31. Hviezdoslavovho Kubína, konaného v dňoch 25.—28. 9. 1985 v Dolnom Kubíne).

Záujem o Slovensko a slovenčinu sa stupňuje. — Pravda, 30. 7. 1985, s. 5 (o programe 21. letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konaného v dňoch 28. 7.—24. 8. 1985 v Bratislave).

Kapitoly o modernej slovenčine. Ako sa dávajú rodné mená. — Československý svět, *40*, 1985, č. 2, s. 39. — Tamže: O názvoch slovenských jedál (č. 4, s. 39).

Kurz modernej slovenčiny — Československý svět, *40*, 1985, č. 6, s. 39; č. 8, s. 39; č. 12, s. 39.

Vansovej Lomnička ako festival. — Javisko, *17*, 1985, s. 7—8 (správa o 19. Vansovej Lomničke, konanej v dňoch 20.—22. 9. 1984 v Starej Ľubovni).

Bilancia seminára Studia Academica Slovaca. — Pravda, 30. 8. 1985, s. 5 (o 21. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konanom v dňoch 28. 7.—24. 8. 1985 v Bratislave).

Chvála slovu. Klub Slovenky s univerzitným profesorom PhDr. Jozefom Mistríkom, DrSc., predsedom poroty Vansovej Lomničky. — Slovenka, *37*, 1985, č. 35, s. 32 (rozhovor E. Ťapajovej s J. Mistríkom o Vansovej Lomničke).

SAS — šanca pred svetom. — Večerník, 12. 8. 1985, s. 5 (rozhovor B. Černej s J. Mistríkom o Studia Academica Slovaca, letnom seminári slovenského jazyka a kultúry).

Vizitka každého z nás. Beseda o slovenčine na základných a stredných školách. — Nedeľná Pravda, *18*, 1985, č. 42, s. 4—5 (spoluúčastník besedy).

Slovenčina. Atrakcia. Súčasnosť. Anketa s lektormi Letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Pripravili V. Kunovská a K. Fajth. — Slovensko, *9*, 1985, č. 1, s. 10—11 (účastník ankety).

Prínos encyklopédií. — Práca, 30. 12. 1985. s. 1. (príspevok do ankety časopisu).

1986

Frekvenčný slovník posunkovej reči. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 304 s. (spoluautori Š. Csonka, L. Ubár).

Moderné ponímanie slovosledu v slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 15. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1986, s. 319—329.

Demokratizácia a internacionalizácia ako činitele štylistickej diferenciácie jazyka. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 35—38.

Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok. — In: Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave 1986, s. 5—7.

Kompozícia v štýle prózy pre mládež. 2. — Zlatý máj, 11, 1986, s. 450—453.

Rečník je ústrednou postavou. — In: Sláva životu. Zborník vybraných statí a článkov. Metodicko-inštruktážny materiál ZPOZ. Red. M. Irša. Bratislava, Obzor 1986, s. 89—97. — Publikované aj v maď. vydaní publikácie: A szónok központi személy. — In: Éljen az élet. Módszertani kézikonyv. Válogatott fejezetek és cikkek gyujteménye. Red. M. Irša. Bratislava, Obzor 1987, s. 103—112.

Aký bol tohtoročný Hviezdoslavov Kubín? — Pravda, 21. 10. 1986, s. 5.

Slovakistov stále pribúda. — Pravda, 29. 7. 1986, s. 5.

Obraz ukrytý v písme. Bude raz grafológ v realizačnom tíme? — Tip, *18*, 1986, č. 51—52, s. 40 (rozhovor T. Krausa s J. Mistríkom o grafológii a Mistríkove rozbory písma niektorých športovcov).

Puškinov pamätník ako súťaž. — Ruštinár, *21 (34)*, 1986, č. 2, s. 11—13.

Predhovor. — In: Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok. Zborník z Komenského trienále 1983. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave 1986, s. 3.

Syntetická práca o teorii vyučování slohu. Prel. J. Kraus. (Čechová, M.: Vyučování slohu. Praha 1985.) — In: Naše řeč, *69*, 1986, s. 208—210 (ref.).

Kurz modernej slovenčiny. Slovníček. — Československý svět, *41*, 1986, č. 2, s. 39; č. 4, s. 39. — Tamže: O ľubozvučnosti slovenčiny (č. 6, s. 39). — Moderné frazeologizmy (č. 8, s. 39). — Súčasná slovenská rétorika (č. 12, s. 39).

Dôstojný sviatok prednesu. — Pravda, 16. 10. 1986, s. 5 (správa o 31. Hviezdoslavovom Kubíne, konanom v dňoch 1.—5. 10. 1986 v Dolnom Kubíne).

Podnety z celoštátnej štylistickej konferencie. — Pravda, 14. 2. 1986, s. 5 (správa o konferencii konanej v dňoch 29.—31. 1. 1986 v Bratislave).

Vansovej Lomnička na vzostupe. — Pravda, 29. 10. 1986, s. 5 (správa o 21. ročníku súťaže Vansovej Lomnička, konanej v dňoch 17.—18. 10. 1986 v Starej Ľubovni).

Slovenčina nie je ťažká, ale... S prof. PhDr. Jozefom Mistríkom, DrSc., hovoríme o slovenskom jazyku v dnešnej škole. — Učiteľské noviny, *36*, 1986, č. 43, s. 7 (rozhovor B. Syneka s J. Mistríkom).

O stenografii a jazyku. — Slovenský stenograf, *40*, 1985/1986, s. 81—82 (rozhovor P. Červenáka s J. Mistríkom).

Jeden z najvydarenejších. O 22. ročníku SAS-u hovoríme s profesorom Jozefom Mistríkom, DrSc. — Večerník, 25. 8. 1986, s. 5 (rozhovor D. Augustinskej s J. Mistríkom).

Robí nielen to, čo musí. — Učiteľské noviny, *36*, 1986, č. 16, s. 7 (rozhovor B. Syneka s J. Mistríkom pri príležitosti udelenia Medaily J. A. Komenského J. Mistríkovi).

Živé kontakty s ľuďmi. Slovakisti prichádzajú k nám spoznávať nielen jazyk. Náš

rozhovor s profesorom PhDr. Jozefom Mistríkom, DrSc., riaditeľom Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. — Ľud, 11. 8. 1986, s. 4 (rozhovor L. Začku s J. Mistríkom).

Dobre sa čítajú iba dobrí autori, hovorí popredný slovenský štylista profesor Jozef Mistrík, DrSc. — Večerník, 29. 1. 1986, s. 5 (rozhovor zn. — -vr- s J. Mistríkom).

Opýtali sme sa. — Večerník, 1. 7. 1986, s. 5 (rozhovor D. Augustinskej s J. Mistríkom o jeho publikácii Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine, Bratislava 1986).

1987

Rétorika. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987.

Ref.: Kožemjakinová, V.: Otázky žurnalistiky, *32*, 1989, č. 3, s. 54—56.

Polarita ekonómie a redundancie v modernej štylistike. — In: Slavica Pragensia. 26. Problémy stylistiky. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4—5. 1983). Red. K. Kučera — J. Štěpán. Praha, Univerzita Karlova 1987, s. 19—22, nem. res. s. 22.

Mimojazykové prvky v komunikácii. — In: Studia Academica Slovaca. 16. Red. J. Mistrík, Bratislava, Alfa 1987, s. 267—273.

Esperanto a paralingvistika. — In: Problémy interlingvistiky. Red. S. Košecký. Bratislava, Slovenský esperantský zväz a Český esperantský svaz v spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV 1987, s. 93—97, esperantské res. s. 97.

Basic Slovak. — Ľudové zvesti (Toronto, Kanada), *46, (56)*, 1987, č. 18, s. 2; č. 19, s. 2.

Základy encyklopedickej tvorby. — In: Pavlík, O. a kol.: O príprave druhého vydania Pedagogickej encyklopédie Slovenska a o dodatkových úlohách. Materiály z 9. plenárneho zasadnutia Hlavnej redakcie Pedagogickej encyklopédie Slovenska 4. marca 1987 v Bratislave. Red. V. Hotár. Bratislava, Slovenská pedagogická knižnica a Ustav školských informácií, Hlavná redakcia Pedagogickej encyklopédie Slovenska 1987, s. 116—121.

Záujem o slovakistiku a Slovensko neutícha. Začal sa 23. ročník Studia Academica Slovaca. — Pravda, 29. 7. 1987, s. 5.

Neverbálna komunikácia na scéne. — Film a divadlo, *31*, 1987, č. 18, s. 4.

Slovo predsedu poroty na záver. — In: Info — informátor XXXII. ročníka Hviezdoslavovho Kubína. Red. F. Bartko. Bratislava, Osvetový ústav — Dolný Kubín, Mestské kultúrne stredisko 1987, s. 1—3.

Predhovor. — In: Studia Academica Slovaca. 16. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1987, s. 5.

K typológii mimojazykových textotvorných prvkov. — Zápisník slovenského jazykovedca, *6*, 1987, č. 2, s. 4—6 (tézy prednášky konanej dňa 24. 2. 1987 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Kurz modernej slovenčiny. Ako sa obliekame. — Československý svět, *42*, 1987, č. 2, s. 39. — Tamže: Ako sa rozvíja slovenčina (č. 4, s. 39). — Súhlas a nesúhlas (č. 6, s. 39). — O slovoslede (č. 8, s. 39). — Hlásky *ť, ď, ň, ľ* (č. 10, s. 39). — O veľkých písmenách (č. 12, s. 39).

Podnetný Hviezdoslavov Kubín. — Pravda, 9. 10. 1987, s. 5 (správa o 32. roč. Hviezdoslavovho Kubína, konanom v dňoch 30. 9.—3. 10. 1987 v Dolnom Kubíne).

Príťažlivá Vansovej Lomnička. — Pravda, 29. 10. 1987, s. 5 (správa o 22. roč. Vansovej Lomničky, konanom v dňoch 15.—17. 10. 1987 v Starej Ľubovni).

Jubilujúci Ján Kačala. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 102—104 (k 50. narodeninám).

Životné jubileum docenta Jozefa Mlacka. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 296—297 (k 50. narodeninám).

V dielni jazykovedca. — Život, *37*, 1987, č. 13, s. 36—37 (rozhovor D. Provazníkovej s J. Mistríkom).

Svet so Slovákmi ráta. O Studia Academica Slovaca hovoríme s profesorom Jozefom Mistríkom, DrSc. — Slovensko, *11*, 1987, č. 11, s. 14 (rozhovor V. Kunovskej s J. Mistríkom).

Slovenčina je moderná. 200 rokov spisovnej slovenčiny. — Nedeľná Pravda, *20*, 1987, č. 24, s. 6 (rozhovor K. Faitha s J. Mistríkom).

Slovenčina naša každodenná. Anketa pri príležitosti 200. výročia od uzákonenia bernolákovčiny, prvého slovenského spisovného jazyka. Pripravila V. Kunovská. — Slovensko, *11*, 1987, č. 8, s. 19 (spoluúčastník ankety).

1988

Variácie reči. 1. vyd. Bratislava, Smena 1988. 168 s.

Ref.: 1. Hábovčíková, A.: Slovenský jazyk a literatúra v škole, *35*, 1988/1989, s. 124—125. — 2. Hegerová, K.: Zaujímavá knižka o jazyku. — Kultúra slova, *22*, 1988, s. 286—287. — 3. (jkm) [= Koščo, J. ml.]: Variácie reči alebo podnety pre televíznu prax. — Kontakt, 1988, č. 8, s. 68—74. — 4. Škvareninová, O.: Príťažlivá publikácia o variáciách reči. — Učiteľské noviny, *38*, 1988, č. 19, s. 2. — 5. Škvareninová, O.: Pútavo o variáciách reči. — Nové slovo, *30*, 1988, č. 21, s. 22. — 6. Škvareninová, O.: Slovenčina skanzenová a tuzexová. — Smena, 14. 5. 1988, s. 6. — 7. Škvareninová, O.: Variácie reči. — Trnavský hlas, 4. 5. 1988, s. 2. — 8. Findra, J.: Slovenská reč, *54*, 1989, s. 313—317. — 9. Horecký, J.: Kniha esejí o jazyku. — Otázky žurnalistiky, *32*, 1989, č. 2, s. 50—51. — 10. Škvareninová, O.: Netradičná publikácia o reči. — Nový život (Nový Sad, Juhoslávia), *41*, 1989, s. 233—234. — 11. Žáry, I.: Na kus reči o reči. — Novinář, *41*, 1989, č. 2, s. 23.

Internationalization of the Slavic Languages. — In: Global Demands on Languages and the Mission of the Language Academies. Proceedings of the Conference on National Language Academies and their Mission (April 25—27, 1985) and The International Symposium of National Languages Academies and Global Demands on Language (April 25—26, 1986). Kentucky Foreign Language Conference. Red. J. Lihani. Lexington, KY, The University of Kentucky 1988, s. 201—209.

Sémantika glutinácie textu. — In: Studia Academica Slovaca. 17. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1988, s. 321—331.

Funkčné arytmie v modernej slovenskej próze. — In: Studia Academica Slovaca. 17. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1988, s. 313—319.

Text a matematika. — Romboid, *23*, 1988, č. 2, s. 46—47.

Mimojazykové výrazové prostriedky v televízii. — Televizní tvorba, 1988, č. 3, s. 50—57.

Humor a satira v rozhlase. — Pravda, 5. 10. 1988, s. 5.

Proxemika (vzdialenosť) pri dorozumievaní. Funkcionárka v komunikácii — metodická pomoc. — Funkcionárka, *21*, 1988, č. 9, s. 20.

Čo s trémou? — Funkcionárka, *21*, 1988, č. 11, s. 20.

Uvahy k 30. výročiu Puškinovho pamätníka. — Ruštinár, *23 (36)*, 1988, č. 7, s. 17—21.

Pohybová kultúra počas rozhovoru a pri prednese. — Funkcionárka, *21*, 1988, č. 10, s. 20.

Žena a jej reč. — Slovenka, *40*, 1988, č. 41, s. 22.

Anatomy of Text. — In: X međunaroden kongres na slavistite. Reziume na dokladite. Sofija, Izdateľstvo na Bălgarskata akademija na naukite 1988, s. 191.

Těšitelová, M. — Petr, J. — Králík, J.: Retrográdní slovník současné češtiny. Praha 1986. — In: Jazykovedný časopis, *39*, 1988, s. 202—203 (ref.).

Nový slovník slovenského jazyka. [Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala.

— M. Pisárčiková. Bratislava 1987.] — In: Československý svět, *43*, 1988, č. 4, s. 39 (ref.).
Kapitoly o modernej slovenčine. Slovenčina v kontextoch. — Československý svět, *43*, 1988, č. 2, s. 39. — Tamže: Kolísanie vo výslovnosti a v písme (č. 7, s. 39). — Slovenčina v číslach (č. 9, s. 39). — Zdvorilostná slovenčina (č. 11, s. 39).
Úrodný Hviezdoslavov Kubín. — Pravda, 20. 10. 1988, s. 5 (správa o 32. ročníku Hviezdoslavovho Kubína, konanom v dňoch 5.—8. 10. 1988 v Dolnom Kubíne).
Slovakistov rok čo rok pribúda. — Pravda, 27. 7. 1988, s. 5 (o programe 24. letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, konaného v dňoch 25. 7.—21. 8. 1988 v Bratislave).
Podoby Vansovej Lomničky. — Pravda, 28. 10. 1988, s. 5 (správa o 23. ročníku Vansovej Lomničky, celoslovenskej prehliadky umeleckého prednesu pracujúcich žien, konanej v dňoch 13.—15. 10. 1988 v Starej Ľubovni).
Slovenčina vo svete. — Život, *38*, 1988, č. 42 (20. okt.), s. 3—5 (rozhovor D. Augustinskej s J. Mistríkom).
Razgovor s profesorom Jozefom Mistríkom. — Meridiány. 12—23/4. Red. D. Slobodník. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1980, s. 76—77.
O rečníckom umení v obradných sieňach. — Nová cesta, *10*, 1988, č. 2, s. 4—6 (spoluúčastník besedy o rétorike, pripravenej D. Bangom a Z. Vicianovou).

1989

Žena pred verejnosťou. 1. vyd. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu žien 1989. 64 s. (o spôsoboch, ktorými žena komunikuje na verejnosti). — Preklad do maďarčiny: Nő a nyilvánosság előtt. 68 s.
Kurz lektorskej rétoriky. 1. vyd. Bratislava, SÚV Socialistickej akadémie ČSSR 1989. 92 s.
Anatómia textu. — In: Textika a štylistika. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 23—27.
Funktionelle Arhytmien in der modernen slowakischen Prosa. — Zeitschrift für Slawistik, *34*, 1989, s. 897—881.
Vlastné meno ako deiktikum v komunikácii. — In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989, s. 264—267.
Slovakistika vo svete. — In: Studia Academica Slovaca. 18. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1989, s. 335—343.

Jazyková kultúra vo verejnej komunikácii. — Funkcionárka, *22*, 1989, č. 1, s. 20.
Poznámkový blok funkcionárky. — Funkcionárka, *22*, 1989, č. 2, s. 20.
Rituál a protokol. — Funkcionárka, *22*, 1989, č. 3, s. 20.
Žena a jej reč. — Slovenka, 1989, č. 41, s. 22.
Slovo putujúce k adresátovi (alebo hľadanie recitátorských osobností). Po 35. ročníku Hviezdoslavovho Kubína. — Pravda, 20. 10. 1989, s. 5.
O budúcnosť recitácie netreba mať obavy. — Dolný Kubín, *16*, 1989, č. 19, s. 1—2.
Nech sa bázeň zmení na báseň. — Ľubovnianske noviny, *15*, 1989, č. 42, s. 3.
Ceremoniálna rétorika. Rečník v minulosti a dnes. — Nová cesta, *11*, 1989, č. 1, s. 19. — Tamže: Typy verejných prejavov (č. 2, s. 8—9). — Ozdoby ceremoniálnych prejavov (č. 3, s. 13). — Rečnícky prejav ako premiéra (č. 4, s. 7).
Vyznanie Vansovej Lomničke. — Slovenka, 1989, č. 4, s. 7 (príspevok na zasadnutí ÚV Slovenského zväzu žien o aktuálnych otázkach kultúrno-výchovnej a záujmovej umeleckej činnosti, konanom v dňoch 4.—5. 1. 1989 v Bratislave).
Studia Academica Slovaca — 25-ročná. — Naša univerzita, *36*, 1989/90, č. 3, s. 1—2.
SAS jubiluje. Podujatie, ktoré si zaslúži podporu. — Pravda, 4. 8. 1989, s. 5.
Osobnejšie a ľudskejšie. Cieľ SAS — zisk nových priateľov — splnený. — Ľud, 19. 8. 1989, s. 2.
Slovo predsedu poroty. Hodnotenie súťaže v kategóriách pre sólový umelecký prednes. — 35. Hviezdoslavov Kubín. Info XXXV. ročníka Hviezdoslavovho Kubína 27.—30. septembra 1989. Red. J. Schuster. Bratislava — Dolný Kubín, Osvetový ústav v Bratislave — Mestské kultúrne stredisko v Dolnom Kubíne 1989, s. 3—5.

Malé zamyslenie nad Puškinovým pamätníkom. — Ruštinár, *24 (37)*, 1989, č. 8, s. 11—14.

Kapitoly o modernej slovenčine. Profesijná reč. — Československý svět, *43*, 1989, č. 1, s. 39. — Tamže: Slovenčina v číslach (č. 2, s. 39). — Skúposť a či ekonomia v reči (č. 3, s. 39). — Vyslovnosť hlásky „v" (č. 5, s. 39). — Ako bývame (č. 7, s. 39). — Bodka v slovenčině [! = slovenčine] (č. 9, s. 39). — Slovenčina vo svete (č. 11, s. 39).

Dobrý deň. — Život, *39*, 1989, č. 46, s. 3 (o pozdravoch). — Tamže: Váhy slova (č. 50, s. 3 (o pozdravoch). — Tamže: Vianoce a; človek (č. 51, s. 3). — Strany má dať — dal (č. 52, s. 3).

Na päťdesiatku docenta Jána Sabola. — Kultúra slova, *23*, 1989, s. 31—32.

Za profesorom Jozefom Ružičkom. — Slovenská reč, *54*, 1989, s. 292—293.

[Zamyslenie sa nad 40. výročím Ľudových kurzov ruštiny.] — Ruštinár, *24 (37)*, 1989, č. 7, s. 3 (rozhovor s J. Mistríkom).

Zlato pre SAS. Rozhovor s riaditeľom Studia Academica Slovaca — prof. PhDr. Jozefom Mistríkom, DrSc. — Večerník, 28. 8. 1989, s. 5 (rozhovor P. Vitka s J. Mistríkom).

Slovenčina vo svete. — Život, *38*, 1989, č. 42, s. 3—5 (rozhovor D. Augustinskej s J. Mistríkom).

Písmo neklame. Grafológia skrýva v sebe možnosti, ktoré nevyužívame. — Večerník, 7. 7. 1989, s. 8—9 (rozhovor Z. Benuškovej s J. Mistríkom).

Miesto pre dvoch: riaditeľa seminára Studia Academica Slovaca prof. Jozefa Mistríka z Filozofickej fakulty UK v Bratislave a nášho redaktora Ľubomíra Lazového. — Smena, 1. 8. 1989, s. 1, 5.

2 × dve. — Nedeľná Pravda, *22*, 1989, č. 23, s. 2 (odpovede na dve otázky o jazyku).

Za dôstojnosť našich obradov. — Nová cesta, 11, 1989, č. 2, s. 4—7 (spoluúčastník besedy).

Redakčná činnosť

Slovenská reč, *45*, 1980 — *54*, 1989 (člen red. rady).

Studia Academica Slovaca, 9, 1980 — *18*, 1989 (vedecký redaktor).

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 30. 1979. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980 (redaktor).

Jazyk — prostriedok zbližovania národov. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety 1981 (redaktor).

Jazyk a štýl publicistiky. Zborník príspevkov z vedecko-praktickej konferencie o jazyku a štýle v tlači, rozhlase a televízii. Domov vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach 8.—9. apríla 1982. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu novinárov 1982 (zostavovateľ).

Jazykovedný časopis, *33*, 1982 — *40*, 1989 (člen red. rady).

Zápisník slovenského jazykovedca, 1, 1982 — 5, 1986 (redaktor), 6, 1987 — 8, 1989 (zodpovedný redaktor).

Pamätnica Vansovej Lomničky. K 20. výročiu celoslovenského festivalu umeleckého prednesu pracujúcich žien. Bratislava, Ústredný výbor Slovenského zväzu žien vo vydavateľstve Živena 1985 (zostavovateľ).

Slovakistické štúdie. Zborník prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Martin, Matica slovenská 1985 (zostavovateľ).

Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok. Zborník z Komenského trienále 1983. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave 1986 (vedecký redaktor).

Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie Bratislava 29.—31. 1. 1986. Bratislava, Univerzita Komenského 1989 (zodpovedný redaktor).

Zostavil *L. Dvonč*

Životné jubileum Jána Žigu

Medzi prvých prispievateľov Sloveskej reči patril Ján Ž i g o. Narodil sa 12. marca 1915 v Starej Haliči (okres Lučenec). Po maturite v Lučenci a absolvovaní slavistiky a klasickej filológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave sa usadil v Martine, kde najprv pôsobil v Jazykovednom odbore Matice slovenskej, potom učil na gymnáziu. Ako profesor a riaditeľ účinkoval na gymnáziách v Skalici, Malackách a Senici. R. 1950 prešiel do Bratislavy, pracoval tu ako redaktor vo vydavateľstve Pravda. Po 6 rokoch prešiel do Kabinetu medievalistiky na FF UK. Po zrušení kabinetu sa vrátil na svoje predchádzajúce pracovisko do knižnej redakcie. Pracoval až do r. 1982, keď odišiel do dôchodku.

Publikovať začal v Slovenskej reči (SR). V rokoch 1938—1940 bol aj členom jej redakčnej rady. Jeho jazykovedné príspevky sa týkali pravopisu, gramatiky i slovnej zásoby. Ako klasický filológ zaujal stanovisko k adaptácii cudzích, najmä antických slov (*Písanie a skloňovanie cudzích slov*, SR, 1937), pričom sa usiloval o zjednodušenie ich skloňovania. Vo fundovanej štúdii *Dejiny dvojhlások v spisovnej slovenčine* (SR, 1938/1939 a 1942/1943) sleduje vývin dvojhlások, ale aj iných typických hlások *(dz, ä, ľ, l, r, ĺ, ŕ)* v slovenčine od najstarších dokladov z 15. stor. až po ich výklad v Damborského gramatike a v Pravidlách z r. 1931. Záujem o dejiny slovenčiny a slovenského pravopisu prejavil aj v komentovanom preklade takmer celého Bernolákovho diela Dissertatio... *Anton Bernolák o slovenskom pravopise*, SR, 1946). Z pravopisného hľadiska sa venoval aj predložkám (SR, 1938/1939).

J. Žigu zaujali aj gramatické otázky. V štúdii *Slovenské priechodníky na -vši* (Slovenský jazyk, 1940) prejavil zmysel pre komparatistiku i pre prácu s bohatým historickým pramenným materiálom. Slovenské tvary porovnáva s príslušnými latinskými, nemeckými a francúzskymi ekvivalentmi. Zmysel pre jazykovú kultúru dokazujú jeho drobné príspevky, ktoré uverejňoval v Slovenskom jazyku *(Dakoľko upozornení)* a v Slovenskej reči *(Tvorenie ženských tvarov od cudzích priezvisk;* 1946).

Pre potreby univerzitných poslucháčov vydával výbery textov z klasickej i stredovekej latinčiny so základmi stredovekej latinčiny.

Po odchode z fakulty všetky svoje sily venoval redakčnej a prekladateľskej činnosti. Prekladal z ruštiny, latinčiny, nemčiny a francúzštiny. Čestné miesto mu však patrí aj v dejinách slovenskej jazykovedy.

Nášmu jubilantovi želáme do ďalších rokov života veľa zdravia.

K. Palkovič

Súpis jazykovedných prác Jána Žigu za roky 1936—1946

Bibliografia jazykovedných prác J. Žigu je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú štúdie, za nimi (menším typom písma, petitom) drobné príspevky. Príspevky v ročníkoch časopisu Slovenská reč, ktoré vychádzali počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu.

1936
Písanie a skloňovanie cudzích slov. — Slovenská reč, 5, 1936/1937, s. 19—26.

Ženiálny? — Slovenská reč, 5, 1936/1937, s. 34. — Tamže: *Zamlúvať sa?* (s. 34). — *Lebo — alebo* (s. 34). — *Cirkev* (s. 34).

1939
Dejiny dvojhlások v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč, 7, 1938/1939, s. 168—189.
Písanie predložiek *s, so* a *z, zo*. — Slovenská reč, 7, 1938/1939, s. 139—142.

**V Slovensku = na Slovensku.* — Slovenská reč, 7, 1938/1939, s. 205. — Tamže: **Srdečná činnosť = srdcová činnosť* (s. 205—206). — *Cez 40 000 robotníkov?* (s. 206). **Porúčiam = porúčam* (s. 206). — Vykanie (s. 300—301).

1940
Slovenské priechodníky na *-vši*. — Slovenský jazyk, *1*, 1940, s. 121—123, 187—203.
Dakoľko upozornení. — Slovenský jazyk, *1*, 1940, s. 108—111, 279—284.

1942
Dejiny dvojhlások v spisovnej slovenčine. (Pokračovanie.) — Slovenská reč, *10*, 1942/1943, s. 17—25, 49—62, 119—124.

1943
Dejiny dvojhlások v spisovnej slovenčine. (Dokončenie.) — Slovenská reč, *10*, 1942/1943, s. 146—150.

1946
Tvorenie ženských tvarov od cudzích priezvisk mužských. — Slovenská reč, *12*, 1946, s. 27—29.

Zostavil L. Dvonč

Za dr. Jozefom Orlovským

28. júla 1990 zomrel jeden z radových, ale do veľkej miery zakladateľských jazykovedcov, ktorí sa zaslúžili o ostrý štart povojnovej slovenskej jazykovedy v oblasti základného i aplikovaného výskumu spisovného jazyka a osobitne vo výskume slovenských nárečí. 20. septembra 1990 by sa bol dožil 82 rokov.

Na oboznámenie sa so životopisnými údajmi a so súpisom prác za roky 1934—1983 dr. J. Orlovského odkazujeme na jubilejný článok Životné jubileum Jozefa Orlovského, ktorý napísal E. Jóna v Slovenskej reči, *53*, 1988, s. 359—362, a na bibliografiu, ktorú zostavil L. Dvonč, v tom istom čísle Slovenskej reči. Tu sa možno dočítať o pomerne pestrej a krivolakej výskumnej jazykovednej ceste J. Orlovského, keď už na začiatku 40. rokov pracoval ako asistent v Slovenskom seminári Filozofickej fakulty UK pri neskorších velikánoch slovenskej jazykovedy — pri prof. J. Stanislavovi a prof. Ľ. Novákovi, vzápätí sa stal riaditeľom vtedajšieho Jazykovedného ústavu SAVU. Vari len vinou trocha neskrotnej alebo svojskej povahy sa vysunul z centra jazykoved-

nej práce do knižničných služieb v Bratislave, pri jazykovede však zostal najmä ako dialektológ.

Pre jeho lingvistické začiatky sú príznačné drobné príspevky do Slovenskej reči písané v duchu nápravných tendencií, ktoré sa celkom zákonite uplatňovali v prvých siedmich ročníkoch tohto časopisu. Podobný ráz mali aj jeho články v časopisoch Elán, Šafárikov kraj, v rozličných zborníkoch aj v dennej tlači. Po roku 1945 sa zápalisto zasadzoval za reformu slovenského pravopisu, ale neprestával pracovať ani v iných oblastiach základného výskumu slovenčiny. Ako stredoškolský profesor slovenčiny poznal aj potreby školy z hľadiska vyučovania slovenského jazyka, preto sa nie náhodou objavila i jeho práca *Gramatika jazyka slovenského* (1946) a neskôr aj tri vydania príručky *Slovenská syntax* (1959, 1965, 1971).

V nárečovom výskume začal J. Orlovský pracovať už ako študent pod vedením prof. V. Vážneho. V tejto oblasti sa osobitne sústredil na výskum gemerských nárečí, osobitne ich slovnej zásoby. Čiastkové výsledky uverejňoval najmä v zborníkoch Matice slovenskej, ale aj v časopise Linguistica Slovaca, v Slovenskej reči, príležitostne aj v iných zborníkoch a v dennej tlači. Monograficky vyšla jeho nárečová práca *Stredogemerské nárečia* (1975) a práca *Gemerský nárečový slovník* (1982). Odtrhnutosť a istá vedomá izolovanosť J. Orlovského od základného nárečového výskumu (a platí to vari aj o jeho výskume súčasného spisovného jazyka) v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV spôsobila, že tieto práce nedosahujú takú kvalitu, aká sa právom očakávala od takého rozhľadeného, erudovaného a skúseného jazykovedca, akým J. Orlovský nesporne bol. Z väčších jeho prác treba ešte spomenúť dielo *Najstaršia jelšavská mestská kniha 1566-1710,* ktoré napísal a vydal v Osvete v spoluautorstve s. D. Lehotskou.

Uzavrela sa teda kapitola pohnutých životných osudov J. Orlovského, skončila sa i jeho vytrvalá, neúnavná práca na poli slovenskej jazykovedy, v službách školstva i knihovníctva. Odišiel slovenský človek, vedec, ktorý sa natrvalo zapísal do dejín slovenskej jazykovedy. Skláňame sa v úcte a vďake pred jeho prácou. Requiescat in pace!

F. Kočiš

Štefan Jančovič ako prvý lexikograf Štúrovej slovenčiny

Onedlho uplynie 180 rokov od narodenia prvého lexikografa Štúrovej spisovnej slovenčiny Š. Jančoviča. Narodil sa r. 1811 v slovenskej dedine Alberti v Peštianskej župe a zomrel r. 1893 v Sarvaši. Študoval v Poľnom Berinčoku v Maďarsku, v Bratislave a vo Viedni. V Sarvaši, kde pôsobil ako evanjelický farár, sa v duchu Tešedíkových zásad usiloval osvetovou a publikačnou činnosťou zvýšiť kultúrnu, odbornú a hmotnú úroveň i sociálne postavenie roľníckeho ľudu. Pričinil sa aj o rozvoj slovenského školstva a národné uvedomenie dolnozemských Slovákov posilňoval propagovaním Štúrových Slovenských národných novín.

Z poverenia Maďarskej akadémie vied sa pustil do lexikografickej práce. R. 1848 vydal v Sarvaši *Noví slovensko-maďarskí a maďarsko-slovenskí slovňík* v dvoch zväzkoch. V pripojenej *Maďarskej mluvňici* píše v úvode o prameňoch svojho slovníka a pravopisu, no najmä o pohnútkach na jeho napísanie. Jeho

slovník má pomôcť Slovákom, aby sa naučili po maďarsky, lebo maďarčina „obzvlášť v úradoch postavením potrebná a užitočná buďe" (Predmluva, s. IV). Má pomôcť, ako píše v maďarsky písanom úvode k slovenskej gramatike v 2. diele, aj Maďarom, aby sa naučili po slovensky. Aké dôvody uvádza? Jedna tretina obyvateľov v Uhorsku hovorí po slovensky. Keď si budú Maďari vážiť jazyk „svojich slávskych bratov" a budú sa ho učiť, aj Slováci budú „milovať sladký maďarský jazyk" a budú sa ho učiť. Slovák sa ľahko a rýchlo naučí hocktorý cudzí jazyk. Š. Jančovič uvádza aj prednosti slovenčiny. Je zvučná, neznáša dve dlhé slabiky za sebou a tým, že má schopnosť tvoriť celý rad zdrobnenín, svojou mäkkosťou a nežnosťou sa približuje taliančine. Jej prednosťou je schopnosť vyjadriť jedným odvodeným slovom to, čo sa v iných jazykoch vyjadruje opisne. Jej osobitosťou sú aj slabičné spoluhlásky *l* a *r*. Slovenčina je ľahká a mäkká, a preto v maďarčine vzniklo prirovnanie, že „tak sa lepí na človeka ako slovenský jazyk".

Vzorom i prameňom mu boli Štúrove Národňje Slovenskje Novini i Bernolákov Slovár. A. Bernolák mu bol „vodcom", za ktorým „len s velkou opaternosťou kráčau". O svojom slovníku vyhlasuje, že je „z vetčej čjastki" pôvodný, lebo sám iný maďarsko-slovenský slovník nepozná. A. Bernolákovi prejavuje síce za jeho slovník „česť a slávu", ale v poznámke sa o Slovári vyjadruje, že to nie je slovník „aňi český, aňi slovenskí, ale akísi pomješaní; a maďarčina v ňom biedna".

Š. Jančovič použil síce Štúrov pravopis, ale zaviedol aj písanie *ä: mäd, plemä, vistaväť, sebä, ťemä, k vätšine, mäsjar*. V gramatike uplatnil zaužívanú terminológiu, ale aj svojské názvy, preložené z maďarčiny, napr. *príspor a odspor — betüszaporitás és elhagyás, sipjace* [hlásky] — *sziszegö, prečarúvaňja hlások — betük felcserélése*. Inak používa termíny ako *jakovosť* (kvalita), *odsek, skloňuvaňja, všemeno* (zámeno), *početnuo meno* (číslovka). Š. Jančovič si nové slová tvoril sám a preberal niektoré šarišské i české výrazy (napr. *blatúch, letos, lhota, selátko*), ba aj dolnozemské slová.

Vplyv dolnozemského nárečia možno nájsť nielen v súvislom texte úvodu, ale aj v slovníku. Autor použil nárečové tvary, ako *do ruke, od maďarčiňe, od sestre, dač*, ale aj špeciálne výrazy z miestneho nárečia, ako *čereňec* (rybárska sieť), *korčák* (krčah), *kožienka* (druh hrušky), *lesa* (plot), *lúčam* (hádžem), *poňva* (obilná plachta), *škrváň* (synonymá *škrovaň, škrivaň* odkazuje na dolnozemské *škrváň*) i názvy špecificky dolnozemských reálií: *Trpák, taňa* (majer, samota) a slovenské názvy dolnozemských miest a iných zemepisných útvarov: *Blatoň* (Balaton), *Budín, Jager* (Eger), *Maruša* (rieka Maros), *Miškovec, Ostrihom, Pätikostoli* (Pécs), *Pešť, Segedín, Vacov*. V slovníku je vyše 600 topografických názvov. Vyskytujú sa tu aj vzácne slová, napr. *koribaňa* (z kmeňa vydlabaný čln), ktoré nenájdeme ani u Kálala, a mnohé slová, ktoré sú dnes už neznáme.

Jančovičov slovník je nielen prvým slovníkom novej štúrovskej spisovnej slovenčiny, ale aj bohatým prameňom dolnozemskej slovenčiny.

Skratkami názvov stolíc autor označuje nielen množstvo miestnych a iných zemepisných názvov, ale aj niektoré apelatíva, napr. *korec A II. véka (Turócz M.)*. Pri synonymách, ktoré sú uvedené každé aj osobitne podľa abecedy, lokalizáciu neuvádza, napr. *bahra — lukoť, jalša — olša, olevrant — svačina, petržlen — petružka*. Osobitnú pozornosť by si zaslúžila autorova lexikografická prax, najmä hniezdovanie.

Jančovičov jazyk, pravopis, terminológia, no najmä slovná zásoba slovníka

čaká na zhodnotenie. Je to vhodná téma pre slovakistov z Maďarska, ktorí dobre poznajú dolnozemské nárečia, resp. majú k nim ľahký prístup.

K. Palkovič

Správa z valného zhromaždenia SJS pri SAV

Dňa 11. apríla 1990 sa v Bratislave konalo valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. Otvoril ho a viedol predseda spoločnosti prof. J. Mistrík. V úvode valného zhromaždenia si prítomní minútou ticha uctili pamiatku doc. J. Muránskeho, dr. Š. Peciara a člena korešp. SAV J. Ružičku, ktorí nás v uplynulom období opustili.

Odborne aj spoločensko-politicky významnú súčasť programu valného zhromaždenia, prednášku prof. Ľ. Ďuroviča (Lund, Švédsko), uviedol doc. V. Blanár obsažným úvodným slovom, v ktorom predstavil vedeckú činnosť prof. Ďuroviča v období, keď jej výsledky neboli z väčšej časti prístupné. Ľ. Ďurovič prednášal na tému *Systém slovenských číslovíek na širšom slovanskom pozadí.*

Po prednáške a krátkej prestávke plénum zvolilo návrhovú komisiu s predsedníčkou prom. fil. A. Ferenčíkovou a volebnú komisiu s predsedom dr. I. Ripkom.

Správu o činnosti SJS pri SAV za funkčné obdobie 8. 12. 1987—11. 4. 1990 predniesla vedecká tajomníčka spoločnosti dr. M. Nábělková, správu revíznej komisie o hospodárskej činnosti predniesol doc. Š. Švagrovský. Revízna správa obsahovala aj návrh zvýšiť od r. 1991 členské na 30 Kčs ročne.

Predseda volebnej komisie dr. I. Ripka prečítal potom kandidátku nového výboru SJS pri SAV. Vzhľadom na nové pracovné zaneprázdnenie na FF UK doc. P. Baláž odstúpil od kandidovania na funkciu predsedu SJS, preto predseda J. Mistrík vyzval plénum, aby za nového predsedu navrhlo osobnosť, resp. osobnosti slovenskej jazykovedy, ktoré by spolu s dr. K. Buzássyovou kandidovali na funkciu predsedu. Viacerí prítomní sa vyslovili za kandidovanie dr. J. Doruľu.

Po sčítaní hlasov predseda volebnej komisie vyhlásil výsledky volieb do nového výboru SJS. Za predsedníčku SJS bola zvolená dr. K. Buzássyová, za podpredsedov dr. M. Majtán, doc. J. Sabol a doc. P. Žigo, za vedeckú tajomníčku dr. M. Nábělková, za hospodárku dr. S. Mislovičová. Ďalšími členmi výboru sú doc. J. Dolník, prom. fil. A. Ferenčíková, prof. J. Findra, predseda pobočky v Banskej Bystrici, doc. J. Furdík, predseda pobočky v Prešove, doc. E. Horák, doc. E. Krošláková, predsedníčka pobočky v Nitre, a doc. J. Mlacek. Revízormi sa stali dr. A. Oravcová a dr. A. Šebestová. Dr. I. Ripka v mene členov SJS poďakoval prof. J. Mistríkovi, odstupujúcemu výboru aj vedeniam pobočiek SJS za prácu v uplynulom období a nastupujúcemu výboru zaželal veľa síl do práce v prospech celej slovenskej jazykovedy.

V mene nového výboru sa valnému zhromaždeniu poďakovala za dôveru nová predsedníčka SJS dr. K. Buzássyová. V krátkosti načrtla svoju predstavu o ďalších úlohách a cieľoch SJS pri SAV.

Čas čakania na výsledky tajného hlasovania sa využil na diskusiu. Prom. fil.

A. Ferenčíková, predsedníčka návrhovej komisie, predniesla návrh na niektoré formulačné a vecné úpravy v stanovách SJS (z vecných šlo najmä o zmenu v počte podpredsedov spoločnosti z dvoch na troch a zmenu v spôsobe zániku členstva v spoločnosti — namiesto doterajšieho rozlišovania vylúčenia a zrušenia členstva v spoločnosti sa navrhlo ponechať len jeden spôsob — zrušenie členstva). Dr. M. Nábělková upozornila na nezhodu medzi počtom členov SJS a zoznamom členov publikovaným v Zápisníku SJ 1990/1991. Doplnok k zoznamu bude uverejnený v niektorom z ďalších čísel Zápisníka SJ. Prof. J. Findra v súvislosti s pripravovaným rozšírením olympiády slovenského jazyka na podujatie s celoslovenskou pôsobnosťou uviedol, že okrem MŠM a TV SR má záujem na tejto úlohe spolupracovať aj Matica slovenská. Dr. B. Valehrach-Schaefer navrhol venovať sa na schôdzkach spoločnosti aj problémom translatológie. Dr. M. Nábělková spomenula otázku celoslovenského seminára jazykovedcov na Donovaloch. V záujme ďalšieho rozvíjania rodiacej sa tradície týchto stretnutí by bolo prospešné pripraviť napr. aj toho roku stretnutie s nejazykovedcami (literárnymi teoretikmi, spisovateľmi) ako priestor na spoločné uvažovanie o súčasnej situácii slovenského jazyka. Výbor SJS sa pokúšal pripraviť podujatie na jún 1990, nepodarilo sa však zabezpečiť chatu Cestných stavieb — možno preto uvažovať o inom vhodnom, napr. jesennom termíne.

Napriek pomerne bohatej účasti na valnom zhromaždení sa živšia diskusia o uplynulom období ani o budúcej práci SJS nerozvinula.

Potom predsedníčka návrhovej komisie prom. fil. A. Ferenčíková predniesla návrh uznesení z valného zhromaždenia SJS: 1. valné zhromaždenie SJS schvaľuje správu o činnosti SJS v minulom funkčnom období; 2. valné zhromaždenie SJS schvaľuje revíznu správu o hospodárskej činnosti SJS v minulom funkčnom období a udeľuje absolutórium hospodárke dr. K. Hegerovej; 3. valné zhromaždenie SJS prijíma navrhnuté zmeny v stanovách spoločnosti; 4. valné zhromaždenie SJS prijíma rámcový plán činnosti SJS na roky 1990—1992; 5. valné zhromaždenie schvaľuje zvýšenie ročných členských poplatkov od r. 1991 na 30 Kčs ročne; 6. valné zhromaždenie odporúča výboru SJS pokračovať vo vydávaní Zápisníka slovenského jazykovedca a zborníka Recueil linguistique de Bratislava.

Na záver valného zhromaždenia sa prof. J. Mistrík a novozvolená predsedníčka dr. K. Buzássyová poďakovali všetkým prítomným za účasť a zaželali im veľa síl do ďalšej práce.

M. Nábělková

Správa o činnosti SJS pri SAV za funkčné obdobie 8. 12. 1987—11. 4. 1990

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV vo funkčnom období 8. 12. 1987—11. 4. 1990 pracovala podobne ako v predchádzajúcich rokoch v zmysle stanov spoločnosti, ktoré jej ukladajú utvárať podmienky pre optimálny rozvoj jazykovedy a jej spoločenského využitia, rozširovať poznatky získané na poli vedeckého výskumu a podporovať spoluprácu jazykovedcov rozličných pracovísk, prispievať k zvyšovaniu odbornej úrovne svojich členov, usporadúvať konferencie, semináre, prednášky a diskusie, rozvíjať vlastnú edičnú a publikačnú

činnosť. SJS sa, hoci aj v nie rovnakej miere, usilovala sústreďovať na všetky uvedené okruhy.

Prácu SJS pri SAV viedol výbor zvolený na valnom zhromaždení 8. 12. 1987 v zložení: prof. dr. Jozef Mistrík, DrSc., predseda, člen korešpondent ČSAV a SAV Ján Kačala, podpredseda, doc. dr. Eugénia Bajzíková, CSc., podpredsedníčka, Peter Ďurčo, CSc., vedecký tajomník (do 20. 4. 1989), dr. Mira Nábělková, CSc., zastupujúca vedecká tajomníčka (od 20. 4. 1989), dr. Katarína Hegerová, hospodárka, prof. dr. Ján Findra, DrSc., predseda pobočky v Banskej Bystrici, doc. dr. Ema Krošláková, CSc., predsedníčka pobočky v Nitre, doc. dr. Ján Sabol, CSc., predseda pobočky v Prešove, dr. Klára Buzássyová, CSc., prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc., dr. Viktor Krupa, DrSc., a doc. dr. Pavol Žigo, CSc. Revízormi boli doc. dr. Peter Baláž, CSc. a doc. dr. Štefan Švagrovský, CSc. Administratívne práce spoločnosti vykonávala T. Kohutiarová.

Výbor, ktorý sa v uplynulom období zišiel sedemkrát, na svojich zasadnutiach riešil koncepčné aj aktuálne organizačné otázky spoločnosti. Jedným z aktuálnych problémov, ktorými sa výbor zaoberal na svojich schôdzkach začiatkom roku 1990 v zmenenej spoločensko-politickej situácii, bola otázka zriadenia komisie pre nápravu krívd a odstránenie politicky motivovaných deformácií v činnosti vedeckých spoločností, nastolená v liste Predsedníctva SAV. V tejto súvislosti výbor zaujal stanovisko, že SJS pri SAV neprijímala rozhodnutia, ktorými by bola nejakým spôsobom postihovala svojich členov za názory, vedecké a politické presvedčenie. Je však potrebné podporovať rehabilitačné úsilie komisií pre nápravu krívd na jednotlivých jazykovedných pracoviskách (SAV, vysoké školy).

SJS pri SAV v súčasnosti združuje 252 členov — jazykovedcov zo SAV, vysokoškolských a stredoškolských pedagógov, literárnych vedcov a redaktorov. V minulom funkčnom období z členov SJS navždy odišli významné postavy slovenskej jazykovedy dr. Štefan Peciar, CSc., prof. dr. Jozef Ružička, DrSc., a doc. dr. Jozef Mistránsky, CSc. V uplynulom období výbor SJS schválil prijatie 24 nových členov spoločnosti.

Činnosť SJS pri SAV sa v období od 8. 12. 1987 do 11. 4. 1990 rozvíjala vo viacerých oblastiach.

1. Prednášková činnosť a celoslovenské semináre jazykovedcov. — SJS sa v tomto období podobne ako v predchádzajúcich koncentrovala na prednáškovú činnosť. Na pôde SJS odznelo 82 prednášok obsahujúcich metodologické úvahy aj konkrétne výsledky výskumov jednotlivých jazykovedných disciplín (24 v Bratislave, 19 v Banskej Bystrici, 14 v Nitre a 25 v Prešove a Košiciach). Viaceré prednášky v Bratislave aj v pobočkách sa konali pri príležitosti životných jubileí prednášateľov. Sedem z uvedených prednášok predniesli zahraniční lingvisti, zväčša hostia FF UK: prof. Antoni Furdal, doc. Stanislav Gajda (Poľsko), prof. Ivan Jerković, prof. Svenka Savićová a prof. Olga Ivanovová (Juhoslávia), prof. J. O. Dzendzelivskij (ZSSR) a doc. Ivan Bujukliev (Bulharsko). SJS sa v uplynulom období usilovala pozvať viacerých zahraničných hostí na prednáškové pobyty, no ÚP SAV pre nedostatok finančných prostriedkov návrhy neschválil. Plánovaná návšteva prof. Supruna z Minska ako hosťa 7. zasadnutia Lexikologicko-lexikografickej komisie pri MKS sa neuskutočnila.

Na schôdzkach výboru sa z hľadiska organizovania prednášok prijal záver

perspektívne sústrediť pozornosť skôr na niektoré aktuálne problémové okruhy a prispieť k ich viacstrannej analýze. Za najaktuálnejšie možno považovať otázky výskumu spisovného jazyka (stratifikácia národného jazyka a jej sociolingvistický aspekt), slavistickú problematiku (v súvislosti s prípravou na XI. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave v r. 1993) a syntax (príprava akademickej Syntaxe slovenského jazyka). V záujme zvýšenia návštevnosti prednášok v Bratislave sa realizoval návrh zmeniť dvojtýždňový interval prednášok na väčší, tézy prednášok zverejniť vopred. Tieto zmeny prispeli k očakávanému zlepšeniu situácie, no vzhľadom na šírku členskej základne nemôžeme byť v Bratislave s návštevnosťou prednášok ani s úrovňou diskusie stále spokojní.

V sekcii mladých lingvistov sa pod vedením prof. J. Horeckého uskutočnilo 20 seminárov, ktoré navštevovali vedeckí ašpiranti a iní mladí jazykovedci z JÚĽŠ SAV a bratislavských aj mimobratislavských vysokých škôl.

Nóvum v činnosti SJS uplynulého obdobia predstavujú celoslovenské semináre jazykovedcov na Donovaloch, organizované na podnet minulého valného zhromaždenia s cieľom podporiť pocit stavovskej spolupatričnosti a utvoriť širší priestor na neformálne stretnutia a diskusie členov spoločnosti. Prvý zo seminárov (25.—26. 6. 1988) bol venovaný súčasnému stavu a úlohám slovenskej slovakistiky a slavistiky v najbližšej a ďalšej budúcnosti. Pripomenulo sa na ňom aj 125. výročie založenia Matice slovenskej (vystúpenia E. Jónu, J. Kačalu, J. Doruľu a J. Sabola, ktoré predstavovali úvod do diskusie na tomto podujatí, boli uverejnené v Kultúre slova, *23*, 1989, s. 3—31). Druhý seminár, venovaný téme *Jazyk a umelecká literatúra* (9.—10. 6. 1989), organizoval výbor SJS ako stretnutie jazykovedcov so spisovateľmi, prekladateľmi a literárnymi teoretikmi so zámerom podnietiť diskusiu o aktuálnych otázkach jazyka a štýlu umeleckej literatúry, o súčasnom stave lingvistickej a literárnovednej (aj vlastnej autorskej a prekladateľskej) reflexie jazyka pôvodnej a prekladovej tvorby. Hoci sa z 20 pozvaných hostí z „literárnej strany" na seminári zúčastnili len traja (Bohuslav Hečko, Stanislav Rakús, Ján Strasser), možno ho hodnotiť ako užitočné podujatie. Donovalské stretnutia či už ako stretnutia jazykovednej obce, alebo ako stretnutia jazykovedcov a nejazykovedcov by aj perspektívne mohli predstavovať prospešnú súčasť života Slovenskej jazykovednej spoločnosti.

2. Vedeckovýskumná činnosť. — V oblasti vedeckovýskumnej činnosti možno v minulom období za významný považovať vstup SJS do spolupráce na medzinárodnom projekte lexikálnej synergetiky, predstavujúcom výskum dynamického rozvoja slovnej zásoby a hľadanie zákonitostí tohto rozvoja, ktorý organizuje Jazykovedný ústav Ruhrskej univerzity v Bochume (NSR). V súčasnosti sa spracúva okolo 20 jazykov rozličných typov, medzi nimi slovenčina. Pod vedením prof. J. Horeckého sa podľa príslušných požiadaviek na špeciálne listy prepisuje a spracúva lexikálny materiál z Krátkeho slovníka slovenského jazyka. Výsledky spracovania celého projektu budú slovenskej lingvistike k dispozícii na ďalšie využitie pri výskume slovenčiny.

3. Edičná činnosť. — Výbor SJS sa zaoberal stavom v príprave *Encyklopédie jazykovedy*, odovzdanej do výroby r. 1985, ktorá v súčasnosti vstupuje do poslednej fázy edičnej prípravy (korektúry, posledné doplnky, úpravy a zmeny). Možnosť, resp. potrebu niektorých doplnení a zmien priniesla zmena spoločensko-politickej situácie po 17. novembri 1989. Vedeckovýskumnú činnosť stimuluje aj cudzojazyčný zborník SJS *Recueil linguistique de Bratislava* —

v uplynulom období boli zverejnené tematické okruhy desiateho zväzku, orientovaného slavisticky. SJS má účasť aj na príprave cudzojazyčnej čítanky slovenskej jazykovedy *(Reader of Slovak Linguistics)*, obsahujúcej výber z metodologicky závažných prác slovenských jazykovedcov z oblasti sémantiky. Na tieto projekty sa využili aj pridelené finančné prostriedky. V každom kalendárnom roku vyšli 4 čísla *Zápisníka slovenského jazykovedca* s tézami vedeckých prednášok a aktuálnymi informáciami zo slovenskej jazykovedy. V r. 1989 vyšiel zborník *Recueil linguistique de Bratislava IX. Dynamic Tendencies in the Development of Language*. Popularizáciu jazykovedných poznatkov sprostredkúvala v Nedeľnej Pravde rubrika *Slovenčina naša*, založená v r. 1966 z podnetu vtedajšieho Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. Táto rubrika, 22 rokov starostlivo vedená dr. Františkom Kočišom, CSc., začiatkom r. 1990 z rozhodnutia redakcie Pravdy zanikla.

4. Spolupráca. — SJS v minulom období organizačne spolupracovala so Slovenskou orientalistickou spoločnosťou pri SAV na príprave prednášky zaujímavej pre obe strany (doc. Petr V a v r o u š e k, FF UK Praha). Spolupráca s Jazykovědným sdružením ČSAV sa uskutočňovala formou prednáškových vystúpení — viacerí slovenskí jazykovedci prednášali v JS, v období od 8. 12. 1987 do 11. 4. 1990 v Bratislave a pobočkách vystúpili prof. A. E r h a r t, doc. J. H u b á č e k, dr. J. H ů r k o v á-N o v o t n á, doc. P. S g a l l, doc. Z. S t a r ý, doc. P. V a v r o u š e k.

Výbor SJS v uplynulom období vypracoval 5 návrhov na odmeny zo Slovenského literárneho fondu pri významných životných jubileách, SLF schválil iba dva (doc. J. J a c k o, prof. J. H o r e c k ý).

Predstavitelia SJS pri SAV v apríli 1989 rokovali s vedúcim sekcie vedeckej literatúry SLF. V mene jazykovedcov, ktorí do SLF systémom zdaňovania publikačnej činnosti prispievajú nemalou mierou, tlmočili požiadavky, aby autori vedeckých a popularizačných článkov a štúdií mohli byť spravodlivejším dielom účastní na ekonomických výhodách, ktoré SLF poskytuje (prémie za články v jazykovedných časopisoch, stimuly na vedecké publikácie, finančné príspevky na cesty na zahraničné kongresy a pod.).

5. Predchádzajúce valné zhromaždenie sa vyslovilo za organizovanie olympiády slovenského jazyka. Po 15 rokoch úspešného priebehu olympiády v Banskobystrickom okrese sa v súčasnosti ukazuje reálna perspektíva rozšíriť ju na podujatie s celoslovenskou platnosťou. Začiatkom roka 1990 MŠM a TV SR prejavilo ochotu organizovať olympiádu v spolupráci so SJS pri SAV ako odborným garantom podujatia.

6. Záver. — Vo funkčnom období 8. 12. 1987—11. 4. 1990 SJS pri SAV pracovala viac-menej tradičným spôsobom. Výbor sa usiloval riešiť istý pociťovaný nedostatok kontaktu s nejazykovednou verejnosťou organizovaním spomínaného donovalského seminára, hľadal cesty, ako doriešiť otvorený problém olympiády slovenského jazyka, sústreďoval sa na publikačnú činnosť. V zmenenej situácii možno na uplynulé obdobie, ale aj na širší časový úsek práce SJS a slovenskej jazykovedy vôbec pozrieť z nového zorného uhla, zhodnotiť prejdenú cestu a na takom základe formulovať ďalšie úlohy a hľadať spôsoby ich realizácie.

M. Nábělková

O niektorých cudzích slovách v slovenčine. — V našich odborných časopisoch i v jazykových rubrikách sa otázkam preberania cudzích slov do slovenčiny v rôznych súvislostiach venovalo už dosť priestoru. Je to problematika zložitá a stále aktuálna, pretože preberanie slov z iných jazykov neustáva. Ide v podstate o bežný a prirodzený spôsob obohacovania vlastnej slovnej zásoby ako otvoreného systému, do ktorého ustavične prenikajú nové slová. Slovenčina preberá zo svetových jazykov, najmä však z angličtiny čoraz viac slov, a to buď priamym preberaním slov, alebo ich napodobňovaním, kalkovaním domácimi výrazovými prostriedkami.

Cieľom nášho článku je všimnúť si používanie a fungovanie niektorých slov cudzieho pôvodu v dnešnej slovenčine.

Slovník cudzích slov (SCS) od M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej (1979) registruje slovo *snob* ako výraz prevzatý z angličtiny a správne ho aj definuje: „povrchný nadšenec pre všetko módne; nadutec, povýšenec, domýšľavec". Podobne Krátky slovník slovenského jazyka (1987, s. 409): „kto sa povrchne zaujíma o všetko módne (obyč. v umení) al. spoločensky významné". V bežnej jazykovej praxi sa však neraz stretávame aj s tým, že význam tohto slova sa zužuje len na nekritického nadšenca módneho obliekania, čo pokladáme za nepresné. Pomenovanie *snob* nemá v angličtine s módou nič spoločné. Vzťahuje sa skôr na osoby, ktoré majú pohŕdavý, povýšenecký vzťah k iným ľuďom. Pôvod tohto slova je však nejasný. Existuje hypotéza, podľa ktorej si študenti Oxfordskej univerzity k svojmu menu pripájali príslušný šľachtický titul, kým študenti tzv. tretieho (meštianskeho) stavu boli povinní spájať svoje meno s hanlivým výrazom *s. nob* (lat. *sine nobilitate* = neurodzený). Je však dokázané, že výraz *snob* existoval už v predoxfordskej angličtine (t. j. pred r. 1857). Pochádza z nordických jazykov a používal sa na označenie hrubých, neokrôchaných ľudí. Je len pochopiteľné, že podobne ani výraz *snobizmus* či *snobstvo* nemožno redukovať len na módu.

Zastavme sa pri ďalšom slove anglického pôvodu *beatles*. Ktože by si z nás nepamätal svetoznámu rovnomennú liverpoolskú hudobnú skupinu 60-tych rokov? Zalistujme si opäť v SCS: *beatles* = „štvorčlenná big-beatová skupina hudobníkov a spevákov s typickým oblečením a účesmi". Z formulácie jasne vychodí, že *beatles* nemajú s chrobákmi nič spoločné. A predsa! Koľkí z nás sme boli (a vari ešte aj sme) presvedčení na základe nesprávnej publicity i povrchnejšej znalosti angličtiny, že slovo *beatles* sa rovná významu „chrobáci". Vysvetlenie je jednoduché. Na „vine" je v tomto prípade homonymia či homonymita (rovnaké znenie slova rozličného významu; rovnozvučnosť), keď došlo k chybnému nahradeniu zložky *beat* (čít. *bít*) = „rytmická intenzita, ktorá je základom džezového prejavu", od ktorej je názov *beatles* odvodený, slovom *beetle* (čít. *bítl*) = chrobák.

Modus vivendi je latinské spojenie znamenajúce dohodu či istý druh kompromisu najmä v medzinárodných vzťahoch. Dnes už v slovenčine (ale aj

v iných jazykoch) zaznamenávame dosť výrazný sémantický (významový) posun tohto latinizmu, porov. výklad jeho významu v SCS (s. 383): „spôsob (dobrého) spolunažívania; spôsob života, nažívania, spolužitia; životospráva". Ako zaujímavosť možno uviesť, že napr. v modernej španielčine spojenie *modus vivendi* má okrem uvedených významov dokonca význam „spôsob, ako zarobiť peniaze". Všimnime si ešte použitie tohto latinského spojenia v našej tlači, ktoré je v súlade s výkladom tohto spojenia v Slovníku slovenského jazyka (SJS) II (1960, s. 171): „úprava, spôsob spolunažívania (pôvodne medzi štátom a cirkvou)". V tejto vete sa však úprava spojenia veľmi zužuje: *„Vatikán pritom akceptuje ‚modus vivendi', tzv. povinnosť oznámiť meno kandidáta čs. vláde."*

Nie vždy je nám jasné náležité používanie slov cudzieho pôvodu *dentista, odontológ* a *stomatológ,* keď občas sa ich významy stotožňujú alebo zamieňajú. Podľa SCS (1979, s. 197) *dentista* je odborný zubný pracovník (vyučený) bez vysokoškolského vzdelania, zubný technik. Podľa SSJ I (1959, s. 249) ide o zubného lekára i zubného technika. Na základe konzultácie s doc. dr. G. Gáborom, zubným lekárom na stomatologickej klinike v Bratislave na Heydukovej ulici, dokladáme, že v západných štátoch Európy slovo *dentista* označuje odborníka so špeciálnym vysokoškolským vzdelaním, ktorý môže vykonávať iba niektoré zákroky; u nás boli do istého času dentisti na úrovni zubných technikov, ktorí na základe skúšok tiež mohli vykonávať (ale nie všetky) spôsoby ošetrenia zubov. Dnes sa označenie *dentista* vo význame „zubný technik" používa menej často, existuje iba označenie *zubný technik* so zaradením na prácu v zubných laboratóriách (v nedávnej minulosti sa označoval ako zubný laborant). *Odontológ* je zubný lekár, *stomatológ* je lekár alebo odborník v stomatológii. Ide teda o pojem širší, pretože stomatológia (z gr. *stomato-* = prvá časť zložených slov s významom „ústa, ústny") je náuka o chorobách ústnej dutiny, nielen chrupu.

Na záver už len krátka poznámka. Napriek tomu, že preberanie slov znamená isté obohacovanie slovnej zásoby jazyka, nemožno sa k tejto otázke stavať celkom nekriticky. Sú slová typu *hot dog, turfman, briefing (brífing)* a mnohé ďalšie naozaj prínosom pre slovenčinu? Zamyslime sa nad tým. A ešte jeden citát z tlače, ktorý nechávame bez komentára: *Máme ich teda tu — raudiov (keď sme už z anglického jazyka prevzali futbal, prečo by sme si nemohli poslovenčiť aj ‚rowdies'?).*

L. Trup

Ešte raz o používaní neadekvátneho vidu. — O využívaní slovesného vidu sme už v našom časopise (Slovenská reč, *46,* 1981, s. 106—1109) diskutovali a pritom sme navrhli, ako sa treba vyhýbať nedôslednostiam. Teraz nám prichodí konštatovať, že sa v podaktorých jazykových prejavoch ešte stále vyskytujú výrazy odrážajúce neadekvátny vid. Najprv sa pozastavíme nad vidovo chybnými výrazmi, ktoré sa prešmykli aj cez sito korektúry jazykovedných časopisov.

V Kultúre slova *(23,* 1989, s. 76) sme čítali túto vetu: *Pri realizovaní svojich zámerov M. Kukučín opúšťa staršie formy tak v kreslení postáv, ako aj v z u ž i t k o v a n í jazykových prostriedkov.* Nevhodne sa v nej podľa nás použilo

slovesné substantívum dokonavého vidu „v zužitkovaní", ktoré vidovo neharmonizuje ani s prísudkovým slovesom *opúšťa*, ani s vidom priradeného príznaku *v kreslení*. Dvojica použitých príznakov mala odzrkadľovať rovnaký vid: *...tak v kreslení postáv, ako aj v zužitkúvaní jazykových prostriedkov.*

V Slovenskej reči (*54*, 1989, s. 224—225) nás zaujal tento text: *Úprava úžitkových nerastov sa v odbornej terminológii definuje ako spracovanie suroviny (rúbaniny) ... Toto spracovanie zahŕňa niekoľko technologických procesov — hodnotenie, zdrobňovanie, triedenie a rozdeľovanie ...* Nepochybujeme o pravdivosti autorovho tvrdenia, ale z jazykovej stránky mal vidovo zladiť aj výraz *spracovanie*. Pri spomenutej úprave sa totiž surovina spracúva (pričom nie je vôbec rozhodujúce, že sa istá časť či čiastočka suroviny aj spracuje), takže onen spracúvací proces bolo treba označiť ako *spracúvanie*. Napokon (skončené) spracovanie ani nezahŕňa (iba zahŕňalo) spomenuté technologické procesy, ktorých označenia sa utvorili len zo slovies nedokonavého vidu.

Nepozdáva sa nám ani tvar *sprostredkovanie*, ktorý akosi zbrzdil vnímanie záverečnej časti príspevku v Kultúre slova (*23*, 1989, s. 176—177): *...s osobitným estetickým zámerom sa používajú aj v textoch umeleckého štýlu (v komunikačnej sfére sprostredkovania estetických zážitkov).* Percipient sa právom môže pýtať, prečo sa tu nepoužila podoba *sprostredkúvania*, ktorou by sa bola explicitne vyjadrila neskončenosť a trvalá opakovanosť deja: *vo sfére sprostredkúvania estetických zážitkov*. Počudovanie musíme vyjadriť i nad tým, že Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ) hodnotí sloveso *sprostredkovať* ako obojvidové. Obojvidovosť totiž svojím spôsobom zastiera významy slov, preto sa jej jazyk postupne zbavuje. Preto už v citlivo formulovaných jazykových prejavoch používame adjektívum *sprostredkúvací* (nie *sprostredkovací*). Preto už rozlišujeme význam tvarov *sprostredkovateľ* (kto čosi sprostredkoval) a *sprostredkúvateľ* (kto dačo profesionálne sprostredkúva). Preto aj očakávame, že v dohľadnom čase sa ozvú kritické hlasy aj proti nesystémovej odvodenine *sprostredkovateľňa*.

V posudzovanom príspevku sa navyše dva razy použil vidovo neadekvátny tvar „pomenovací", a to v konštrukciách *pomenovacím postupom* a v *pomenovacom motíve*. Adjektívum *pomenovací* zaznamenal aj Slovník slovenského jazyka (SSJ) III, ale na stránkach jazykovedných časopisov už v ostatnom čase dominuje jeho korektná podoba *pomenúvací*. Dokladáme to aspoň týmito spojeniami: *pomenúvací motív* (SR, *54*, 1989, s. 227), *pomenúvacej funkcii* (KS, *23*, 1989, s. 222), *pomenúvacie prostriedky* (KS, *20*, 1986, s. 136), *pomenúvacích sústav* (KS, *20*, 1986, s. 145) a i. Nazdávame sa, že nie je teda prehnaná požiadavka, aby aj jazykovedci podporovali pozitívne vývojové tendencie v oblasti používania vidu.

Pri riešení problémov súvisiacich s využívaním vidu by sa používateľom slovenčiny veľkou mierou pomohlo, keby sa v slovníkoch pri zaznamenaných slovesách povinne uvádzali ich vidové náprotivky (frekventované, ale i potenciálne). Aká je však súčasná lexikografická prax?

Pri nedokonavom slovese *očkovať* (s významom „štepiť očkom") slovníky neuvádzajú jeho dokonavé podoby. KSSJ však (na s. 488 a 341) uviedol dokonavé tvary *zaočkovať* a *preočkovať*, ale bez odkazu na ich vidové náprotivky *očkovať, zaočkúvať*, príp. i *preočkúvať*. Nečudo teda, že nás v tlači prekvapil nevydarený nadpis *Preočkovanie broskýň*. Autor článku radil záhradkárom, ako majú v jesennom období očkovať broskyne; prijednduchý sa mu videl vý-

raz *očkovanie*, no na iný adekvátny výraz *(zaočkúvanie* či *preočkúvanie)* sa nezmohol.

Ani pri dokonavom slovese *odstopkovať* (= zbaviť stopiek) sa v slovníkoch (porov. KSSJ, s. 256; SSJ II, s. 513) neuviedol jeho nedokonavý tvar *odstopkúvať*. Nemožno teda nikomu zazlievať, ak namiesto systémových názvov *odstopkúvačka* či *odstopkúvací stroj* volí neústrojné názvy „odstopkovačka" alebo „odstopkovací stroj". — V slovníkoch ešte chýba dokonavé sloveso *odolejovať* i jeho nedokonavý pendant *odolejúvať*, z ktorých by si používatelia jazyka mohli utvoriť pomenovanie prístroja *odolejúvač* (nesprávne „odolejovač"). Aktuálna však ostáva požiadavka, aby sa v slovníkoch čo najskôr objavili systémové deriváty *odolejúvač, odstopkúvačka, pomenúvací* a pod.

V slovníkoch by sme márne hľadali aj sloveso *odformovať* (s významom „vybrať výrobok z formy") a jeho vidový náprotivok *odformúvať*. Zato však v Slovníku cudzích slov (SCS) od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej z roku 1979 sa vo výklade významu slova *separátor* (s. 789) použil výraz „odformovací prostriedok". Zdôvodnenie jeho nenáležitosti si bude vyžadovať väčší priestor.

Slovesá prevzaté z jazykov, v ktorých sa vid neuplatňuje, sa v slovníkoch označujú skratkou *nedok.* i *dok.* a v KSSJ skratkou *ndk.* i *dk.* V SCS sa vidovo nevyznačujú. Vidovosť však bolo treba vhodne označiť aspoň pri jednovidových (dokonavých) slovesách *zaizolovať, zbagrovať, zdegustovať, preorientovať sa* a niekoľkých ďalších. Bezvidovosťou či označovanou obojvidovosťou sa vyznačujú i slovesá s cudzími predponami, porov.: *formovať a deformovať, reformovať, transformovať, uniformovať, dezinformovať, montovať* a *demontovať, ordinovať* a *koordinovať, antedatovať, diskvalifikovať* a mnohé iné. Lenže cudzie slovesá so slovenskými predponami vyjadrujú vždy dokonavý vid: *sformovať, vyformovať, preformovať, zdeformovať; zmontovať, odmontovať, primontovať, preexponovať, naordinovať* atď. Z takýchto dokonavých podôb možno ešte príponou *-úvať* tvoriť nedokonavé (najčastejšie opakovacie) slovesá: *sformúvať, preformúvať, zmontúvať, rozmontúvať, preexponúvať* a i.

Deriváty týchto obojvidových slovies preberáme do slovenčiny už spravidla s cudzími príponami, porov.: *deformácia, projekcia, diskusia, revízia, projektant, reformátor, injektáž, dribling.* Možno ich však odvodiť aj analogickými slovotvornými postupmi, aké sa bežne uplatňujú pri tvorbe derivátov z domácich slovies zakončených na *-ovať* alebo *-úvať*. Treba však mať na zreteli tvarové rozdielnosti súvisiace s používaním slovenských predpôn (napr. v odvodeninách *demontovanie* a *premontovanie* i *premontúvanie, porciovaný* a *rozporciovaný* i *rozporciúvaný, blokovací* a *odblokúvací, formovač* a *odformúvač).* A to sme sa už dostali k jadru nášho zdôvodňovania. Nedokonavým náprotivkom slovesa *odformovať* je podoba *odformúvať* a z nej možno odvodiť adjektívum *odformúvací* (= odstraňujúci formu) aj substantívum *odformúvač* (= odformúvajúci pracovník). Synonymom slova *separátor* je teda *odformúvací prostriedok.* — Obdobná chyba sa urobila i v SSJ II na s. 475 zaznamenaním nesystémového adjektíva „odblokovací" namiesto adekvátneho tvaru *odblokúvací.* Ani opis významu tohto adjektíva „určený, slúžiaci na odblokovanie" nebol šťastný. *Odblokúvacie zariadenie* nemá slúžiť iba na jedno odblokovanie, lež na neprestajné odblokúvanie. Preto bolo treba použiť takýto opis: „určený, slúžiaci na odblokúvanie".

Mali by sme byť hrdí na náš dômyselný spôsob upotrebúvania vidu, akým sa nemôžu popýšiť ani daktoré svetové jazyky (angličtina, francúzština, špa-

nielčina či nemčina). Slovenčina sa však neuzatvára ani pred vplyvom internacionalizácie, najmä nie pred prebraním obojvidových slovies do svojej slovnej zásoby, ibaže v ich domácich a poslovenčených podobách neupúšťa od požiadavky používať vždy len vidovo adekvátne tvary.

Boli by sme radi, keby sa k nášmu názoru i úsiliu vyjadrili renomovaní derivatológovia a aspektológovia.

F. Sabol

Index 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 56, 1991, číslo 1. Technická redaktorka J. Jankovičová.
Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 102,—; jednotlivé číslo Kčs 17,—. Rozširuje poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 813 81 Bratislava, nám. Slobody 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, št. p., Martin.

Distributed by SLOVART Ltd., nám. Slobody 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D — 8000 München, Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1991
Kčs 17,—